รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

เรื่อง

คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี

Folklore in the painting wall church of Temple in Ubon Ratchathani Province

โดย

พระวชิรกิจโกศล, ดร.

พระศรีรัตโนบล, ผศ. ดร.

พระสมุห์กองสี ญาณธโร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก วิทยาเขตอุบลราชธานี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766215

รายงานการวิจัยฉบับร่างสมบูรณ์

เรื่อง

คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี

Folklore in the painting wall church of Temple in Ubon Ratchathani Province

โดย

พระวชิรกิจโกศล, ดร.

พระศรีรัตโนบล, ผศ. ดร.

พระสมุห์กองสี ญาณธโร

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๕๖๖

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก วิทยาเขตอุบลราชธานี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 800766215

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Progress Research Report

Folklore in the painting wall church of Temple in Ubon Ratchathani Province

By

Phra Wachirakichkosol, Dr.

Phra Srirattanobol. Assst. Prof., Dr.

Phra Samuh Kongsi Yanatharo

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Ubon Ratchathani Campus

B.E. 2566

Research Project Funded

By Mahachulalongkornrajavidyalaya University Fund

MCU RS 800766215

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในจังหวัดอุบลราชธานี
ผู้วิจัย : พระวชิรกิจโกศล, ดร. และคณะ
ส่วนงาน : สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีงบประมาณ : ๒๕๖๖
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ประสงค์ 3 ประการ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาสุขภาวะทางปัญญาในสังคมยุคดิจิทัล 2) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในสังคมยุคดิจิทัล 3) เพื่อเสนอแนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในสังคมยุคดิจิทัล การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพภาคสนาม สัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง จำนวน 6 กลุ่ม นำเสนอข้อมูลโดยรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า สุขภาวะทางปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว 3 ประการ ได้แก่ 1) การรับรู้ คือ การรู้เท่าทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น รู้จักเหตุและผล สามารถแยกแยะสิ่งที่เป็นประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ 2) การเข้าใจ คือ การเห็นและเข้าใจคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง มีจิตที่เชื่อมโยงกับธรรมชาติ คุณค่าของศีลธรรม รู้จักวางจิตวางใจได้อย่างถูกต้อง มองเห็นตามความเป็นจริง และ 3) ความเป็นอิสระ คือ เกิดเป็นความเบิกบานทั้งด้านกาย วาจา และใจ มีจิตเป็นปลอดโปร่งโล่งเบาไม่กังวลในท่ามกลางสถานการณ์ที่ผันผวน สุขภาวะทางปัญญาเป็นรากฐานสำคัญที่คอยสร้างความสัมพันธ์และเชื่อมโยงสุขภาวะทางกาย จิตใจ และสังคมของมนุษย์ให้เกิดความสมดุลกันอย่างลึกซึ้ง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อกระแสวัตถุนิยมที่มาพร้อมกับเทคโนโลยีดิจิทัลได้เข้ามีบทบาทต่อการการดำเนินชีวิตในทุกรูปแบบ มนุษย์ส่วนใหญ่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัตถุนิยมเหล่านั้นและให้ความสำคัญกับระบบสุขภาวะทางปัญญาน้อยลงอันนำไปสู่ปัญหาที่ปรากฏในสังคมปัจจุบัน ๖ เรื่อง คือ 1) ปัญหาด้านการการดำรงตน 2) ปัญหาด้านพฤติกรรม 3) ปัญหาด้านสติปัญญา 4) ปัญหาด้านจิตใจและอารมณ์ 5) ปัญหาด้านจิตวิญญาณ 6) ปัญหาด้านสังคม หลักพุทธธรรมที่นำมาเป็นเครื่องสนับสนุนเพื่อเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อแก้ปัญหาในการวิจัยนี้ ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 วุฒิธรรม 4 โพชฌงคธรรม 7 และสังคหวัตถุ 4 เมื่อนำมาวิเคราะห์เพื่อเสนอแนวทางประยุกต์หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในสังคมยุคดิจิทัลพบว่าการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาในสังคมยุคดิจิทัลนั้นได้แก่ มรรคมีองค์ 8 เป็นหลักในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านการตั้งตน ดำรงตนและพฤติกรรม วุฒิธรรม 4 เป็นหลักในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านสติปัญญา

โพชฌงคธรรม 7 เป็นหลักในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านจิตวิญญาณ สภาพจิตใจและอารมณ์ สังคหวัตถุ 4 เป็นหลักในการเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้านสังคม

Research Title : Folklore in the painting wall church of Temple in Ubon Ratchathani Province

Researcher : Phra Wachirakichkosol, Dr. and faculty

Department : Buddhist Research Institute, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year : 2023

Research Scholarship Sponsor

: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Ubon Ratchathani Campus

Abstract

This research article has 3 objectives as follows: 1) to study the problem conditions of intellectual well-being in digital society, 2) to study the related Buddhist principles and strengthening intellectual well-being in digital society and 3) to suggest guidelines of application on Buddhist principles and strengthening intellectual well-being in digital society. This research is a qualitative research by using interview the specific 6 groups and then to propose the results with descriptive way.

The result was found that the intellectual well-being is the 3 nature of knowledges: 1) perceptions of knowledge which related to understanding of any events, of reasons, and of knowing what is good, what is bad, 2) understanding of true self values, mindset of nature, value of moral and having positive thinking, and 3) freedom to live with happiness, having nothing to worry about. Intellectual of well-being is the foundation state to create the relationship of mind and body in balancing. However, observing carefully in modern living with full of materialism and technology in the present, all of human-beings are under controlled of them. From these facts, the state of intellectual of well-being become less and confront with new 6 problems; 1) problem of self-esteem and self-sustaining, 2) behavior problem, 3) intellectual problem, 4) mind and emotion problem, 5) spiritual problem and 6) social problem. Using Eightfold path, Virtues conductive to growth, the seven factors of Enlightenment, and the principles of service as the ways to solve these problems. In detail of their beneficial qualities are using EIGHFOLD PATH for getting rid of suffering, Virtues conductive to growth for developing intellectual

well-being, the seven factors of Enlightenment for intellectual well-being of spiritual wisdom and the principle of services for developing social well-being.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยครั้งนี้ สำเร็จได้ด้วยความร่วมมือของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี และวัดธรรมละ อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี รวมถึงนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา นักวิชาการด้านวัฒนธรรม นักวิชาการด้านศิลปกรรม และชาวบ้านทั่วไปที่ให้ความรวมมือในการให้สัมภาษณ์

การวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีงบประมาณ ๒๕๖๖ (ทุนส่วนงาน) รวมทั้งได้รับความอนุเคราะห์ด้านสถานที่ วัสดุ และอุปกรณ์ต่างในการปฏิบัติงานวิจัยจากวิทยาลัยสงฆ์อุบลราชธานี ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มย่อย ผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

ท้ายนี้ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทุกท่านที่ตรวจเครื่องมือ ให้คำปรึกษาด้านต่างๆ จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สำเร็จได้ด้วยดี คุณค่าและประโยชน์จากงานวิจัยฉบับนี้ ขอมอบเป็นเครื่องบูชาคุณพระรัตนตรัย คุณพระพุทธศาสนาที่ก่อให้เกิดสติปัญญาและคุณูปการอันมหาศาลแก่ข้าพเจ้า ผู้มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนในการดำเนินงานวิจัยให้ประสบความสำเร็จ

(พระวชิรกิจโกศล, ดร.)
หัวหน้าโครงการวิจัย
รองอธิการบดีวิทยาเขตอุบลราชธานี

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๒๕

การอ้างอิงพระไตรปิฎก จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น วิ.ม. (ไทย) ๕/๒๔๓/๘. หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค ภาษาไทย เล่ม ๕ ข้อ ๒๔๓ หน้า ๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะระบุชื่อคัมภีร์ ลำดับเล่ม/หน้า เช่น วิ.มหา.อ. (ไทย) ๒/๔๓๖. หมายถึง สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา ภาษาไทย เล่มที่ ๒ หน้า ๔๓๖ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๒๕ ตามลำดับดังนี้

๑. คำอธิบายคำย่อในภาษาไทย

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

พระวินัยปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**	**ภาษา**
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**		**ภาษา**
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกฺก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญฺจก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)

องฺ.สตฺตก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.อฏฺฐก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อัฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
องฺ.ทสก.(ไทย)	= สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.วิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทส	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**	**ภาษา**
อภิ.สงฺ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธรรมปิฎก	วิภังค์	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อชื่อคัมภีร์อรรถกถา

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**
วิ.มหา.อ. (ไทย)	สมันตปาสาทิกา	มหาวิภังค์อรรถกถา

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**
ที.ม.อ. (ไทย)	สุมังคลวิลาสินี	มหาวรรคอรรถกถา
ขุ.สุ.อ. (ไทย)	ปรมัตถโชติกา	สุตตนิบาตอรรถกถา
ขุ.ป.อ. (ไทย)	สัทธัมมปัชโชติกา	ปฏิสัมภิทามรรคอรรถกถา

อรรถกถาพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		**ชื่อคัมภีร์**
อภิ.วิ.อ .(ไทย)	วิภังค์	สัมโมหวิโนทนีอรรถกถา

สารบัญ

เรื่อง	**หน้า**
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ซ
อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาการวิจัย	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย	๙
๑.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑ ทฤษฎีคติชนวิทยา	๑๑
๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของคติชนวิทยา	๑๑
๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับคติชนวิทยา	๑๓
๒.๑.๓ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม	๑๕
๒.๑.๔ คติชนวิทยา ตามทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่นิยม	๑๖
๒.๒ ความหมายของจิตรกรรมไทย	๑๙
๒.๒.๑ ประเภทของลายไทย ภาพไทย	๒๐
๒.๒.๒ การสืบเนื่องของจิตรกรรมไทย	๒๕
๒.๒.๓ จิตรกรรมล้านนา	๒๖
๒.๒.๔ จิตรกรรสมัยสุโขทัย	๒๖
๒.๒.๕ จิตรกรรมสมัยอยุธยา	๒๗
๒.๒.๖ องค์ประกอบในภาพจิตรกรรมไทย	๒๘
๒.๓ แนวคิดการส่งเสริมคุณค่าจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ	๓๐

๒.๓.๑ คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ ๓๐
๒.๓.๒ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ ๓๒
๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ๓๓

บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย ๔๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย ๔๐
๓.๒ พื้นที่การวิจัย ๔๐
๓.๒.๑ พื้นที่ที่มีความเชื่อในการเผยแพร่หลักธรรม ๔๐
๓.๒.๒ พื้นที่ที่มีคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ๔๑
๓.๒.๓ พื้นที่ที่ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ๔๑
๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย ๔๑
๓.๓.๑ ขอบเขตประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก ๔๑
๓.๓.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพ ๔๑
๓.๔ เครื่องมือในการวิจัย ๔๒
๓.๕ การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ๔๓
๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล ๔๔
๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล ๔๕
๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย ๔๖

บทที่ ๔ วิเคราะห์คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของในจังหวัดอุบลราชธานี ๔๗
๔.๑ คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ๔๗
๔.๑.๑ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๔๗
๔.๑.๒ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี ๕๕
๔.๑.๓ จิตกรรมฝาผนังโบสถ์วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ๖๔
๔.๒ วิเคราะห์คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ๗๔
๔.๒.๑ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๗๔
๔.๒.๒ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี ๘๓
๔.๒.๓ จิตกรรมฝาผนังโบสถ์วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ๙๓
๔.๓ ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมและคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ๑๐๓

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ๑๐๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย ๑๐๕
๕.๒ อภิปรายผล ๑๐๗
๕.๓ ข้อเสนอแนะ
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ๑๑๒
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ๑๑๓

บรรณานุกรม ๑๑๔

บทที่ ๑
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถเป็นพุทธศิลป์มรดกทางศิลปะวัฒนธรรม ที่พุทธศาสนิกชนชาวอีสานได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างวิจิตรบรรจงตามรูปแบบของศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่น งานจิตกรรมฝาผังโบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน โดยมีพื้นฐานมาจากความศรัทธาและคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และนิสัยใจคอ ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผนังโบสถ์จึงมีความสำคัญต่อสังคมและเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัดในพุทธศาสนาในสังคมท้องถิ่นมาโดยตลอด เนื่องจากจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ประกอบด้วยคุณค่าทั้งที่เป็นด้านความสวยงามของรูปแบบและคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนคุณธรรมจริยธรรมให้กับผู้คนได้เป็นอย่างดี งานจิตกรรมฝาผนังโบสถ์มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมมาเป็นเวลาช้านาน มีรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะถิ่นแตกต่างกันไป จึงมีรูปแบบที่โดดเด่นเป็นอัตลักษณ์ของตัวเอง จิตกรรมฝาผนังโบสถ์อีสานที่กระจายตัวอยู่ทั่วทั้งภาคอีสานส่วนใหญ่จะอยู่ในพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ มีองค์ประกอบของพุทธศิลป์ทั้งด้านพุทพธศิลป์ และจิตรกรรม ซึ่งถือได้ว่าเป็นพุทธศิลป์ที่งดงามในมิติของศิลปะและแฝงด้วยคติธรรมที่ดีงาม การเผยแพร่หลักธรรม ที่สื่อความหมายผ่านจิตกรรมเหมาะแก่การนำมาประยุกต์ใช้พัฒนาพฤติกรรมของคนในชุมชนและสังคม รวมทั้งถ่ายทอดและเผยแพร่แก่สาธารณชน เพื่อสร้างสรรค์สังคมที่ดีงาม สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ด้านการพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ ประเด็น ๔.๑ การปรับเปลี่ยนค่านิยมและวัฒนธรรม มุ่งเน้นให้สถาบันทางสังคมร่วมปลูกฝังค่านิยม วัฒนธรรมที่พึงประสงค์โดยบูรณาการร่วมระหว่าง “ครอบครัว ชุมชน ศาสนา การศึกษา และสื่อ” ในการหล่อหลอมคนไทยให้มีคุณธรรม จริยธรรม ในลักษณะที่เป็น ‘วิถี’ การดำเนินชีวิต[๑]

จังหวัดอุบลราชธานี มีปัจจัยที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว มีความโดดเด่นทางภูมิศาสตร์ เป็นจังหวัดที่มีความสำคัญและมีความเป็นมาทางประวิติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ภาพจิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ปรากฏอยู่ ทั้งที่ผนังด้านในและผนังด้านนอก ด้านในเขียนเรื่องพุทธประวัติ และ พระเวสสันดรชาดกด้านนอกเขียนเรื่อง เนมิราชชาดก สังข์ศิลป์ชัย และการะเกตสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตความเป็นอยู่ และการนับถือศาสนาของชาวเมืองอุบลราชธานีในช่วงสมัยอยุธยา และช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ ลักษณะของลายเส้นและการใช้สีบ่งบอกถึงความมีอิสระและเป็นศิลปะพื้นถิ่นอย่าง

---

[๑] ราชกิจจานุเบกษา, เล่มที่ ๑๓๙ ตอน ๗๐ ก, ๒๕๖๒

แท้จริง ลักษณะภูมิประเทศเป็นเทือกเขาหลายลูกที่เป็นเขตติดต่อชายแดนระหว่างประเทศ ภูมิอากาศหนาวเย็น มีความหลากหลายของแหล่งท่องเที่ยว จึงมีความเหมาะสมทางด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างดี[๒] นอกจากความโดดเด่นด้านภูมิศาสตร์และวัฒนธรรมแล้ว ด้านสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่าพุทธศิลป์นั้น วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ เป็นหนึ่งในวัดที่มีความโดดเด่นและตั้งอยู่บนจุดท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดอุบลราชธานี มีพุทธศิลป์ที่สำคัญคือ สิมเก่าแก่ศิลปะล้านนาผสมล้านช้าง บริเวณผนังด้านหน้าของสิมยังมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ด้านในประดิษฐานพระพุทธรูปไม้จำหลักลงรักปิดทอง ปางประธานอภัย ที่สร้างตามแบบศิลปะล้านช้างหรือแบบลาวพุทธศตวรรษที่ ๒๔-๒๕[๓] ด้านข้างของพระประธานมี "ฮางฮด" หรือ "รางรด" ที่มีลักษณะคล้ายรางน้ำตั้งอยู่ โดยตัวรางจะเป็นรูปของเรือสุพรรณหงส์ ส่วนด้านหน้าจะเป็นเศียรของพญานาค ซึ่งพุทธศิลป์ในวัดทั้งสามนั้น มีความสวยงามและคุณค่าทางด้านศิลปะรวมถึงคุณค่าทางจิตใจ แต่ด้วยปัจจุบันวัดเหล่านี้ได้เปลี่ยนมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวตามกระแสการท่องเที่ยวทั่วไปแล้ว

การศึกษาข้อมูลคติชน ก็คือ การศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดตาม แบบประเพณีปรัมปรา และประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังซึ่งประเพณีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาก็แฝงอยู่ในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี ลักษณะเนื้อหาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นการสื่อถึงพุทธประวัติในบางตอน และการเผยแพร่หลักธรรมทางพุทธศาสนาให้แกชมชนในท้องถิ่น บางตอนก็ไม่ชัดเจนว่าสื่อถึงพุทธประวัติหรือชาดก ที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ตอนไหน อย่างไร ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นประเพณีวัฒนธรรมของประชาชนในพื้นถิ่น และได้จารึกประเพณีวัฒนธรรมปรัมปรา ที่ตกทอดมาสู่คนรุ่นหลังในฐานะเป็นความเชื่อทางคติชนวิทยาอีกด้วย

จิตกรรมผาผนังโบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นพุทธศิลป์ที่ทรงคุณค่าของจังหวัดอุบลราชธานีและของประเทศไทยเลยทีเดียว เพราะเป็นพุทธศิลป์ของชาติที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเป็นสมบัติของชาติไว้แล้ว จึงเป็นสิ่งมีคุณค่าและช่วยส่งเสริมการเที่ยวเที่ยวเชิงพุทธของท้องถิ่น และช่วยส่งเสริมทำให้เศรษฐกิจของท้องถิ่นดีขึ้น ส่งผลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนท้องถิ่นดีขึ้น ส่วนแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย มี ๓ แนวคิดหลัก คือ ทฤษฎีคติชนวิทยา ประติมานวิทยา และแนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชนและวัฒนธรรมเพื่อเป็นกรอบในการตอบคำถามการวิจัยในครั้งนี้

---

[๒] สิทธิพร ภิรมย์รื่น และคณะ,จิตกรรมฝาผนัง (ศิลปากร:กรุงเทพฯ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙

[๓] สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดขอนแก่น, (คลังนานาวิทยา:ขอนแก่น, ๒๕๖๔), หน้า ๑๐๓

การวิจัยเพื่อให้ได้ข้อมูลหรือองค์ความรู้ใหม่ต่อ คติความเชื่อทางจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ การส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังโบสถ์เพื่อส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนดีขึ้น ความตระหนักในความสำคัญของคนต่อท้องถิ่น และสร้างมูลค่าเพิ่มในการท่องเที่ยวบนฐานของวัฒนธรรมของจังหวัดนั้นๆ คณะผู้วิจัยมีการบูรณาการการทำงานของนักวิชาการระหว่างศาสตร์หลายแขนงทั้งด้านประวัติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พฤติกรรมศาสตร์ และศาสนศาสตร์ ร่วมกับหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และนักวิจัยชุมชนในพื้นที่หลายท่าน หลายชุมชน หลายจังหวัดในประเทศไทย มีความพร้อมที่จะศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตอบคำถามการวิจัย เพื่อสร้างคุณค่าและมูลค่าของจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ให้เกิดประโยชน์ในวงวิชาการ สังคม ชุมชนและประเทศชาติในวงกว้างต่อไป โครงการวิจัยนี้ จะเกิดผลผลิตที่เป็นองค์ความรู้ คือรูปแบบการออกแบบแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ ที่เป็นนวัตกรรม คือระบบการจัดการพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ ผลกระทบเชิงวิชาการจะได้บทความวิชาการที่เผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับชาติและนานาชาติ จำนวน ๑ บทความ ส่วนประโยชน์เชิงชุมชนและสังคมนั้น จะทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน ส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของอำเภอเมือง สำหรับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ จะสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากนั้น ในเชิงนโยบาย ข้อมูลและแนวทางที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาใช้กำหนดเป็นโนโยบายในการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๒) เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓) เพื่อส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑) คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๒) วิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๓) ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑) คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักธรรมและประวัติพุทธศาสนาที่ปรากฏในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๒) หนังสือเกี่ยวกับคติชนวิทยา ศึกษาคติความเชื่อจากจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมาให้อนุชนเกี่ยวกับการเผยแผ่หลักธรรมและประวัติพระพุทธศาสนาของของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓) หนังสือเกี่ยวกับพุทธศิลป์และจิตกรรมฝาผนัง ศึกษาคติความเชื่อจากจิตกรรมฝาผนังอุโบสถที่ผูกพันธ์กับพุทธศาสนาของของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๔) หนังสือ/ตำราเกี่ยวกับการสร้างคุณค่าจิตกรรมฝาผนัง ศึกษาการส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์จิตกรรมฝาผนังอุโบสถซึ่งเป็นของเก่าแก่ของบ้านเมืองที่ทรงคุณค่า และส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธของของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ก. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

๑) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น

๒) เจ้าอาวาสและพระภิกษุ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๓) ปราชญ์ชาวบ้าน และ ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๔) ประชาชนที่เข้าไปสักการะและท่องเที่ยว วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

ข. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลในการเสวนากลุ่ม

๑) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๓) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา

๔) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านคติชนวิทยา

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

เดือนที่ ๑-๖

๑) ประชุมคณะผู้วิจัย วางแผนการเก็บข้อมูลภาคสนาม จัดทำแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกข้อมูลและติดต่อประสานงานกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๒) ทบทวนองค์ความรู้เดิมจากเอกสารโบราณ หนังสือ และงานวิจัยเกี่ยวกับภาพเขียนจิตกรรมฝาผนังและเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์

๓) เก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับข้อมูลสถาปัตยกรรม ภาพจิตรกรรม วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๔) ศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์เจ้าอาวาส นักปราชญ์ท้องถิ่น และชาวบ้านในชุมชนเกี่ยวกับจิตกรรมและเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์

๕) วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกจิตกรรมและแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์

เดือนที่ ๗-๑๒

๑) ลงพื้นที่วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี พัฒนาแหล่งเรียนรู้จิตกรรมและพุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ร่วมกับชุมชน

๒) ประชุมคณะผู้วิจัย และเครือข่ายนักวิจัยเพื่อสรุปและประเมินผลโครงการวิจัย เขียนรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓) จัดทำบทความวิชาการ/บทความวิจัยเพื่อเสนอตีพิมพ์ในวารสารวิชาการในฐานข้อมูล TCI จำนวน ๑ บทความ

๑.๔.๕ เป้าหมายและผู้ได้รับประโยชน์จากงานวิจัย

๑) จังหวัด องค์กรปกครองท้องถิ่นและชุมชนวัดกลางมิ่งเมือง

๒) หน่วยราชการที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว

๓) หน่วยงานภาคเอกชนด้านการท่องเที่ยว

๔) นักวิชาการ นักวิจัยและนักท่องเที่ยวทั่วไป

๑.๔.๖ แผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายเมื่อสิ้นสุดการวิจัย

๑) ถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ชุมชนสถาบันการศึกษาและผู้สนใจทั่วไป

๒) ถ่ายทอดผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น เว็บไซต์แอพพลิเคชั่นและหนังสือ

๓) เผยแพร่ในวารสารวิชาการที่อยู่ในฐานข้อมูล TCI ด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์

๔) เผยแพร่ผ่านการนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ

๑.๔.๗ ขอบเขตด้านแนวคิดและทฤษฎี

๑) ทฤษฎีคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นการศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดตามแบบประเพณีปรัมปรา ความเชื่อทางศาสนา หรือ วิทยาการสาขาหนึ่งที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ เป็นเรื่องราวที่กว้างขวาง เป็นการถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การสังเกต การเลียนแบบ หรือนำไปทดลองปฏิบัติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแบบมุขปาฐะ วัฒนธรรมเหล่านี้มีอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, (๒๕๔๓)

ฟรานซีส ลี อัตลีย์ [Francis Lee Utley] มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดไปในลักษณะมุขปาฐะ (การเล่าจากปากสู่ปาก)

เปาโล เด การ์วาลีโอ-เนโต นักคติชนวิทยาชาวละตินอเมริกัน มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง สาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม เพราะเป็นการศึกษาพฤติการณ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ในลักษณะที่เป็นศาสตร์

โจนาส บาลิส [Jonas Balys] นักคติชนวิทยาและนักชาติพันธุ์วิทยา มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน ประกอบด้วยการสร้างสรรค์ตามแบบประเพณีปรัมปราของมนุษย์ ทั้งในสมัยอนารยธรรมและสมัยที่มีอารยธรรมแล้ว วิธีการสร้างสรรค์คือการใช้เสียงและคำมาประกอบกันเข้าเป็นรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยความเชื่อของคนพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องโชคลาง ประเพณี การแสดง การร่ายรำ และการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งคติชนวิทยานั้นไม่ใช่เป็นแต่เพียงศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคนพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นศาสตร์พื้นบ้านและกวีนิพนธ์พื้นบ้าน ที่เป็นประเพณีเก่าแก่อีกด้วย

มาริอัส บาร์โบ [Marius Barbeau] นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยา มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง เมื่อใดก็ตามที่มีการร้องเพลงกล่อมเด็ก เมื่อใดก็ตามที่มีการขับบทเพลงสั้น ๆ การทายปริศนา การออกเสียงคำยาก ๆ หรือคำผวน หรือการนับจำนวนอย่างคล้องจองเป็นจังหวะ ซึ่งจะนับกันในเวลาเลี้ยงเด็กหรือสอนเด็กในโรงเรียน เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, (๒๕๔๓)

เมื่อใดก็ตามที่มีการพูดคำคม สุภาษิต คำพังเพย การเล่านิทาน เล่านิทานเกี่ยวกับคนโง่ทึ่ม เล่านิทานพื้นบ้าน หรือเล่าเรื่องอดีตข้างกองไฟ

เมื่อใดก็ตามที่คนพื้นบ้านหันไปสนใจกับเพลงและการร้องรำ หรือหมกมุ่นอยู่กับการละเล่นแบบเก่าแก่ หรือการเล่นสนุกบางอย่าง ซึ่งการละเล่นเหล่านี้จะมีขึ้นในช่วงเทศกาล เช่น วันขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลรื่นเริงประจำปี

เมื่อใดก็ตามที่แม่สอนลูกสาวให้เย็บปักถักร้อย ทอผ้า ทำผ้าคลุมเตียง ขลิบริมผ้า หรือ อบขนมแบบโบราณที่ถ่ายทอดกันมาจากอดีต

เมื่อใดก็ตามที่ชาวนาผู้ได้รับมรดกเป็นที่ดินจากบรรพบุรุษ ฝึกสอนให้ลูกชายทำกสิกรรมด้วยวิธีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน หรือแนะวิธีดูดวงจันทร์และทิศทางลม เพื่อพยากรณ์ดินฟ้าอากาศในช่วงที่จะทำกสิกรรม หรือในฤดูกาลที่จะทำการกสิกรรม

เมื่อใดก็ตามที่ช่างประจำหมู่บ้าน เช่น ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างทำรองเท้า ช่างทำถัง ช่างตีเหล็ก ช่างต่อเรือไม้ ฝึกสอนผู้ฝึกงานของเขาให้รู้จักการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ให้รู้วิธีเจาะรูเดือยและสวมเดือยต่อประกบ วิธีขึ้นโครงบ้านหรือยุ้งฉาง วิธีเย็บรองเท้ากันหิมะ วิธีแกะสลักพลั่ว วิธีใส่เกือกม้าและตัดขนแกะ

เมื่อใดก็ตามที่มีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ เชาว์ปัญญา ทักษะ อุปนิสัยบางอย่างและการปฏิบัติบางอย่างในอดีต ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นใหม่ วิธีการถ่ายทอดก็คือการพูดให้ฟังหรือทำตัวอย่างให้ดู โดยไม่อ้างอิงหนังสือตำราหรือครูในโรงเรียน นี้แหละคือการมีคติชนในขอบเขตของมันเองอยู่ตลอดชั่วนาตาปี คติชนนี้จะเป็นไปเช่นที่มันเคยเป็นไป มีชีวิตชีวาและเปลี่ยนแปลง พร้อมเสมอที่จะยึดถือและซึมซับเอาส่วนประกอบใหม่ ๆ เข้ามาในวิถีทางของมันอย่างเหมาะเจาะ

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลอีกมากมาย เช่น ข้อมูลทางศิลปะพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้าน และแม้แต่คำจำกัดความคำว่า คติชน ด้วยควรที่จะขยายออกไปให้ครอบคลุมถึงการสร้างที่อยู่อาศัย การแกะสลัก ศิลปะการปั้น งานโลหะ เช่น เหล็ก ดีบุกผสมทอง ทองเหลือง เงิน ทอง เป็นต้น และยังมีประเพณีการทอผ้า และงานศิลปะเก่าแก่ในบ้านอีกด้วย แม้แต่หลักฐานที่เป็นเอกสารตัวเขียนและข้อมูลจากหอวัฒนธรรม ก็ควรจะเป็นข้อมูลคติชนที่มีเป็นจำนวนมากเท่า ๆ กับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ประตูก็ยังเปิดกว้างให้กับการศึกษาเปรียบเทียบพืชผลของคติชนทั้งหมดตลอดจนสาขาวิชาการต่าง ๆ เพราะว่าคติชนเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน

๒) แนวคิดองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น และแสดงเจตจำนงในการพัฒนาชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่นและและเอกชนในฐานที่เป็นผู้ชำนาญการเพื่อหาแนวทางการพัฒนาที่

เหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น The European Center for Traditional and Relational Culture หรือ ECTARC (วาลิกา แสนคำ, ๒๕๔๕) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ ๑) โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ๒) สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต ๓) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่างๆ ๔) ความน่าสนใจทางดนตรี ๕) การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่างๆ ๖) ภาษาและวรรณกรรม ๗) ประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และ ๘) วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนได้ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ยึดเอาประเด็นเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระเจดีย์และพระพุทธรูปสำคัญมาเชื่อมโยงกับวัดที่เป็นนามมงคลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาแห่งใหม่ต่อไป

๓) แนวคิดศักยภาพและมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว (5As)

การท่องเที่ยวแห่งออสเตรเลีย (๒๕๕๔) ได้กำหนดมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เรียกว่า ๕As ไว้ดังนี้ ๑) สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) ๒) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility) ๓) สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenity) ๔) ที่พัก (Accommodation) และ ๕) กิจกรรมการท่องเที่ยว (Activity) สอดคล้องกับอารีย์ นัยพินิจและคณะ (๒๕๕๕) และประทีป พืชทองหลาง และคณะ (๒๕๖๐) แนวคิด ๕As นี้ มีความจำเป็นในการนำมาใช้วางแผนการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนทั้งสิ้น ส่วนมาตรฐานคุณภาพของแหล่งท่องเที่ยวเป็นปัจจัยที่จะช่วยสร้างความพึงพอใจและกลับมาท่องเที่ยวซ้ำให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม งานวิจัยนี้ได้นำแนวคิด ๕As มาใช้ในการประเมินและวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาของวัดนามมงคลของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ทั้งจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องและนักท่องเที่ยวทั่วไป

๔) แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้เสนอแนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่สัปปายะ (๒๕๕๙) ไว้ว่า ควรมีองค์ประกอบ ๕ ข้อ ได้แก่ ๑) ถิ่นที่เป็นที่รื่นรมณีย์ คือ ที่ทำให้เกิดความรู้สึก สดชื่นรื่นรมย์ ชุบชูชีวิต ชื่นกาย ชูใจ ที่ถือเป็นจุดเริ่มต้น ๒) ภูมิภาคสมบัติ คือมีทำเล พื้นที่ บริเวณ ผืนแผ่นดินที่สะอาด สดใส ไร้ขยะ ไม่รกรุงรัง เรียบร้อย ราบรื่น เดินง่าย ปลอดภัย สบายตา ควรทอดทัศนา น่าชื่นชม ๓) คมนาคมสมบัติ หมายถึงไม่ใกล้เกินไป ไม่ไกลเกินไป เดินทางไปถึงได้สะดวก และ ๔) บุคคลสมบัติ คือ ปลอดคนร้าย มีคนดี มีคนที่พึ่งพิงอาศัยได้ที่จะให้ความรู้ความเข้าใจ สอดรับกับการศึกษาของวุฒินันท์ กันทะเตียน (๒๕๖๐) ที่เสนอไว้ว่าการพัฒนาวัดจะต้องคำนึงและครอบคลุมองค์ประกอบศาสนาใน ๔ ด้านเป็นสำคัญ ได้แก่ ๑) ศาสนบุคคล ๒) ศาสนธรรม ๓) ศาสนวัตถุสถาน และ ๔) ศาสนพิธี เพื่อนำไปสู่การเป็นสถานที่ควรทัศนาที่จรรโลงใจไปสู่กุศลและเข้าถึงธรรม

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวข้างต้น สามารถที่จะนำมาเป็นกรอบในการออกแบบพื้นที่เชิงสร้างสรรค์วัดศรีคุนเมือง ซึ่งมีพุทธศิลป์ที่สำคัญคือสิมเก่าแก่ศิลปะล้านนาผสมล้านช้าง ภาพจิตรกรรมฝาผนัง และพระพุทธรูปไม้จำหลักลงรักปิดทอง ปางประธานอภัย ที่สร้างตามแบบศิลปะล้านช้าง มีความสวยงามและทรงคุณค่า แต่มีปัญหาการจัดการเชิงพื้นที่บริเวณวัดศรีคุณเมืองกลายเป็นที่จอดรถนักท่องเที่ยว บดบังความสวยงามและคุณค่าของพุทธศิลป์ภายในวัด อันเป็นอัตลักษณ์และวัฒธรรมของเชียงคาน ที่มีศักยภาพควรแก่การพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวต่อไป งานวิจัยนี้คณะผู้วิจัยมีการบูรณาการระหว่างศาสตร์ ได้แก่พุทธศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ เป็นต้น และได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากภาคประชาชน ภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเลย เทศบาลตำบลเชียงคาน และวัดศรีคุนเมือง เป็นต้น โครงการวิจัยนี้ จะเกิดผลผลิตที่เป็นองค์ความรู้ คือรูปแบบการออกแบบแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ ที่เป็นนวัตกรรม คือระบบการจัดการพื้นที่เชิงสร้างสรรค์ ผลกระทบเชิงวิชาการจะได้บทความวิชาการที่เผยแพร่ในวารสารวิชาการระดับชาติและนานาชาติ จำนวน ๓ บทความ ส่วนประโยชน์เชิงชุมชนและสังคมนั้น จะทำให้เกิดความร่วมมือในชุมชน ส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของอำเภอเชียงคาน สำหรับประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ จะสามารถสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวมากขึ้น นอกจากนั้น ในเชิงนโยบาย ข้อมูลและแนวทางที่ได้จากโครงการวิจัยนี้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำมาใช้กำหนดเป็นโนโยบายในการพัฒนาพื้นที่เชิงสร้างสรรค์เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ต่อไป

๑.๕ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

คติชน หมายถึง การสืบทอดภาพวาดจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ โดยการเล่าเรื่องราวของพระพุทธศาสนาผ่านภาพวาดจิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

จิตกรรม หมายถึง จิตกรรมฝาผนัง พระอุโบสถ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

อุโบสถ หมายถึง พระอุโบสถ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีกรอบแนวคิดของการศึกษาคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ดังนี้

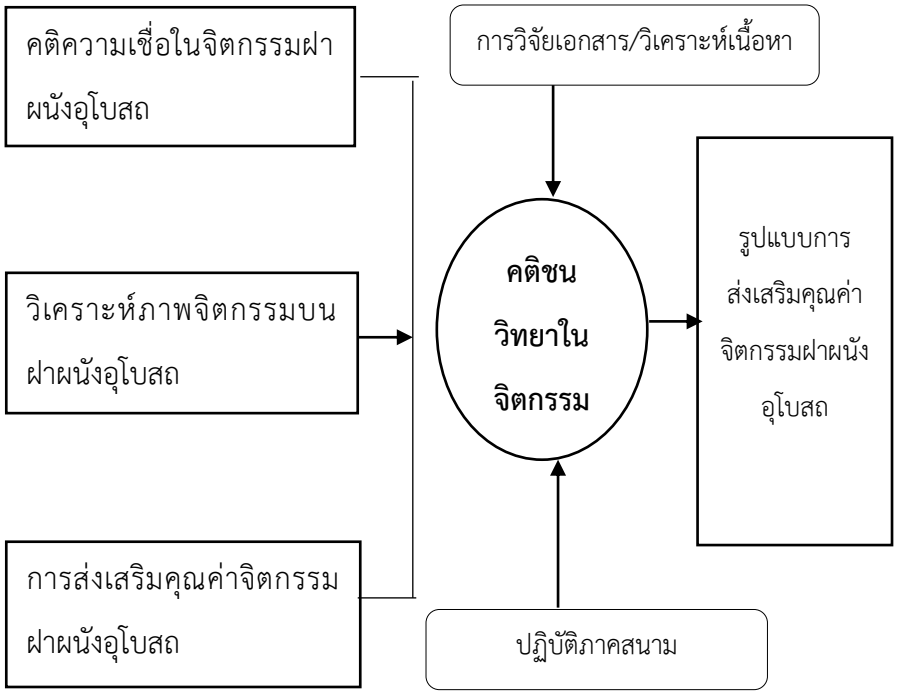

๑.๗ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

๑) องค์ความรู้เชิงวิชาการ ได้ข้อมูลหรือองค์ความรู้ใหม่ถึงแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์บนพื้นฐานอัตลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น

๒) ประโยชน์ต่อชุมชนและสังคม ได้ข้อมูลเพื่อการออกแบบและพัฒนาแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์ในเชิงสร้างสรรค์ และเสนอพื้นที่ต้นแบบแหล่งเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์จากพุทธศิลป์ในจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อเป็นการสร้างพื้นที่ชุมชนน่าอยู่ ส่งเสริมในการทำกิจกรรมร่วมกัน และเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป

๓) ประโยชน์เชิงนโยบาย เทศบาล จังหวัด และหน่วยงานการท่องเที่ยวได้แนวทางในการศึกษาจิตกรรมและแหล่งเรียนรู้พุทธศิลป์เชิงสร้างสรรค์ เพื่อกำหนดกิจกรรมและนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนา วัฒนธรรม เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มและรายได้ให้กับชุมชนและจังหวัดต่อไป

บทที่ ๒
แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ศึกษารวบรวมแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ และพื้นที่วิจัย เพื่อเป็นพื้นฐานและแนวทางในการวิจัยซึ่งจะได้นำเสนอโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อเรียงลำดับดังต่อไปนี้

๒.๑ ทฤษฎีคติชนวิทยา

การศึกษาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของคติชนวิทยา ทฤษฎีเกี่ยวกับคติชนวิทยา ความหมายของคติชนวิทยา แนวคิดทางคติชนวิทยา ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นศึกษาดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เปนวิชาที่เกิดขึ้นใหม่และพัฒนามาตั้งแตคริสตศตวรรษที่ ๑๙ ริชาร์ด เอ็ม ดอร์สัน [Richard M. Dorson] เป็นนักวิชาการด้านคติชนวิทยาได้กล่าวไว้ว่า คติชนวิทยาในฐานะที่เป็นวิชาสาขาใหม่ สำหรับการเรียนรู้ มีนักโบราณคดี และนักนิรุกติศาสตร ชาวอังกฤษ และ เยอรมัน ได้ให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดกับวิถีชีวิตของผู้คนในระดับพื้นบ้าน ได้อธิบายไว้ว่า คติชนวิทยาเป็นสาขาวิชาที่เป็นอิสระ และมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เนื่องจากคติชนวิทยา มีแนวคิดและแนวทางการศึกษาที่เป็นแบบอย่างของตัวมันเอง จึงต้องมีการฝึกฝนและถนัดเป็นพิเศษ เช่นเดียวกับการเรียนในสาขาอื่นๆ

ริชาร์ด เอ็ม ดอร์สัน [Richard M. Dorson] ได้กล่าวว่า ในช่วงเวลาที่คติชนวิทยาปรากฏตัวขึ้นมาเป็นหลักวิชาการสาขาหนึ่งอย่างชัดเจนในปี ค.ศ.๑๘๑๒ [เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, ๒๕๔๓] นักวิชาการชาวเยอรมันได้เก็บรวบรวมเทพนิยายและเรื่องปรัมปรา ของคนพื้นบานพื้นเมือง เชน สองพี่นองตระกูลกริมม ไดรวบรวมและตีพิมพนิทานมุขปาฐะ และตีความใหความหมายเทพนิยาย (myth) ของเยอรมันไวดวยผูสนใจอื่นๆ ก็มีอีกหลายคน ที่ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องโบราณเกาแกจนกระทั่งถึง ค.ศ. ๑๘๘๖ นายวิลเลียม จอหน ธอมส [William John Thoms] ไดบัญญัติคำวา Folklore ขึ้นโดยใชนามแฝงวา แอมโบรส เมอรตัน [Ambrose Merton] เขียนจดหมายลงในวารสารชื่อ The Anthenaeum เสนอวาควรใชคำวา Folklore ซึ่งแปลวา “ความรูของปวงชน” แทนคำวา “คติโบราณของ ปวงชน” (popular anitiquities) คำ Folklore จึงเปนศัพทที่ใชทางวิชาการแตนั้นมา ในประเทศไทย นักวิชาการได้ใช้เรียกคำว่า คติชน อยู่หลายอย่าง คือ คติชาวบาน เปนการเรียกชื่อคติชนวิทยาของ พระยาอนุมานราชธนและราชบัณฑิตยสถานคิดขึ้นใชเมื่อป พ.ศ. ๒๕๐๙

คติชนวิทยา เปนคำที่ **ดร.กิ่งแกว อัตถากร** ใชในเอกสารเมื่อป พ.ศ. ๒๕๑๙ ในหนังสือคติชนวิทยาที่หนวยศึกษานิเทศก กรมการฝกหัดครูพิมพเผยแพร ซึ่ง ดร.กิ่งแกว อัตถากร ไดใหเหตุผลวา Folklore ที่พระยาอนุมานราชธนและราชบัณฑิตยสถาน แปลวา “คติชาวบาน” นั้นนาจะใชเรียกขอมูลบางสวน สวนชื่อวิชาควรใชคำคติชนวิทยา

วัฒนธรรมพื้นบาน เปนศัพทที่ใชในการสัมมนาระดับชาติของทบวงมหาวิทยาลัย ระหวางวันที่ ๑–๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๐ ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขต พิษณุโลก และตอมาสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแหงชาติไดใชอยูในปจจุบันนี้ โดยให ความหมายวา “วัฒนธรรมพื้นบาน คือวิถีชีวิตของชาวบาน ซึ่งไดปฏิบัติในสังคมแบบชนบท แสดงใหเห็นเอกลักษณชองชุมชนและทองถิ่น”

คติพื้นถิ่น เปนคำที่ ดร.วรรณี วิบูลยสวัสดิ์ แอนเดอรสัน เปนผูนิยามใชเมื่อป พ.ศ. ๒๕๒๐ โดยใหเหตุผลวาเปนการศึกษาเรื่องราวอันเปนของพื้นๆ ที่เปนที่รูจักกันดีในกลุมชนพื้นถิ่นนั้น ๆ และมีความหมายใกลเคียงกับขอบเขตของการศึกษาของสาขาวิชาคติชนวิทยา นอกจากนี้ยังใชคำวาชีวิตพื้นถิ่น แทนคำวา Folklore อันเปนวิชาเกี่ยวกับชีวิตพื้นบานที่เนนวัฒนธรรมประเพณีประเภทอื่นๆ การศึกษาคติชนวิทยาในประเทศไทยเรานั้น ไดมีผูสนใจในดานวัฒนธรรมและคติชนมาเปนเวลาชานานแลว สมเด็จพระเจาบรมวงศเธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไดเคยทรงรวบรวมเพลงกลอมเด็ก พระยาอนุมานราชธน (เสฐียรโกเศศ) ไดรวบรวมศึกษาและตีพิมพความรูทางคติชนวิทยา โดยเฉพาะดานขนบธรรมเนียมประเพณี ภาษา และนิทาน หลายฉบับในสมัยที่จอมพลแปลก พิบูลสงคราม เปนนายกรัฐมนตรี ไดเคยตั้งกระทรวง วัฒนธรรมรับผิดชอบในการปฏิบัติงานดานวัฒนธรรม เหลานี้ลวนเปนตัวอยางของความสนใจ ในเรื่องวัฒนธรรมประเพณีทั้งสิ้น แนวคิดการรวบรวมขอมูลทางคติชนวิทยาของไทยปรากฏเดนชัด เมื่อไดเปดสอนรายวิชาคติชนวิทยาขึ้นในระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ประมาณป พ.ศ. ๒๕๐๙ โดยมีผลงานของ ศาสตราจารยกุหลาบ มัลลิกะมาส ชื่อ คติชาวบาน เขียนขึ้นเปนครั้งแรกในวงการวรรณคดีไทย นับเปนเลมแรกที่มีการคนควารวบรวม แตยังมิไดวิเคราะหขอมูลละเอียดมากนัก ในป พ.ศ. ๒๕๑๐ เสฐียรโกเศศ ไดเขียนเรื่องชีวิตชาวไทยสมัยกอน ประคอง นิมมานเหมินทร ก็เขียนวรรณคดีทองถิ่นเรื่องแรกชื่อ ลักษณะวรรณกรรมภาคเหนือ ในป พ.ศ. ๒๕๑๐ ดวยผลงานการเปดสอนวิชาคติชนวิทยาในมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยตาง ๆ ทำใหมีผูสนใจศึกษาคนควาขอมูลทางคติชนวิทยามากขึ้น มีวิทยานิพนธเกี่ยวกับคติชนวิทยาและ วรรณคดีทองถิ่นเกิดขึ้นมากมายหลายเลมในเวลาตอมา มหาวิทยาลัยที่มีวิทยานิพนธเกี่ยวกับคติชนวิทยาแหงแรกคือ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร ตอมาในปการศึกษา ๒๕๑๖ ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ไดเปดสอนวิชาคติชนวิทยาระดับปริญญาตรีและระดับปริญญาโท โดยมี ดร.กิ่งแกว อัตถากร เปนผูสอน

มูลเหตุสำคัญ ที่ทำให้การศึกษาดานคติชนวิทยาไดรับความสนใจอยางกวางขวางในประเทศไทยตั้งแตป พ.ศ. ๒๕๑๕ เปนตนมาก็เพราะในชวงนั้นเกิดปญหามีการวิพากษวิจารณแนวทางการศึกษาวา แบบเรียนวรรณคดีไทยไมเหมาะสมกับชีวิตจริง ๆ หรือชีวิตในพื้นถิ่นของไทยในปจจุบัน จนตองปฏิรูปการศึกษาในป พ.ศ. ๒๕๑๘ และในป พ.ศ. ๒๕๑๙ รัฐบาลในขณะนั้นได้สั่งปรับปรุงและสงเสริมการศึกษาอนุรักษและพัฒนาศิลปวัฒนธรรม จัดใหมีโครงการเผยแพรเอกลักษณ์แบบไทยๆ ที่สำคัญคือ จัดใหมีโครงการจัดตั้งศูนยชุมนุมสงเสริมวัฒนธรรมไทย ซึ่งโครงการเหลานี้มีผลต่อการศึกษาคนควาด้านวิชาคติชนวิทยาในสมัยตอมา โดยเฉพาะศูนยวัฒนธรรมในภูมิภาคตาง ๆ มีสวนสนับสนุนคอนขางมาก

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับคติชนวิทยา

คติชนวิทยา เป็นการศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดตามแบบประเพณีปรัมปรา ความเชื่อทางศาสนา หรือ วิทยาการสาขาหนึ่งที่ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับมนุษย์ เป็นเรื่องราวที่กว้างขวาง เป็นการถ่ายทอดโดยการบอกเล่า การสังเกต การเลียนแบบ หรือนำไปทดลองปฏิบัติซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแบบมุขปาฐะ วัฒนธรรมเหล่านี้มีอยู่ทั้งในเมืองและนอกเมือง เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, (๒๕๔๓)

ฟรานซีส ลี อัตลีย์ [Francis Lee Utley] มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง วรรณกรรมที่ถ่ายทอดไปในลักษณะมุขปาฐะ (การเล่าจากปากสู่ปาก)

เปาโล เด การ์วาลีโอ-เนโต นักคติชนวิทยาชาวละตินอเมริกัน มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง สาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม เพราะเป็นการศึกษาพฤติการณ์ทางวัฒนธรรมของมนุษย์ ในลักษณะที่เป็นศาสตร์

โจนาส บาลิส [Jonas Balys] นักคติชนวิทยาและนักชาติพันธุ์วิทยา มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน ประกอบด้วยการสร้างสรรค์ตามแบบประเพณีปรัมปราของมนุษย์ ทั้งในสมัยอนารยธรรมและสมัยที่มีอารยธรรมแล้ว วิธีการสร้างสรรค์คือการใช้เสียงและคำมาประกอบกันเข้าเป็นรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง นอกจากนี้ยังประกอบไปด้วยความเชื่อของคนพื้นบ้าน เช่น ความเชื่อเรื่องโชคลาง ประเพณี การแสดง การร่ายรำ และการละเล่นต่าง ๆ ซึ่งคติชนวิทยานั้นไม่ใช่เป็นแต่เพียงศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับคนพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นศาสตร์พื้นบ้านและกวีนิพนธ์พื้นบ้าน ที่เป็นประเพณีเก่าแก่อีกด้วย

มาริอัส บาร์โบ [Marius Barbeau] นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยา มีทรรศนะว่า Folklore หรือ คติชน หมายถึง เมื่อใดก็ตามที่มีการร้องเพลงกล่อมเด็ก เมื่อใดก็ตามที่มีการขับบทเพลงสั้น ๆ การทายปริศนา การออกเสียงคำยาก ๆ หรือคำผวน หรือการนับจำนวนอย่างคล้องจองเป็นจังหวะ ซึ่งจะนับกันในเวลาเลี้ยงเด็กหรือสอนเด็กในโรงเรียน เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, (๒๕๔๓)

เมื่อใดก็ตามที่มีการพูดคำคม สุภาษิต คำพังเพย การเล่านิทาน เล่านิทานเกี่ยวกับคนโง่ ทึ่ม เล่านิทานพื้นบ้าน หรือเล่าเรื่องอดีตข้างกองไฟ

เมื่อใดก็ตามที่คนพื้นบ้านหันไปสนใจกับเพลงและการร้องรำ หรือหมกมุ่นอยู่กับการละเล่นแบบเก่าแก่ หรือการเล่นสนุกบางอย่าง ซึ่งการละเล่นเหล่านี้จะมีขึ้นในช่วงเทศกาล เช่น วันขึ้นปีใหม่ หรือเทศกาลรื่นเริงประจำปี

เมื่อใดก็ตามที่แม่สอนลูกสาวให้เย็บปักถักร้อย ทอผ้า ทำผ้าคลุมเตียง ขลิบริมผ้า หรือ อบขนมแบบโบราณที่ถ่ายทอดกันมาจากอดีต

เมื่อใดก็ตามที่ชาวนาผู้ได้รับมรดกเป็นที่ดินจากบรรพบุรุษ ฝึกสอนให้ลูกชายทำกสิกรรมด้วยวิธีที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน หรือแนะวิธีดูดวงจันทร์และทิศทางลม เพื่อพยากรณ์ดินฟ้าอากาศในช่วงที่จะทำกสิกรรม หรือในฤดูกาลที่จะทำการกสิกรรม

เมื่อใดก็ตามที่ช่างประจำหมู่บ้าน เช่น ช่างไม้ ช่างแกะสลัก ช่างทำรองเท้า ช่างทำถัง ช่างตีเหล็ก ช่างต่อเรือไม้ ฝึกสอนผู้ฝึกงานของเขาให้รู้จักการใช้เครื่องมือต่าง ๆ ให้รู้วิธีเจาะรูเดือยและสวมเดือยต่อประกบ วิธีขึ้นโครงบ้านหรือยุ้งฉาง วิธีเย็บรองเท้ากันหิมะ วิธีแกะสลักพลั่ว วิธีใส่เกือกม้าและตัดขนแกะ

เมื่อใดก็ตามที่มีการถ่ายทอดความรู้ ประสบการณ์ เชาว์ปัญญา ทักษะ อุปนิสัยบางอย่างและการปฏิบัติบางอย่างในอดีต ซึ่งเป็นการถ่ายทอดจากคนรุ่นเก่าไปยังคนรุ่นใหม่ วิธีการถ่ายทอดก็คือการพูดให้ฟังหรือทำตัวอย่างให้ดู โดยไม่อ้างอิงหนังสือตำราหรือครูในโรงเรียน นี้แหละคือการมีคติชนในขอบเขตของมันเองอยู่ตลอดชั่วนาตาปี คติชนนี้จะเป็นไปเช่นที่มันเคยเป็นไป มีชีวิตชีวาและเปลี่ยนแปลง พร้อมเสมอที่จะยึดถือและซึมซับเอาส่วนประกอบใหม่ ๆ เข้ามาในวิถีทางของมันอย่างเหมาะเจาะ

นอกจากนี้ยังมีข้อมูลอีกมากมาย เช่น ข้อมูลทางศิลปะพื้นบ้านและหัตถกรรมพื้นบ้าน และแม้แต่คำจำกัดความคำว่า คติชน ด้วยควรที่จะขยายออกไปให้ครอบคลุมถึงการสร้างที่อยู่อาศัย การแกะสลัก ศิลปะการปั้น งานโลหะ เช่น เหล็ก ดีบุกผสมทอง ทองเหลือง เงิน ทอง เป็นต้น และยังมีประเพณีการทอผ้า และงานศิลปะเก่าแก่ในบ้านอีกด้วย แม้แต่หลักฐานที่เป็นเอกสารตัวเขียนและข้อมูลจากหอวัฒนธรรม ก็ควรจะเป็นข้อมูลคติชนที่มีเป็นจำนวนมากเท่า ๆ กับข้อมูลทางประวัติศาสตร์ นอกจากนี้ ประตูก็ยังเปิดกว้างให้กับการศึกษาเปรียบเทียบพืชผลของคติชนทั้งหมดตลอดจนสาขาวิชาการต่าง ๆ เพราะว่าคติชนเป็นตัวกำหนดวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของมนุษย์ ตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงปัจจุบัน

ออเรลิโอ เอ็ม. เอสปิโนซา [Aurelio M. Espinosa] นักคติชนวิทยาและนักภาษาศาสตร์ภาษาถิ่น มีทัศนะว่า คติชน คือ คลังสะสมสิ่งที่มนุษยชาติได้พบเห็น มีประสบการณ์เรียนรู้ และฝึก

ปฏิบัติมาหลายชั่วอายุในฐานะที่มันเป็น ความรู้ที่กว้างขวางและเก่าแก่ ซึ่งแยกออกมาจากสิ่งที่เรียกว่าวิทยาศาสตร์

คติชนประกอบด้วย ความเชื่อ ประเพณี ความเชื่อโชคลาง สุภาษิต ปริศนา เพลง นิทานปรัมปรา ตำนาน นิทาน พิธีฉลอง มายาการ การทำคุณไสย การแสดงออก ตลอดจนการปฏิบัติของผู้คนในสมัยดั่งเดิมและไม่มีตัวหนังสือ คติชน เป็นการแสดงออกอย่างแท้จริงและตรงไปตรงมาของจิตใจของผู้คนในสมัยดั่งเดิม

โจนาส บาลีส [Jonas Balys] นักคติชนวิทยาและนักชาติพันธุ์วิทยา มีทัศนะว่า คติชนประกอบด้วยการสร้างสรรค์ ตามแบบประเพณีปรัมปราของผู้คนทั้งในสมัยอนารยธรรม และสมัยที่มีอารยธรรมแล้ว วิธีการสร้างสรรค์ก็คือ ใช้เสียงและคำมาประกอบกันเข้าเป็นรูปแบบร้อยแก้วและรูปแบบร้อยกรอง นอกจากนี้ก็ยังประกอบด้วยความเชื่อของคนพื้นบ้าน หรือความเชื่อโชคลาง ประเพณี และการแสดง การร่ายรำ การเล่นต่าง ๆ คติชนนั้นไม่ใช่เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับเฉพาะคนพื้นบ้านเท่านั้น แต่ยังเป็นศาสตร์พื้นบ้านและกวีนิพนธ์พื้นบ้านที่เป็นประเพณีเก่าแก่อีกด้วย

มาริอัส บาร์โบ [Marius Barbeau] นักคติชนวิทยาและนักมานุษยวิทยา มีทัศนะว่า คติชน คือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่ได้รับถ่ายทอดมาจากคนยุคโบราณ หรือ บรรพบุรุษแต่โบราณ

วิลเลียม อาร์. แบสคอม [William R. Bascom] นักมานุษยวิทยา มีทัศนะว่า หมายถึง นิทานปรัมปรา ตำนาน นิทานพื้นบ้าน สุภาษิต ปริศนา บทกวีนิพนธ์ และรูปแบบการแสดงออกทางศิลปะอย่างอื่นอย่างหลากหลาย โดยมีคำพูดหรือถ้อยคำที่เปล่งออกมาเป็นสื่อกลาง เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, (๒๕๔๓)

การศึกษาข้อมูลคติชน ก็คือ การศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดตาม แบบประเพณีปรัมปรา และประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังซึ่งประเพณีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาก็แฝงอยู่ในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๒.๑.๓ ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม (Theories of Folklore)

ทฤษฎีนี้ต้องการหาคำอธิบายว่า คติชนมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ดำรงอยู่อย่างไรในแต่ละสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชน ตำนานปรัมปราและนิทานประเภทต่าง ๆ มีบทบาทอยางไรในฐานะเรื่องเล่าในสังคมชาวบ้าน และมีความสัมพันธ์อยางไรกับข้อมูลทางวัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ เราจะสามารถนำข้อมูลทางคติชนมาวิเคราะห์ให้เห็นสภาพสังคมที่น่าสนใจในแง่มุมใดบ้าง ทฤษฎีบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคม มองว่า วัฒนธรรมส่วนต่าง ๆ ในสังคมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมันคงของสังคม และความมั่นคงทางด้านจิตใจ วัฒนธรรมในส่วนที่เป็นคติชน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล่าประเภทต่าง ๆ เพลงการละเล่น การแสดง ความเชื่อ พิธีกรรม ล้วนมี

หน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ทางด้าน จิตใจและช่วยสร้างความเข้มแข็งและความมั่นคงทางวัฒนธรรมให้แต่ละสังคม ดังนั้น การศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นคติชนจึงควรศึกษาในบริบททางสังคมนั้น ๆ เพื่อให้เห็นความสำคัญของข้อมูลประเภทคติชนที่ช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคง[๑]

นักคิดคนสำคัญของสำนักนี้คือ Bronislaw Malinowski ได้กล่าวไว้ว่า “ตัวบทของเรื่องเล่าก็เป็นสิ่งสำคัญอยางมาก แต่ถ้าปราศจากบริบท ตัวบทนั้นก็ดูจะเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิต เรื่องเล่าทั้งหลายมีชีวิตอยู่ในสังคมของชาวบ้าน ไม่ได้มีชีวิตอยูบนกระดาษ” William Bascom ผู้เขียนบทความเรื่อง “Four Functions of Folklore” ได้อธิบายว่า คติชน แต่ละประเภทอาจมีบทบาทแตกต่างกัน และคติชนบางประเภทอาจมีบทบาทหลายประการในบทความนี้ Bascom ได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ ๔ ประการ คือ (๑) ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม (๒) ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า (๓) รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และ (๔) ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กบความคับข้องใจของบุคคล ศิราพร ณ ถลาง ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ ตำนานนิทานพื้นบ้าน” โดยอาศัยบทบาทหน้าที่ของคติชน ๔ ประการ ที่ William Bascom เขียนไว้เป็นกรอบในการนำเสนอบทบาทและหน้าที่ของคติชนไว้เป็น ๓ ประการใหญ่ ๆ คือ (๑) บทบาทคติชนในการอธิบายต้นกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและพิธีกรรม (๒) บทบาทคติชนในการให้การศึกษา อบรมระเบียบสังคม และรักษามาตรฐานพฤติกรรมของสังคม (๓) บทบาทคติชนในการเป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของบุคคลอันเกิดจากกฎเกณฑ์ทางสังคม

๒.๑.๔ คติชนวิทยา ตามทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่นิยม

๑) คติชนวิทยา (Folklore) เป็นการศึกษาถึงกระบวนวิธีคิด ความศรัทธา ความเชื่อ และแบบแผนการปฏิบัติการทางสังคมและวัฒนธรรม ของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีทางด้านคติชนวิทยา มานุษยวิทยา และสังคมวิทยา ในลักษณะที่เป็น สหวิทยากร (Inter Disciplinary) เป็นระเบียบวิธีวิทยาที่ว่าด้วยบทบาทหน้าที่ และคุณค่าความหมายทางสังคมและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (Four Function of Folklore) ตามแนวคิดของ วิลเลี่ยม บาสคอม (William Bascom) และ อลัน ดันเดส (Alan Dundes) ทฤษฎีสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่ว่าด้วยโครงสร้างและบทบาทหน้าที่นิยม (Structural and Functionalism) ของ โคลด เลวี่ – สเตราส์ (Claude Leve – Strsauss) และ มาลินอฟสกี้ (Malinowski)

---

[๑] คติชนวิทยา, อิเล็คทรอนิกส์ pdf., (https://archive.lib.cmu.ac.th/full/T/๒๕๕๕/regio๓๐๓๕๕jn_ch๒.pdf, วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕), หน้า ๒๑-๒๒.

คติชน เป็นศัพท์ที่ใช้หมายถึง ชุดความรู้ของกลุ่มชนใดกลุ่มชนหนึ่ง ซึ่งรู้เรื่องต่าง ๆ เหมือน ๆ กัน ทั้งทางด้านขนบธรรมเนียม ประเพณีโบราณ นิทาน พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ สุภาษิต และเพลงฯ ซึ่งได้เพิ่มพูนสะสมและสืบทอดกันมานาน คติชนวิทยา จึงเป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาคติชนหรือผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชน และผลผลิตทางวัฒนธรรมนี้เป็นมรดกที่รับทอดกันมาทั้งภายในชนกลุ่มเดียวกัน และที่แพร่กระจายไปสู่ชนต่างกลุ่มด้วย ดังนั้นจึงประกอบด้วยประเด็นศึกษาสำคัญ ๕ ประการ ได้แก่ กลุ่มชน แหล่งกำเนิด ตัวบท บทบาทหน้าที่ในสังคมหนึ่ง ๆ และกระบวนการถ่ายทอด[๒]

กุหลาบ มัลลิกะมาส (๒๕๓๗: ๓๒ – ๓๔) นักคติชนวิทยารุ่นแรก ๆ ของไทย กล่าวถึงแนวคิดด้านบทบาทหน้าที่ของข้อมูลทางคติชนว่า มีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ๔ ประการ ได้แก่

ประการแรก คติชนใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในด้านรูปแบบและเนื้อหาของประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ ในสังคม ว่าไม่ได้เกิดขึ้นมาแบบลอย ๆ แต่เกิดขึ้นจากรากฐานโครงสร้างทางระบบการผลิตและความสัมพันธ์ของคนในสังคม จนเกิดเป็นเรื่องเล่า ตำนาน และคติความเชื่อ และยึดถือปฏิบัติกันสืบต่อมา ในแง่นี้ คติชน จึงมีส่วนทำให้วัฒนธรรมของสังคมมีความสมบูรณ์ มีศักดิ์ศรี มีพื้นที่ยืนอย่างเข้มแข็งและมั่นคงขึ้น

ประการที่สอง คติชนทำหน้าที่ให้การศึกษา อบรมสั่งสอนและการขัดเกลาทางจริยธรรมของสังคมโดยการปฏิบัติการทางสังคมที่เป็นจริง รวมถึงการบอกเล่าด้วยวาจา จนกลายเป็นประเพณีทางสังคม

ประการที่สาม คติชนด้านความเชื่อ ทำหน้าที่เป็นแบบแผนหรือมาตรฐานทางจริยธรรมของสังคมไม่ให้ล่วงละเมิดกฎ ระเบียบ บางประการที่เลยขีดเส้นของความเหมาะสมดีงาม เท่าที่คนในสังคมนั้นจะยอมรับกันได้

ประการที่สี่ คติชนช่วยเป็นทางระบายความรู้สึกที่กดทับ บีบคั้น และความขัดแย้งอื่น ๆ ในสังคม ให้มีทางออก ผ่านเรื่องเล่าและปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์ ที่หลายกรณีได้กลายเป็นแรงกดดันให้ระบบอำนาจที่กดทับอยู่นั้นผ่อนคลายและปรับสภาพไปสู่ความคลี่คลายในทางดีได้

แนวคิดทางทฤษฎีโครงสร้างบทบาทหน้าที่นิยม (Structuralism and Functionalism) ทางคติชนวิทยา คือแนวคิดที่ใช้อธิบายความสัมพันธ์ทางสังคม โดยเชื่อว่าสังคมประกอบด้วยระบบและโครงสร้างที่หน่วยต่าง ๆ ต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างมีกฎและระเบียบที่ชัดเจน แนวคิดนี้เกิดขึ้นพร้อมการความเปลี่ยนแปลงแนวคิดทางด้านปรัชญาและส่งผลให้เกิดการปรับวิธีคิดในหลายสาขา ในทางมานุษยวิทยา มีนักมานุษยวิทยาชาวฝรั่งเศส เลวี-เสตราส์ เป็นผู้อธิบายแนวคิดนี้ไว้ว่ามีที่มา ๓ ประการ คือ หนึ่ง เป็นความพยายามที่จะอธิบายแบบแผนชีวิตทางสังคมโดยใช้จิตใจของมนุษย์เป็น

---

[๒] คติชนวิทยา, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (http://www.cmruir.cmru.ac.th/bitstream/๑๒๓๔๕๖๗๘๙/๑๙๔๘/๕/Chapter๒.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕), หน้า ๕.

มาตรฐาน สอง เป็นการสันนิษฐานว่า วัฒนธรรมคือแบบแผนของการใช้ภาษาและถ่ายทอดออกมาโดยสัญลักษณ์ และสามเป็นการตีความระบบสัญลักษณ์โดยใช้วิธีคิดของคู่ตรงข้าม โครงสร้าง และองค์รวม โดยพยายามมองวัฒนธรรมเป็นระบบสัญลักษณ์ที่เกิดจากจิตใจของมนุษย์ เลวี-สเตราส์ต้องการค้นหาโครงสร้างทางวัฒนธรรม ซึ่งมีอยู่ในตำนาน ศิลปะ เครือญาติ ภาษา โครงสร้างเหล่านี้ถูกกำหนดมาจากจิตใจ และแสดงออกมาทางวัฒนธรรม

ขณะที่ เดอร์ไคม์ , มาลินาวสกี้ และเรดคลิฟฟ์-บราวน์ (Emile Durkheim, Bronislaw Malinowski, A.R. Radcliffe-Brown) ซึ่งเป็นผู้ที่นำแนวคิดเรื่องโครงสร้างมาใช้อย่างเป็นรูปธรรม เชื่อว่าแนวคิดโครงสร้างนิยมเกิดขึ้นมาจากแนวทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่แบบสกุลอังกฤษ โดยอธิบายไว้ว่าความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ ดำเนินไปด้วยโครงสร้างที่ถาวรและทำให้กระบวนการของชีวิตทำงานได้ภายใต้หน่วยที่ดูแล เป็นสิ่งที่คงที่และมีเสถียรภาพ ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนอยู่ใต้ระบบเดียวกัน

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการหลายสำนักที่มีความคิดเห็นต่อเรื่องนี้ เช่น อีมิล เดอร์ไคม์ และมาเซล มอสส์ ที่อธิบายว่าทฤษฎีเกี่ยวกับโครงสร้าง และนำไปวิเคราะห์ อธิบายวิถีชีวิตและสังคมซึ่งถูกสร้างด้วยระบบสัญลักษณ์เรื่องโครงสร้างทางสังคมซึ่งมีอยู่ระบบคิดเกี่ยวกับตำนานและพิธีกรรม ปรากฏการณ์เกี่ยวกับTotemism หรือ การบูชาบรรพบุรุษ เฟอร์ดินันด์ ซัสซูร์ โครงสร้างนิยมได้รับอิทธิพลมาจากการศึกษาทางภาษาศาสตร์ ส่วนประกอบของภาษาคือโครงสร้างที่วิเคราะห์ได้ ภาษาศาสตร์คือศาสตร์อย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถอธิบายระบบสัญลักษณ์ที่พบในสังคม

ในสังคมชุมชน มีโครงสร้างของระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน และคนกับสิ่งแวดล้อมทางนิเวศวิทยา พิธีกรรม ถือเป็น “เทคโนโลยี” ทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ชุมชนนำมาปรับใช้ในเชิงอำนาจทางวัฒนธรรม โดยอาศัยมิติของพลังทางสังคมต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น อำนาจของพลังจิต พลังความเชื่อความศรัทธา การแสดงออกในพิธีกรรมของชุมชน จึงเป็นทั้งอำนาจและผลสะท้อนของการใช้อำนาจ ทั้งอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ กับอำนาจในทางสังคม ซึ่งมักจะใช้สัญลักษณ์แทนรูปการจริง การทำความเข้าใจในเรื่องของอำนาจและการใช้ (Manipulation) หรือการสร้างอำนาจในพิธีกรรม จึงต้องผ่านการตีความ แปลความหมายจากระบบสัญลักษณ์ ไปสู่ระบบโครงสร้างทางสังคมและกระบวนการเคลื่อนไหวที่เป็นจริงนั้น ๆ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคมในชุมชน พิธีกรรม สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต และระบบจักรวาลวิทยาของกลุ่มชน

พิธีกรรม สะท้อนระบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างทางอำนาจ ระหว่างอำนาจของคนกับคน และคนกับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออำนาจในจินตนาการ

พิธีกรรม ทำหน้าที่ต่อรอง ลดทอนอำนาจทางสังคม และอำนาจ เหนือธรรมชาติลงไป ขณะเดียวกันก็สร้างพื้นที่ทางกายภาพ พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และพื้นที่ทางสังคม ให้แก่ตนเอง

พิธีกรรม ทำหน้าที่ประสานความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน เป็นแกนยึดโยงคนในชุมชนเข้าด้วยกัน

พิธีกรรม ทำหน้าที่ผลิตซ้ำตัวตน หรือระบบอัตลักษณ์ ของกลุ่มชนในชุมชน

ทฤษฎีโครงสร้างนิยม เป็นพื้นฐานสำคัญที่จะหล่อหลอมวิธีคิดของคนในสังคม วัฒนธรรมหนึ่งๆ ที่เป็นระบบ และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทั้งมิติของเวลา สังคม วิธีคิด วัฒนธรรมหรือระบบความสัมพันธ์ ทั้งในทิศทางที่เป็นไปในทางที่พัฒนา หรือทำลายสิ่งเดิม เทียบเคียงได้กับกระบวนในการพัฒนานวัตกรรมของหน่วย หรือสังคมใด ๆ พื้นฐานด้านวัฒนธรรม ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญอันดับต้น ๆ ดังนั้นเราสามารถนำทฤษฎีโครงสร้างนิยม มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ และอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าวได้

Nancy Eberhardt, (๒๐๐๖) นักมานุษยวิทยาสายโครงสร้างนิยมอีกคนหนึ่ง ได้ศึกษาถึงพิธีกรรมในช่วงรอยต่อของชีวิต โดยกล่าวถึงระเบียบวิธีคิดและจินตนาการของมนุษย์ ในเชิงทฤษฎีทางสังคมวิทยา –มานุษยวิทยา ของชุมชนไทพุทธในพม่า ที่มีพิธีกรรมการเปลี่ยนผ่านช่วงชีวิตและตัวตนจากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง ในหนังสือชื่อ “Imagining the Course of Life: Self – Transformation in a Shan Buddhist Community” ในประเด็นตัวตน อัตลักษณ์ ความขัดแย้งและการใช้เทคโนโลยีทางสังคมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤติหรือความคับข้องใจต่าง ๆ บนพื้นฐานของคุณค่า ความหมาย และโครงสร้างทางสังคมที่สะท้อนจากพิธีกรรมในช่วงรอยต่อของชีวิตแต่ละช่วง ตั้งแต่ เกิด (เข้าสู่วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ จนวัยชรา) (แก่) เจ็บไข้ได้ป่วย และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการตาย[๓]

๒.๒ ความหมายของจิตรกรรมไทย

จิตรกรรม (Painting) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแขนงหนึ่ง ปรากฏคุณค่าด้านสุนทรียศาสตร์ และคุณค่าทางด้านเนื้อหา สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ โบราณคดี ลัทธิศาสนาประเพณี และวัฒนธรรมเป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่อดีตกาล

จิตรกรรมไทย หมายถึง ภาพเขียนที่มีลักษณะเป็นแบบอย่างของไทยที่แตกต่างจากศิลปะของชนชาติอื่น แม้ว่าอาจมีอิทธิพลศิลปะของชาติอื่นอยู่บ้าง แต่สามารถ ดัดแปลง คลี่คลาย ตัดทอนหรือเพิ่มเติมจนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของ ตนเองได้อย่างสวยงาม ลงตัว และมีวิวัฒนาการด้านรูปแบบวิธีการมาตลอดจนถึงปัจจุบัน และสามารถพัฒนาต่อไปอีกในอนาคต “ลายไทย” เป็นส่วนประกอบของภาพเขียนไทย ใช้ตกแต่งอาคาร สิ่งของ เครื่องใช้ต่าง ๆ เครื่องประดับ ฯลฯ เป็นลวดลายที่มีชื่อ

---

[๓] คติชนวิทยา, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (http://www.cmruir.cmru.ac.th/bitstream/๑๒๓๔๕๖๗๘๙/๑๙๔๘/๕/Chapter๒.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕), หน้า ๘.

เรียกต่าง ๆ กันซึ่งนำเอารูปร่างจาก ธรรมชาติมาประกอบ เช่น ลายกนก ลายกระจัง ลายประจำยาม ลายเครือเถา เป็นต้นหรือเป็นรูปที่มาจากความเชื่อและคตินิยม เช่น รูปคน รูปเทวดา รูปสัตว์ รูปยักษ์ เป็นต้น จิตรกรรมไทยเป็นวิจิตรศิลป์อย่างหนึ่ง ซึ่งส่งผลสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมอันดี งามของชาติ มีคุณค่าทางศิลปะและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า เรื่องที่เกี่ยวกับ ศาสนา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมการแต่งกาย ตลอดจนการแสดงการเล่นพื้นเมืองต่าง ๆ ของแต่ละยุคสมัยและสาระอื่น ๆ ที่ประกอบกัน เป็นภาพจิตรกรรมไทย งานจิตรกรรมให้ความรู้สึกในความงามอันบริสุทธิ์น่าชื่นชม เสริมสร้างสุนทรียภาพขึ้นในจิตใจมวลมนุษยชาติได้[๔]

“จิตรกรรม” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๒๕ ให้ความหมายไว้ว่า “จิตรกรรม” น.ศิลปะการวาดเขียน, ศิลปะการวาดภาพ “จิตรกร” น.ช่างวาดเขียน, ช่างวาดภาพส่วน น. ณ ปากน้ำ ได้ให้ความหมายว่า “จิตรกรรม” คือ การเขียนภาพ “จิตรกร” คือผู้เขียนภาพ ในสมัยโบราณเรียกว่าช่างเขียน เป็นหนึ่งในช่างไทยสิบหมู่ของไทย งานศิลปกรรมสมัยก่อนเรียก งานช่างวิชัย วงศ์ใหญ่ ให้ความหมายว่า “จิตรกรรม” หมายถึง ภาพเขียนหรือรูปเขียนเส้นและสีโดยอาศัยอุปกรณ์ต่างๆ เช่นดินสอ ภู่กัน จานสี สีน้ำ สีน้ำมัน สีฝุ่น ก่อนที่จะทำภาพเขียนระบายสีจะต้องร่างรูปลายเส้นจึงถือว่าเส้นเป็นที่มาของงานจิตรกรรมด้วย เวงค์ เคล้าส์ นิยาม “จิตรกรรมไทย” ออกเป็นสองนัย นัยแรกมองว่าภาพวาดเป็นสื่อสำหรับเรียนรู้พุทธประวัติ และพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า นัยที่สองภาพวาดเป็นสื่อให้ผู้เลื่อมใสศรัทธาที่ไม่เข้าใจลายลักษณ์อักษรศึกษาพระธรรมบท

๒.๒.๑ ประเภทของลายไทย ภาพไทย

จิตรกรรมไทยจำแนกโดยใช้เกณฑ์พัฒนาการผลงาน ลักษณะรูปแบบทางศิลปกรรม ที่ปรากฏในปัจจุบันมี ๒ แบบ คือ

๑) จิตรกรรมไทยแบบประเพณี (Thai Traditional Painting) เป็นศิลปะที่มีความประณีตสวยงาม แสดงความรู้สึกชีวิติจิตใจและความเป็นไทย ที่มีความอ่อนโยน ละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาตั้งแต่อดีตมีลักษณะประจำชาติที่มีลักษณะ และรูปแบบเป็นพิเศษ นิยมเขียนบนฝาผนังภายในอาคารที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา และอาคารที่เกี่ยวกับบุคคลชั้นสูง เช่น โบสถ์ วิหาร พระที่นั่ง วัง บนวัสดุที่เป็นผ้า หรือกระดาษ และบนสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ตามกรรมวิธีของช่างเขียนไทยแต่โบราณ เนื้อหาที่เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้า พุทธประวัติ ทศชาติชาดก ไตรภูมิ วรรณคดีและชีวิตไทย พงศาวดารต่าง ๆ ส่วนใหญ่นิยมเขียนประดับผนังพระอุโบสถ วิหารอันเป็นสถานที่ ศักดิ์สิทธิ์ประกอบพิธีทางศาสนา ลักษณะจิตรกรรมไทยแบบประเพณีเป็นศิลปะแบบอุดมคติ (Idealistic) ผนวกเข้ากับเรื่องราวที่กึ่งลึกลับ เป็นภาพ ๒ มิติ ให้ความรู้สึกเพียงด้านกว้างและยาว ไม่

---

[๔] จิตกรรมฝาผนัง, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (https://fineart.msu.ac.th/e-documents/myfile/.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕.) หน้า ๑

มีความรู้และไม่มีการใช้แสง และเงามาประกอบ จิตรกรรมไทยแบบประเพณีมีลักษณะพิเศษในการจัดวางภาพ แบบเล่าเรื่องเป็นตอน ๆ ตามผนังช่องหน้าต่าง โดยรอบโบสถ์ วิหาร และผนังด้านหน้าและหลังพระประธาน ภาพจิตรกรรมไทยมีการใช้สีแตกต่างกันออกไปตามยุคสมัย เช่น สีเอกรงค์ และสีพหุรงค์ รูปแบบลักษณะตัวภาพในจิตรกรรมไทยเป็นรูปแบบอุดมคติที่แสดงออกทางความคิดให้สัมพันธ์กับเนื้อเรื่องและความสำคัญ ของภาพ เช่น รูปเทวดา นางฟ้า กษัตริย์ นางพญา นางรำ จะมีลักษณะเด่นงามสง่า ด้วยลีลาอันชดช้อย แสดงอารมณ์ความรู้สึกปิติยินดี หรือเศร้าโศกเสียใจด้วยอากัปกิริยาท่าทาง ถ้าเป็นรูปยักษ์ มาร ก็แสดงออกด้วยท่าทางที่บึกบึน แข็งขัน ส่วนพวก วานรแสดงความลิงโลด คล่องแคล่วว่องไวด้วยลีลาท่วงท่าและหน้าตา สำหรับพวก ชาวบ้านธรรมดาสามัญก็จะเน้นความตลกขบขัน สนุกสนานร่าเริงหรือเศร้าเสียใจ ออกทางใบหน้า ส่วนช้างม้าเหล่าสัตว์ทั้งหลายก็มีรูปแบบแสดงชีวิตเป็นธรรมชาติ

๒) จิตรกรรมไทยแบบร่วมสมัย (Thai Contemporary Painting) จากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการของโลก ความเจริญทางการศึกษา การคมนาคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง การรับรู้ข่าวสาร ความเป็นไปของโลกล้วนมีผลต่อความรู้สึกนึกคิด และ แนวทางการแสดงออกของศิลปินในยุคต่อ ๆ มา ซึ่งได้พัฒนาไปตามสภาพแวดล้อม ความเปลี่ยนแปลงของชีวิตความเป็นอยู่ ความรู้สึกนึกคิด และความนิยมในสังคม สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมไทยแบบหนึ่ง ลักษณะเฉพาะของจิตรกรรมไทยร่วมสมัยส่วนใหญ่รับอิทธิพลศิลปะแบบตะวันตกสกุลลัทธิต่างๆ อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวของศิลปินแต่ละคนทัศนธาตุในงานจิตรกรรมไทย ถูกนำมาใช้เพื่อการแสดงออก และสื่อความหมายดังนี้

๑. การใช้เส้น ให้ความสำคัญของเส้นรูปนอก และเส้นรายละเอียด ภายในเพื่อสร้างอารมณ์ความรู้สึกให้สมบูรณ์

๒. การใช้สี

๒.๑ ใช้สีแบ่งแยกระดับศักดิ์ สูง-ต่ำ ตามความสำคัญของตัวภาพ

๒.๒ ใช้สีเพื่อแบ่งแยกตามพงศ์เผ่าและเพื่อให้เกิดความแตกต่างไม่ซ้ ากันเพราะตัวละครมีจำนวนมาก

๒.๓ ใช้สีเพื่อเน้น หรือให้เกิดความเด่นชัด ดึงดูดสายตา นิยมใช้สีแดง

๒.๔ ใช้สีเพื่อสื่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกเชิงสัญลักษณ์

๓. การใช้ทองคำเปลว สีทองเป็นสีมีค่าสูง คติการปิดทองมีจุดมุ่งหมายเพื่อการบูชา การจัดระดับความสำคัญของรูปแบบในภาพจิตรกรรมไทย แบ่งเป็น ๓ ระดับ ได้แก่ ประเภทภาพ สถาปัตยกรรม และสัตว์

แบบอุดมคติ	แบบผสมกึ่งอุดมคติ	รูปแบบเหมือนจริง
ประเภทภาพ คน,ตัวภาพพระ-นาง ท่าทาง เป็นนาฏลักษณ์ มีแบบแผน กษัตริย์,เทพ,พระพุทธเจ้า, บุคคลสำคัญ	ประเภทภาพ ข้าราชบริพาร,ขุนนาง,สนม, กำนัลเป็นภาพที่ให้เป็นภาพผสมกึ่งนามธรรม กึ่งความเป็นจริง มีความนุ่มนวลลดลง	ประเภทภาพ กาก,พลทหารเลว,ชาวบ้าน แสดงสีหน้า ท่าทาง ให้อารมณ์ดุดัน ตลกขบขัน เป็นภาพที่เลียนแบบความ เป็นจริง
ประเภทสถาปัตยกรรม ปราสาท, วิมาน เป็นลักษณะรูปแบบใน ทางการออกแบบ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ แทนอันเป็นความงาม คิดทางนามธรรม	ประเภทสถาปัตยกรรม ศาลา, หอคอย, ซุ้มประตูวัง เป็นภาพที่เลียนแบบ และจดจำมาจากวัด หรือวังหลวง หรือเป็นการออกแบบให้พิศดาร แต่มี ความสำคัญรองลงมา	ประเภทสถาปัตยกรรม อาคาร, บ้านที่อยู่อาศัย, ศาลาพัก ศาลาริมน้ำ เป็นภาพที่สะท้อน ความเป็น อยู่ในยุคสมัย มีลักษณะเป็นการเลียนแบบ ความเป็นจริง
ประเภทสัตว์ อุดมคติ, สัตว์ประดิษฐ์, สัตว์หิมพานต์, ประเภทจตุบาท,ทวิบาท มีลวดลายประกอบดูสง่างาม เป็นทิพย์	ประเภทสัตว์ ผสมอารมณ์ความอ่อนหวานนุ่มนวล เช่น ช้าง, ม้าทรง ของพระมหากษัตริย์หรือของขุนนาง เป็นสัตว์ที่มีการประดิษฐ์ท่าทาง	ประเภทสัตว์ ที่ลอกเลียนความจริง เช่น หมู, สุนัข,แพะ, แมว, วัว ฯลฯ สัตว์เล็กๆ เช่นกระต่าย, นก เป็นสัตว์ประเภทสามัญทั่วไป

จิตรกรรมไทยประเพณี มีลักษณะเฉพาะตัวที่เป็นแบบแผน ๒ ประการ ดังนี้

๑) แบบแผนเฉพาะด้านเชื้อชาติ

ศิลปกรรมเป็นสื่อ ที่แสดงออกให้รับรู้ได้ถึงชนชาติ หรือเชื้อชาติในด้าน คติความเชื่อ, อุดมคติ,ความรู้, วิชาการ, รสนิยม ซึ่งมี สภาพแวดล้อม สังคม ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และอิทธิพลของศิลปะอื่น เป็นตัวแปรที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหว แสดงออกได้ในลักษณะที่เป็นขนบนิยม ดังนี้

๑.๑ รูปแบบ (หมายถึง ตัวแบบในการแสดงออก) ยึดถือเอาความงามด้านอุดมคติหรือเหตุผลทางนามธรรม มากกว่ารูปธรรม ดังจะเห็นได้จากตัวภาพ พระ-นาง อันเป็นลักษณะที่เป็นความ

งามในลักษณะประดิษฐ์อย่างละครหรือนาฏลักษณ์ เป็นท่า หรือ แบบต้นคิดซึ่งถือว่าเป็นความงามอันสูงส่งแตกต่างจากความเป็นธรรมดาสามัญอย่างตาสัมผัสรูป (Figure) การคิดประดิษฐ์ยึดถือเอาเป็นความงามอย่างออกแบบ (Design) เป็นความงามที่เป็นอุดมคติ (Ideal) และเป็นแบบก าหนดนิยม

๑.๒ เนื้อหา ส่วนใหญ่มาจากความเชื่อทางศาสนา ซึ่งเป็นความมุ่งหมายในทางศีลธรรมที่เป็นความรู้วิชาการ หรือ วรรณคดีจากอิทธิพลต่างประเทศมีเป็นส่วนน้อย ส่วนเนื้อหาอันเป็นคติชนมักมีแทรกอยู่บ้างเป็นส่วนประกอบ รองในฝ่ายโลก เพื่อให้เกิดความขัดแย้งทางเนื้อหาฝ่ายธรรมะและมักพบเห็นได้ในบางเรื่องของจิตรกรรมฝาผนัง เรื่องที่นิยมเขียน โดยทั่วไป ดังนี้

๑.๒.๑ เรื่องทางศาสนาอันได้แก่ พุทธประวัติ, คติธรรม, คำสอน, ไตรภูมิ ฯลฯ

๑.๒.๒ ประวัติพระพุทธรูป, อดีตพุทธ, ปริศนาธรรม

๑.๒.๓ อิทธิพลวรรณคดี อื่นๆ เช่น รามเกียรติ์ อิเหนา

๑.๒.๔ ความรู้,วิชาการ เช่น ภาพประกอบตำราสัตว์, ภาพความรู้ทางดาราศาสตร์, โหราศาสตร์, ภาพแผนที่ทางภูมิศาสตร์

๑.๒.๕ ประวัติศาสตร์, ประวัติบุคคลสำคัญ

๑.๒.๖ คติชาวบ้าน, นิทาน

๑.๓ เทคนิควัสดุ เทคนิควัสดุเป็นโครงสร้างสำคัญที่ใช้สื่อแสดงออกตามความถนัดของช่างหรือศิลปิน ในการสร้างงาน จิตรกรรมไทย ศิลปินไทยใช้เทคนิควัสดุแตกต่างกันไปตามความเหมาะสมกับลักษณะงาน ซึ่งมีแนวเรื่องเป็นตัวกำหนด ตัวอย่างที่เห็นเป็นความสำเร็จอย่างยิ่งก็คือขบวนการด้านเทคนิคในการสร้างงานจิตรกรรมฝาผนัง ช่างไทย (ศิลปิน) มีความ เข้าใจในลักษณะและคุณสมบัติของวัสดุในการสร้างงานเป็นอย่างดี เป็นภูมิรู้ที่สั่งสมและพัฒนากันต่อมาจนมีแบบแผน

๒) แบบแผนด้านการศึกษา

การศึกษาศิลปะหรืองานช่างสมัยโบราณ มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นขั้นตอน ผู้ที่รักในสายงานช่างต้องเสนอตัวไปฝากเป็นศิษย์ในส านักครูช่าง จึงจะได้รับการฝึกฝนเรียนรู้ด้านรูปแบบของศิลปไทยตามแบบแผนโบราณผ่านขั้นตอนการเลือกเฟ้น เพื่อให้มี คุณสมบัติ ของความเป็นช่างที่ดีและการได้ค้นพบตนเองในสายงานที่ถนัด เพื่อให้เป็นผู้มีความสามารถ และเชี่ยวชาญในงาน ช่วงนั้นๆสืบทอดกันต่อไป

การศึกษามีการจัดระเบียบตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ฝึกฝนการเขียนลวดลายทุกประเภทตามแบบอย่างครู โดยมุ่งหมายให้เกิดทักษะในการใช้เส้นแบบต่างๆขณะเดียวกันก็จะได้ฝึกการใช้สายตา ปฏิภาณด้านความจดจำ เพื่อให้เป็นพื้นฐานในขั้นสร้างสรรค์ระดับที่สูงขึ้น ระดับทักษะความชำนาญการใช้เส้นในขั้นนี้คือ ความสามารถเขียนเส้น "คดได้ วง ตรงให้ได้เส้น" การศึกษาในขั้นต้นดังกล่าวเป็นพื้นฐานของงานช่างเขียนทุกแขนง

ขั้นที่ ๒ ฝึกเขียนตัวภาพ ประเภทคนตามแบบแผนที่เป็นอุดมคติ เช่น ภาพพระ-นาง ตัวภาพที่ไม่ใช่ คน เช่น ยักษ์, ลิง ตัวภาพที่เป็นสัตว์ประดิษฐ์ เช่น สัตว์หิมพานต์ และสัตว์สามัญทั่วไปทั้งจตุบาท,ทวิบาท สัตว์น้ำและสัตว์บก การศึกษาในขั้นนี้มุ่งให้เกิดความเข้าใจและจดจำ แบบอย่างชั้นสูง ซึ่งมีแบบอย่างนาฏลักษณ์เข้าใจความงามในเรื่องสัดส่วน ขณะเดียวกันก็จะได้เรียนรู้ฝึกฝนให้เกิดทักษะด้านการใช้เทคนิควัสดุ โดยให้ผสมสี และวางโครงสีภาพ เพื่อการเตรียมให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถทางสร้างสรรค์เฉพาะสาขาและให้เป็นผู้ที่ค้นพบแบบเฉพาะของตนเอง

ขั้นที่ ๓ ขั้นความสมบูรณ์ของความเป็นช่าง ผู้ฝึกฝนมีทักษะความชำนาญสมบูรณ์แล้วตามการศึกษาโดยผ่านขั้นตอนมาตามลำดับจนสามารถออกแบบองค์ประกอบภาพ และวางสีได้ เข้าใจวัสดุอุปกรณ์ที่นำมาสร้างงาน ตามแบบอย่างของแบบแผนช่างโบราณคดีแล้วจะเป็นช่างเขียนน้ำกาวหรือจิตรกรที่สมบูรณ์ เพรียบพร้อมไปด้วยทักษะ เชาว์ปัญญาสูงสามารถที่จะประกอบงานจิตรกรรมได้อย่างมีคุณค่า

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์ กล่าวว่า รูปแบบทางจิตรกรรม คือสิ่งที่ช่างจิตรกรรมเขียนระบายทำขึ้นเพื่อแทนสรรพสิ่งต่าง ๆ ที่เขาปรารถนา จะใช้มันเพื่อพรรณนาหรืออธิบายประสบการณ์ และความนึกเห็นของเขาเกี่ยวกับหลักการแห่งรูปแบบในจิตรกรรมไทย มีการสร้างสรรค์รูปแบบอยู่ ๓ แบบ คือ

๑) รูปแบบอย่างประดิษฐ์เป็นรูปแบบจิตรกรรมทั่วไป เป็นต้นว่า รูปแบบภาพมนุษย์ ภาพสัตว์ภาพวัตถุ ภาพสิ่งก่อสร้างและต้นไม้ เขามอ ล้วนถูกเขียนหรือสร้างขึ้นโดยการประดิษฐ์หรือจัดระเบียบเส้นรูปภาพนอกจากทรวดทรง ส่วนสัดตลอดจนรายละเอียดใหม่ทั้งหมดเพื่อให้สามารถสัมผัสเข้าใจและง่ายต่อการรับรู้ของผู้ดู

๒) รูปแบบอย่างสร้างขึ้นใหม่ ได้แก่ การสร้างรูปใหม่โดยการสับตำแหน่ง เช่น นำเอาส่วนของร่างกายคนท่อนบนต่อกับท่อนล่างของนก เกิดเป็นรูปกินนร การสร้างรูปใหม่โดย เพิ่มอวัยวะ เช่น การนำศรีษะเพิ่มเติมเข้ากับร่างเดิมเกิดรูปแบบหลายหน้า เช่น พระพรหม การสร้างรูปใหม่โดยย่อส่วนลงให้เล็กกว่าความจริงเช่น รูปเหย้าเรือน ศาลา ปราสาท เขียนให้มีขนาดเล็ก เพื่อบรรจุภาพคนให้พอแก่การเล่าเรื่องและแสดงออกเท่านั้น

๓) รูปแบบอย่างลดทอน เป็นรูปแบบเชิงสัญลักษณ์หรือเครื่องหมายแทนสิ่งซึ่งเป็นรูปธรรม[๕]

---

[๕] จิตกรรมฝาผนัง, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (https://fineart.msu.ac.th/e-documents/myfile/.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕.) หน้า ๓-๕.

๒.๒.๒ การสืบเนื่องของจิตรกรรมไทย

ภาพเขียนสียุคก่อนประวัติศาสตร์บนผนังสะท้อนให้เห็นถึงสภาพชีวิตความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม ระบบความคิด ความเชื่อ ของผู้เขียนได้ ภาพเขียนสี หรือรูปเขียนแสดงออกหลากหลายบางภาพสื่อความหมายได้ทันที บางภาพต้องตีความ ภาพศิลปะถ้ำปรากฏ ๒ อย่าง คือ ภาพที่เป็นธรรมชาติ (Naturalistic/ Naturalism) หรือเรียกว่า “ภาพสัจนิยม” (Realistic/Realism) แสดงอากับกริยาท่าทางอย่างใดอย่างหนึ่งชัดเจน กับภาพคตินิยม (Idealism) และสัญลักษณ์ (Symbolism) ซึ่งไม่เป็นธรรมชาติ (Non naturalistic) และอาจเป็นเครื่องหมาย (Sign) บ่งบอกว่าสื่อความหมายอะไร

กรรมวิธีการสร้างงาน มี ๒ อย่างคือ การลงสี (Pictograph) (มักเรียกผิดว่า ภาพเขียนสี) กับการทำรูปรอยลงในหิน (Petroglygh) กรรมวิธีการลงสี วาดด้วยสีแห้ง (Drawing with drypigment) การเขียนหรือระบาย (Painting) การพ่น (Stencilting) การทาบ (Imprinting) การสะบัดสี (Paint splattering) บางแห่งใช้วิธีผสมผสานเช่นใช้มือเป็นต้นแบบ การก าหนดอายุภาพลงสียังไม่อาจหาข้อสรุปตามหลักวิชาด้านทางวิทยาศาสตร์ได้ เพราะส่วนประกอบของสี ซึ่งมีส่วนหนึ่งเป็นอินทรีย์วัตถุที่อาจน าไปหาอายุด้วยวิธีเรดิโอ คาร์บอน ได้สูญสลายไปตามกาลเวลา แต่พอสันนิษฐานได้ว่าศิลปะถ้ำอีสานจำนวน ๑๓๑ แห่ง อาจจะอยู่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญด้านพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ เมื่อประมาณ ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ ปี มาแล้ว จนถึงราวๆ ๒,๐๐๐ – ๓,๐๐๐ ปีล่วงมาแล้ว๑๐

จิตรกรรมฝาผนังโบสถ์ของไทย สร้างขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการสั่งสอน และจูงใจพุทธศาสนิกชนให้เห็นจุดหมายทางจิตใจหรือเป็นการเตือนใจให้ระลึกอยู่เสมอว่าการประพฤติปฏิบัติของตนในภพนี้ ย่อมจะนำมาซึ่งคุณและโทษในภพหน้า ซึ่งสอดคล้องกับคำกล่าวของ ศิลป์พีระศรี ว่า จิตรกรรมฝาผนังนิยมเขียนขึ้นไว้เป็นพุทธบูชา ตามผนังโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ ผนังถ้ำ มีจุดมุ่งหมายเพื่อประดับตกแต่งพื้นผนัง โน้มน้าวชักนำให้ผู้ดูเกิดความศรัทธาต่อพุทธศาสนา ส่วนผู้ที่ศรัทธาอยู่แล้วเมื่อได้สัมผัส จะทำให้ซาบซึ้งต่อพระธรรมคำสั่งสอนยิ่งขึ้น จิตรกรรมฝาผนังยังปรากฏคุณค่าด้านต่าง ๆ อาทิทางด้านการศึกษาหลักวิชา แบบอย่างฝีมือช่างที่สั่งสมสืบทอดจากอดีต คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี คุณค่าด้านขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิถีการดำเนินชีวิต คติความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

จิตรกรรมฝาผนังในแต่ละภูมิภาคมีรูปแบบและเอกลักษณ์แตกต่างกันและหรือคล้ายคลึงกันเป็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งจิตรกรรมไทย สามารถจำแนกตามวัสดุที่รองรับการเขียน ซึ่งช่างเขียนได้เขียนไว้บนพื้นที่ต่าง ๆ กัน เช่น กระดาษ ไม้ ผ้า ผนังปูน วัสดุดังกล่าวเมื่อนำมารองรับการเขียน จึงมีชื่อเรียกแตกต่างกัน ได้แก่ จิตรกรรมเขียนบนผืนผ้า เรียกว่า “ภาพพระบฏ” จิตรกรรมเขียนบนสมุด เรียกว่า “ภาพสมุดธาตุ” จิตรกรรมเขียนบนฝาผนัง เรียกว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” จิตรกรรมเขียนบน

ไม้หลังบานประตูหน้าต่าง เรียกว่า “ภาพหลังบาน” จิตรกรรมเขียนบนฝาตู้ ฝาหีบ เรียกว่า “ ภาพประดับตู้” หรือ “ภาพประดับหีบ”

๒.๒.๓ จิตรกรรมล้านนา

จิตรกรรมฝาผนังห้องใต้เจดีย์วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่มีอายุเก่าแก่ที่สุด ในกลุ่มวัฒนธรรมล้านนา เนื้อหาแสดงออกเกี่ยวกับอดีตพระพุทธเจ้าประทับนั่งขัดสมาธิปางมารวิชัย พระพักตร์ใหญ่ เม็ดพระศกใหญ่ พระรัศมีทรงดอกบัวตูม ประภามณฑลรอบพระวรกาย ซุ้มใบโพธิ์เหนือประภามณฑลจิตรกรรมเขียนบนผ้า (พระบฏ) ค้นพบในกรุเจดีย์วัดดอกเงิน อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ขนาดกว้าง ๑.๘๐ เมตร สูง ๓.๔๐ เมตร สีเขียนมีลักษณะเป็นสีพหุรงค์ เช่น สีเขียว สีน้ำเงิน สีดินเหลือง สีขาว สีแดง และสีดำ อนึ่งพระวรกายพระพุทธองค์ปิดทอง เนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติตอนเสด็จลงจากบันไดสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระอริยาบทลีลา ฉากหลังเขียนภาพดอกไม้รูปแบบศิลปะจีน

๒.๒.๔ จิตรกรรสมัยสุโขทัย

ในประเทศไทยพบเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องอดีตพุทธที่เก่าแก่และยังหลงเหลืออยู่จากช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๘ หรือ ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ คือจิตรกรรมภายในวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จ.ลพบุรี จากคติในพุทธศาสนาที่เชื่อว่ามีอดีตพุทธทั้งหลายได้เสด็จมาตรัสรู้นับแต่กัลป์อันประมาณไม่ได้ เกิดเป็นรูปแบบการแสดงเรื่องราวของอดีตพุทธในลักษณะที่มีการจัดองค์ประกอบภาพพระพุทธเจ้าเป็นแถวแนวนอนตามสัดส่วนของผนัง ที่สามารถเรียงลำดับชื่ออดีตพุทธได้ตามคัมภีร์ จิตรกรรมฝาผนังในคูหาปรางค์วัดเจดีย์เจ็ดแถว อำเภอศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย เนื้อหาแสดงภาพอดีตพระพุทธเจ้าใต้ซุ้มโพธิ์เป็นแถวลักษณะแบบสุโขทัยขนบด้วยตัวภาพเทวดารูปแบบศิลปะลังกา (สิงหล)

เมื่อพิจารณาคำอธิษฐานประกอบการสร้างบุญกุศล ปรากฏในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลายหลัก ที่ผู้สร้างมีความปรารถนาจะได้เกิดใหม่ในสมัยของพระพุทธเจ้าในอนาคต คือ “พระศรีอารย์” ตามความเชื่อที่ว่าสมัยนั้นผู้คนจะมีความสุขถ้วนหน้า ศรัทธาความเชื่อดังกล่าว ถ่ายทอดเป็นงานจิตรกรรมเรื่องอดีตพระพุทธเจ้า ซึ่งจะปรากฏเป็นภาพพระพุทธเจ้าเริ่มต้นจากอดีตพุทธตันหังกโร ลงมาเป็นลำดับจนถึงพระพุทธศากยโคดม รวม ๒๘ องค์ ตามที่ปรากฏในพุทธวงศ์ แต่การเขียนภาพที่มีจำนวนอดีตพระพุทธเจ้าที่มากเกิน ๒๘ องค์ อาจหมายถึงอดีตพระพุทธเจ้าที่มีมาก่อนอดีตพระพุทธเจ้า ๒๘ องค์ ซึ่งเรียกว่าปัจเจกพุทธเจ้าผู้มีความสันโดษ เมื่อตรัสรู้แล้วจะไม่สั่งสอนผู้ใด แสดงด้วยลักษณะของภาพพระพุทธเจ้าประทับนั่งที่ไม่มีบัลลังก์และไม่มีพระสาวกประกอบ

๒.๒.๕ จิตรกรรมสมัยอยุธยา

จิตรกรรมฝาผนังกรุเจดีย์ภายในวัดราชบูรณะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อายุราวพุทธศตวรรษที่๑๙ ต่อมาช่วงพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ตามที่ปรากฏบนผนังคูหาของเจดีย์รายองค์หนึ่ง (ปัจจุบันเจดีย์ทลายลงแล้ว) ภายในบริเวณวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา ภาพเขียนเป็นแถวพระพุทธ มากกว่า ๓ แถว จากที่ปรากฏในภาพแต่ละแถวมีพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ระหว่างพระพุทธเจ้าไม่มีพระสาวกคั่นอยู่ แต่เป็นช่อดอกไม้ผสมกนกแขวนห้อยจากด้านบน จากจำนวนพระพุทธที่ขาดหายไปมีมากกว่า ๒๘ องค์ จิตรกรรมแห่งนี้อาจหมายถึงอดีตพุทธหรือปัจเจกพุทธ ส่วนจิตรกรรมในอุโบสถที่ยังไม่มีหน้าต่างด้านข้าง ระหว่างสมัยอยุธยาตอนกลางถึงอยุธยาตอนปลาย จิตรกรใช้วิธีแบ่งซอยผนังเป็นเส้นแถบลวดลายต่อเนื่องกันด้านตั้ง เป็นทำนองก้านต่อดอกหรือลายรักร้อย เช่นที่ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จ.เพชรบุรี

นอกจากนี้ยังพบภาพเขียนสีในสมุดข่อยและผนังอุโบสถ เช่น สมุดภาพไตรภูมิฉบับกรุงศรีอยุธยาฉบับกรุงธนบุรี จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี เนื้อหาเกี่ยวกับเทพชุมนุมเรียงเป็นแถวนั่งคุกเข่าพนมมือหันหน้าไปด้านพระประธาน เขียนด้วยสีแดงและดำเครื่องประดับปิดทอง พื้นหลังมีเส้นสินเทาต่อเนื่องเป็นหยักฟันปลาคั่นระหว่างพื้นหลังสีแดงและสีขาว

(ซ้าย) **ภาพประกอบ 3** : จิตรกรรมวัดเกาะแก้วสุทธาราม (ขวา) **ภาพประกอบ 4** : จิตรกรรมวัดใหม่เทพนิมิต
ที่มา (ซ้าย) : วัดเกาะแก้วสุทธาราม (2529) ที่มา (ขวา) : จิตรกรรมฝาผนังหนึ่งในสยาม (2544)

[๖]

[๖] จิตกรรมฝาผนัง, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (https://fineart.msu.ac.th/e-documents/myfile/.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕.) หน้า ๙.

๒.๒.๖ องค์ประกอบในภาพจิตรกรรมไทย

จิตรกรจะวาดภาพโดยอาศัยสิ่งแวดล้อมที่ได้พบเห็น เช่นป่าเขาลำเนาไพร แม่น้ำลำคลอง ปราสาทราชวังและ อาคารบ้านเรือนที่ปรากฏในยุคสมัยนั้น ผสมผสานกับจินตนาการเพื่อสร้างงาน จึงมี รูปแบบและลักษณะดังต่อไปนี้

ภาพบุคคล ถ้าเป็นตัวละครสำคัญในภาพ เช่นพระพุทธเจ้า เทวดา กษัตริย์หรือตัวเอกของเรื่องนั้นมักมีลักษณะ แบบจินตนาการ คือมีรูปร่าง ทรวดทรงที่สวยงาม กริยาท่าทางคล้ายกับละครที่เรียกว่า “นาฏยลักษณ์” ใบหน้า เรียบเฉย ไม่แสดงอารมณ์ทางใบหน้าแต่สามารถสังเกตความรู้สึกได้จากท่าทางที่แสดงออก เช่น อยู่ในอารมณ์ โศกเศร้าก็จะแสดงท่าเศร้าโศกแบบละครรำ แต่ถ้าเป็นตัวประกอบทั่วไปจะแสดงอารมณ์ออกทั้งทางใบหน้าและ กริยาท่าทาง นอกจากนี้ตัวละครสาคัญในภาพยังนิยมนิยมปิดทองที่ผิวเนื้อ เสื้อผ้า เครื่องประดับ ให้ดูโดดเด่น แปลกไปกว่าตัวประกอบอื่นๆในภาพ

ภาพสัตว์ปรากฏใน ๒ ลักษณะ คือ รูปแบบที่มีรูปร่างและกริยาอาการเหมือนสัตว์ในธรรมชาติทั่วไป เช่น ช้าง ลิง กระรอก กระต่าย ฯลฯ โดยมักเขียนหันให้เห็นด้านข้างเป็นส่วนมาก เพื่อให้เห็นลักษณะของสัตว์นั้น และรูปแบบสัตว์ในวรรณคดี ซึ่งเกิดจากจินตนาการของจิตรกรให้มีรูปแบบและลักษณะแตกต่างจากสัตว์สามัญทั่วไป เช่น ภาพคชสีห์ มีลำตัวเป็นสิงห์ ศีรษะเป็นช้าง เป็นต้น

ภาพอมนุษย์เป็นรูปที่จิตรกรประดิษฐ์ให้แปลกไปจากรูปมนุษย์ทั่วไป โดยอาจนำรูปร่างของคนต่อกับอวัยวะของสัตว์ เช่น กินรี มีร่างกายท่อนบนเป็นสตรี ท่อนล่างมีขาแบบนก หรือนำศีรษะของสัตว์มาต่อแทนที่ศีรษะมนุษย์เช่นภาพพระพิฆเนศวร มีร่างกายท่อนล่างเป็นมนุษย์ แต่ศีรษะเป็นช้าง เป็นต้น

ภาพสิ่งก่อสร้าง มักเขียนเป็นภาพอาคารบ้านเรือน ปราสาทราชวัง ศาลา รวมถึงป้อมปราการประตูเมือง เป็นต้น โดยเขียนประกอบร่วมกับภาพบุคคล หรือกลุ่มคน แต่ร่นส่วนให้มีขนาดพอเป็นกรอบล้อมโดยรอบภาพบุคคลหรือกลุ่มคนนั้น โดยไม่คำนึงถึงสัดส่วนตามสภาพความเป็นจริง เช่นภาพคนนั่งในศาลา เพดานศาลาจะอยู่สูงเลยศีรษะคนนั่งขึ้นไปเล็กน้อย หากภาพนั้นสามารถลุกขึ้นยืนได้ ศีรษะก็จะทะลุโผล่พ้นหลังคาศาลานั้นทันที ถ้าเป็นภาพอาคารขนาดย่อม เช่น บ้านเรือน ศาลา ตึกขนาดเล็ก มักเขียนแสดงบริเวณด้านหน้าของสิ่งก่อสร้าง ส่วนพื้นที่ด้านข้างจะตั้งเอียงขึ้นประมาณ ๓๐ องศา และไม่นิยมแสดง

ส่วนที่เป็นภายในตัวอาคาร ถ้าเป็นสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่โต เช่น ปราสาทราชวัง ซึ่งส่วนต่างๆมีการซ้อนเหลื่อมบังกันอยู่ ไม่สามารถเห็นด้านต่างๆได้ครบถ้วน จิตรกรก็จะใช้วิธีการสร้างภาพโดย “คลี่” อาคารด้านข้างออกมาให้เรียงขนานกับด้านที่อยู่ตรงหน้า เป็นปราสาท ๓ หน้าตามที่เห็นในภาพจิตรกรรมโดยทั่วไป ส่วนการแสดงภาพบุคคลว่ากำลังอยู่ในอาคารขนาดใหญ่นั้น นิยมวาด

เส้นหยัก ฟันปลาผสมผสานกับลายดอกไม้ร่วงไว้ที่ด้านหลังภาพบุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้น เรียกกรรมวิธีนี้ว่า “แหวะผนังหรือคว้านผนัง”

ภาพสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่ปรากฏ ในภาพจิตรกรรมไทย จิตรกรจะเขียนตามรูปแบบที่พบเห็นในยุคของตนผสมผสานกับจินตนาการ ดังนั้นจึงเป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเพราะช่วยทำให้ทราบถึงสภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง และค่านิยมของสังคมไทยในอดีตช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่งที่ถ่ายทอดเป็นภาพ บางครั้งจิตรกรจะจำลองภาพสถานที่ที่ตนประทับใจสอดใส่ไว้เป็นฉาก ของเรื่องด้วยเช่นภาพจิตรกรรมฝาผนังตอน มโหสถชาดก ในพระอุโบสถวัดระฆัง โฆสิตารามวรมหาวิหาร จิตรกรเขียนภาพพระบรมมหาราชวังแห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นฉาก แทนนครมิถิลาของพระมโหสถ เป็นต้น

ภาพทิวทัศน์ภาพประเภทนี้มักเขียนเป็นภาพพื้นดิน พื้นน้ำ ท้องฟ้า รวมถึงภูเขา เนินดิน และต้นไม้นานาพันธุ์ โดยประสงค์ให้เป็นฉากเบื้องหลังช่วยหนุนให้ภาพคน ภาพสัตว์ ภาพสิ่งก่อสร้างต่างๆให้ดูเด่นชัด โดยมีรูปแบบดังต่อไปนี้

พื้นดิน การลงสีพื้นดินในภาพจิตรกรรมไทย สมัยอยุธยาจิตรกรนิยมลงพื้นด้วยสีอ่อนและตัดเส้นลวดลาย ทำให้ภาพดูลอยเด่นออกมา เนื่องจากสถานที่ๆใช้วาดภาพ เช่น ผนังโบสถ์ วิหาร มักไม่มีหน้าต่างหรือเจาะผนังพอให้แสงลอดได้เท่านั้นทำให้ดูมืด ช่างจึงใช้สีอ่อนเพื่อให้ภาพดูสว่างขึ้น ส่วนในสมัยรัตนโกสินทร์มีการเจาะช่องหน้าต่างขนาดใหญ่ แสงส่องเข้ามาในอาคารมาก ช่างจึงปรับเปลี่ยนวิธีโดยลงพื้นสีทึบเพื่อช่วยลดความสว่างของแสงจากภายนอกอาคาร และช่วยหนุนลวดลายในภาพให้ลอยเด่นออกมา

ท้องฟ้า การลงสีท้องฟ้าในภาพจิตรกรรมไทย ระยะแรกนิยมลงสีแดงเป็นพื้นและมีการปิดทองในภาพบางส่วน เพื่อสร้างบรรยากาศที่สวยงาม โอ่อ่าของสวรรค์ ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนให้ใกล้เคียงกับความเป็นจริงโดยลงสีท้องฟ้าเป็นสีอ่อนให้ดูแตกต่างจากพื้นดิน และใส่ภาพก้อนเมฆให้ดูสมจริงเป็นธรรมชาติมากขึ้น

พื้นน้ำ การลงสีพื้นน้ำในภาพจิตรกรรมไทย ระยะแรกจิตรกรนิยมตัดเส้นเป็นระลอกคลื่นไม่ว่าจะเป็นน้ำในแหล่งธรรมชาติ เช่นคูคลอง สระ ทะเล มหาสมุทร หรือแม้แต่น้ำในภาชนะ เช่น อ่างบัวหรือสระที่ขุดขึ้น แต่ในระยะหลังนับแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นต้นมา ได้ปรับเปลี่ยนวิธีการวาดภาพน้ำโดยระบายสีและแรเงาให้ดูใกล้เคียงกับธรรมชาติตามรูปแบบศิลปะตะวันตกที่จิตรกรได้รับอิทธิพลมา

ภูเขาและเนินดิน มักย่อส่วนให้มีขนาดพอเหมาะกับพื้นที่รูปภาพ ใช้เป็นส่วนประกอบฉากด้านหลังรูปภาพหรือนำมาประกอบกับภาพบุคคลหรือกลุ่มคน เพื่อแสดงตำแหน่งเหตุการณ์และสถานที่ตามเรื่องที่กำหนดนำมาวาด

ต้นไม้มักเขียนให้เป็นส่วนประกอบฉาก โดยจิตรกรจะจำลองจากที่พบเห็นในธรรมชาติ นำมาวาดประดิษฐ์ขึ้นในลักษณะต่างๆ ให้เข้ากับฉากในท้องเรื่องที่กำหนดไว้ ซึ่งมักปรากฏในหลายรูปแบบ เช่น การตัดเส้นเป็นใบ ๆ ตัดเส้นเป็นพุ่ม แต้มสีเป็นดวงหรือเป็นจุด ประสีหรือกระทุ้งสีให้เป็นรูปพุ่มไม้ เป็นต้น

รูปแบบต่างๆในงานจิตรกรรมไทยประเพณีนับแต่โบราณจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ อาจมีลักษณะและส่วนประกอบที่เป็นรายละเอียดแตกต่างกันไปบ้าง ขึ้นอยู่กับจินตนาการของจิตรกรแต่ละคน แต่แนวคิดพื้นฐานและรูปแบบหลัก ๆ มักไม่ค่อยแตกต่างกันออกไป มักนิยมสืบทอดกันตามขนบนิยมซึ่งสืบทอดกันมา[๗]

๒.๓ แนวคิดการส่งเสริมคุณค่าจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ ต่อไปนี้จะศึกษาถึงคุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ เป็นจิตรกรรมเขียนเล่าเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาบนฝาผนังในศาสนสถาน เพื่อเป็นการเชิดชูและจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

๒.๓.๑ คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ

คุณวิทยา (Axiology) เป็นสาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา กล่าวถึงอุดมคติต่าง ๆ ในด้านความจริง (ตรรกวิทยา) ความดี (จริยศาสตร์) ความงาม (สุนทรียศาสตร์) และความบริสุทธิ์ทางจิตใจ การมีความรู้สึกซาบซึ้งในคุณค่าต่าง ๆ เป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ เพราะคุณค่าเป็นนามธรรมที่มนุษย์เท่านั้นจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์ที่รู้จักคิดรู้จักเหตุผล จึงมีความต้องการทางด้านจิตใจมากโดยเฉพาะกิจกรรมทางปัญญา และคุณค่าต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะเป็นอาหารใจ ทำให้มนุษย์พยายามสร้างคุณค่าต่าง ๆ ในศตวรรษที่ ๑๙ คุณวิทยาได้มีบทบาทในการวิเคราะห์คุณค่าของประสบการณ์ในสาขามานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยา และเศรษฐศาสตร์ เป็นต้น ดังนั้นนิยามคำว่า “คุณค่า (value)” จึงหมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริงและสัมพันธ์กับความแท้จริง คือ คุณค่าเป็นเนื้อแท้ความแท้จริงเป็นโครงสร้าง ความมีอยู่ของสิ่งที่แท้จริงต้องอาศัยคุณค่าและคุณค่าเป็นเนื้อแท้ซึ่งแตกต่างจากวัตถุและคุณภาพของวัตถุ สิ่งทั้งหลายและการกระทำทั้งหลายย่อมมีคุณค่า แต่คุณค่ามิได้มีอยู่อย่างเปิดเผย หากแต่แฝงอยู่และจะรู้ได้ด้วยความสำนึกในคุณค่าจิตรกรรมฝาผนังเป็นศิลปะที่รับรู้ได้ด้วยสายตา ทำให้เกิดแรงกระตุ้นและตอบสนองด้านจิตใจ เป็นตัวแปรค่าและกำหนดความงาม ความประณีตเรื่องราว และประโยชน์ต่อสังคม การรับรู้คุณค่าเหล่านี้ รับรู้ได้ด้วยอารมณ์ความรู้สึกของแต่ละบุคคล เกิดเป็นความรู้สึกประทับใจ ความอิ่มเอิบใจในคุณค่าที่ได้เห็น ฉะนั้น

---

[๗] จิตกรรมฝาผนัง, อิเล็คทรอนิกส์ pdf. (https://fineart.msu.ac.th/e-documents/myfile/.pdf วันที่ ๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕.) หน้า ๑๑-๑๒.

พระพุทธศาสนาจึงใช้ศิลปะ เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธมีรายละเอียดดังนี้

๑) คุณค่าในการยกระดับจิตใจ เมื่อมนุษย์ได้ชื่นชมความงามของศิลปะ มนุษย์จะมีจิตใจแช่มชื่นและละเอียดอ่อน งานศิลปะให้ทั้งความงามความรู้สึกถึงความดีงาม และจริยธรรมอย่างลึกซึ้ง เป็นการจรรโลงจิตใจให้ผ่อนคลายจากความเคร่งเครียด และพัฒนาสุขภาพจิตให้ดีขึ้น

๒) คุณค่าต่อผู้ชมและสังคมไทย จิตรกรรมฝาผนังเป็นศิลปะที่สื่อความงามและความรู้สึกไปให้ผู้ชมได้ง่าย โดยเบื้องต้นเป็นคุณค่าทางจิตใจในการชมความงามของเส้น สี แสง เงา และองค์ประกอบของภาพ ซึ่งช่วยผ่อนคลายอารมณ์ ให้คติธรรม แนวคิดในการดำรงชีวิตและรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์จากจิตรกรรมฝาผนัง

๓) คุณค่าทางพระพุทธศาสนา จิตรกรรมฝาผนังไทยส่วนมากเขียนเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ซึ่งสะท้อนโลกทัศน์ทางพระพุทธศาสนาของคนโบราณดูคล้ายกับคนยุคปัจจุบัน แต่โดยความเป็นจริงยังให้ความสำคัญกับอดีตพุทธเจ้า ชาดก ซึ่งล้วนสะท้อนถึงการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และเขียนไตรภูมิเพื่อสอนให้คนมองจักรวาลตามกรอบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่ว่า สรรพสิ่งมีความยิ่งใหญ่และงดงาม แต่สุดท้ายก็ไม่มีอะไรแน่นอน ทุกสิ่งเป็นไปตามวัฏสงสารสิ่งที่มนุษย์จะเหลืออยู่คือความดีที่ได้ทำไว้ ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังดังกล่าวจึงแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

๔) คุณค่าทางประวัติศาสตร์ จิตรกรรมฝาผนังไทยมีอายุอยู่ได้นับร้อยปีขึ้นไป ศิลปินไม่ได้เขียนเพียงเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาเท่านั้นแต่ยังเขียนสอดแทรกวิถีชีวิตของสังคม เช่น การแต่งกายของกษัตริย์จนถึงชาวบ้าน สถาปัตยกรรมของปราสาทราชวังจนถึงบ้านเรือนชุมชนที่ปัจจุบันหาดูในความเป็นจริงไม่ได้แล้ว จึงถือเป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษาชีวิตของคนในอดีต

๕) คุณค่าทางศิลปกรรม จิตรกรรมฝาผนังไทยสะท้อนถึงลักษณะความงามและเอกลักษณ์เฉพาะของไทย เช่น ภาพบุคคลจะไม่มีกล้ามเนื้อและแสงเงา การใช้สีสันจะไม่อ้างอิงข้อเท็จจริงตามที่เห็น แต่ใช้สีแดงระบายท้องฟ้า เป็นต้น และภาพชนชั้นสูงจะมีกิริยาอาการในรูปแบบที่คล้ายท่าทางแบบนาฏลักษณ์ ซึ่งจิตรกรรมฝาผนังชั้นครูเหล่านี้เป็นแบบฉบับในการนำมาสร้างสรรค์และพัฒนางานต่อจนถึงปัจจุบันนี้[๘]

---

[๘] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์ ,คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (บริษัท รพีปกรณ์ จำกัด : กรุงเทพฯ , ๒๕๕๖), หน้า ๓๕-๓๖.

๒.๓.๒ ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ

จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธเป็นงานเขียนขนาดใหญ่ อยู่ทนทานถูกสร้างขึ้นมาเพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา นิยมเขียนมาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของชาติที่ควรได้รับการดูแลรักษาไว้ความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธ สามารถแยกประเด็นได้ดังนี้

๑) ความสำคัญในมูลเหตุของการสร้าง คือ

๑.๑ เป็นการยกย่องเชิดชูพระพุทธศาสนา มีความตอนหนึ่งที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงอธิบายไว้ว่า “การเขียนฝาผนังวัดและวังดูมีหลักฐานโบราณต่างกันการเขียนในวัดเพื่อจะจูงใจให้คนเกิดความเลื่อมใสพระพุทธศาสนา”

๑.๒ เป็นเครื่องประดับตกแต่งอาคารหรือสถาปัตยกรรมให้งดงาม เพิ่มความสำคัญให้มากขึ้น โดยในสมัยโบราณวัดเป็นศูนย์กลางของวิชาการหลายแขนง ผู้ถ่ายทอดวิชาการคือพระสงฆ์ ศิษย์คือสามเณรหรือภิกษุที่บวชเรียน การอยู่ในวัดเป็นเวลานาน ทำให้เกิดความศรัทธาภายใต้จิตสำนึก เมื่อเข้าไปในพระอุโบสถได้พบพระประธานที่มีอาการสงบนิ่งแล้วยังได้พบจิตรกรรมฝาผนังที่มีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธประวัติหรือชาดกที่ประดับอยู่รอบผนัง ได้อาศัยภาพเหล่านี้ศึกษาหาความรู้ ทำให้เกิดความเข้าใจในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

๑.๓ เป็นสื่อประกอบคำสอนในพระพุทธศาสนา เมื่อชาวพุทธได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้วหันมาพิจารณาจิตรกรรมฝาผนังจะเกิดมาก่อน

๑.๔ เป็นการแสดงออกซึ่งฝีมือและอารมณ์ของศิลปินโบราณ เห็นได้ว่าศิลปินได้ถ่ายทอดสถานภาพของบุคคลระดับชั้นต่าง ๆ กัน โดยมีความแตกต่างกันเรื่องสีและเครื่องแต่งกาย ตลอดจนการถ่ายทอดลักษณะของป่าเขาลำเนาไพร บ้านเรือน พระราชวัง ล้วนถูกบันทึกในจิตรกรรมฝาผนังทั้งสิ้น

๒) ความสำคัญในเรื่องความศรัทธา ศิลปินเขียนด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา โดยมีจุดหมายอยู่ที่ผลบุญกุศลเป็นสำคัญ ดังนั้นผลงานที่เป็นผลสำเร็จออกมาจึงเป็นการบรรยายบันทึกความจริงโดยไร้สิ่งอื่นใดเคลือบแฝง แสดงว่าหลักฐานจากจิตรกรรมฝาผนังเป็นความจริงที่เชื่อถือได้

๓) ความสำคัญในการบันทึกเรื่องราวร่องรอยในอดีต เป็นการถ่ายทอดด้วยวิธีสังเคราะห์ (Synthetic art) ศิลปินได้นำสิ่งแวดล้อมที่อยู่ใกล้ตัวมาถ่ายทอดในภาพที่เขียน เช่น วิถีชีวิตประจำวันที่ทำให้เห็นรูปแบบสังคมในอดีต และการถ่ายทอดลักษณะท้องถิ่น (Nationalism) คือลักษณะวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนที่อยู่รอบตัวศิลปิน จะถูกบันทึกลงบนจิตรกรรมฝาผนัง เช่น การเขียนพระพุทธประวัติให้มีลักษณะเป็นไทยทั้งการแต่งกายและรูปร่างหน้าตา

๔) ความสำคัญเป็นเครื่องกล่อมเกลาจิตใจ เรื่องทางพระพุทธศาสนาเป็นคติธรรมช่วยเตือนใจคนให้ปฏิบัติตามสิ่งที่เหมาะสม มุ่งสอนสัจธรรมเป็นสำคัญ คติธรรมชาดกสะท้อนให้เห็นเรื่องหลักกรรม ภาพไตรภูมิช่วยเตือนสติคนในเรื่องดีชั่ว เรื่องสังสารวัฏ

๕) ความสำคัญที่เป็นเครื่องหมายแสดงความเจริญของชาติ เป็นหลักฐานบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ แสดงถึงความเจริญในการสืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นการจดบันทึกความรู้สึกและปัญญาของมนุษย์จึงถือเป็นทรัพยากรของชาติที่มีประโยชน์ในการนำไปศึกษาหาความรู้และควรทำการอนุรักษ์ดูแลรักษาอย่างจริงจังเพื่อให้อยู่คู่ชาติไทยต่อไป[๙]

สรุปว่า จิตรกรรมฝาผนังเชิงพุทธเป็นศิลปกรรมที่เกี่ยวเนื่องทางพระพุทธศาสนา คุณค่าของจิตรกรรมฝาผนังช่วยยกกระดับจิตใจของผู้ชมผ่านความงามของลายเส้น สี แสงเงา และองค์ประกอบของภาพ ทำให้จิตใจผ่อนคลายจากความเคร่งเครียด พัฒนาสุขภาพจิตให้ดีขึ้น ทำให้เกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีความสำคัญในการเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และมุ่งเน้นให้ศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยภาพเป็นหลัก ซึ่งจะเป็นแรงจูงใจให้อยากเข้าใกล้เพื่อศึกษาภาพเหล่านั้นเพิ่มมากขึ้น ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังจึงมีคุณค่าและความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้จรรโลงและยั่งยืนสืบไป

๒.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชวนพิศ สิริพันธนะ วิจัยเรื่อง “การพัฒนาโปรแกรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้คติชนวิทยาระดับอุดมศึกษา” สรุปผลการวิจัย ๑) การศึกษาทางคติชนวิทยาในอดีตและปัจจุบัน ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิต การดำรงชีวิต ความเชื่อของคนแต่ละสมัย 2) การศึกษาทางด้านคติชนวิทยาปัจจุบันให้ความสำคัญมากโดยเฉพาะการจัดการศึกษาเพื่อการสืบทอด อนุรักษ์คติชนให้อยู่คู่สังคมไทย ๓) การกำหนดเนื้อหาวิชาของโปรแกรมฯ โดยกำหนดเนื้อหาวิชาคติชนวิทยาจากการวิเคราะห์เนื้อหาในประเทศและต่างประเทศ ศึกษาเอกสารและอินเทอร์เน็ต และศึกษาจากผู้รู้ในชุมชน/ภูมิปัญญา ๔) การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน โปรแกรมฯ ออกแบบกิจกรรมโดยออกแบบกิจกรรมที่เสริมสร้างสมรรถนะนักศึกษาตามกรอบ TQF สอดคล้องกับแนวคิด การเรียนรู้ที่นำมาใช้ออกแบบโปรแกรม มีกิจกรรมศึกษาชุมชน บูรณาสมรรถนะและความรู้คติชนวิทยาในกิจกรรม ๕) การเลือกเนื้อหาสาระของโปรแกรม รายวิชาคติชนวิทยามีแนวทางการเลือกเนื้อหาของโปรแกรมโดยสังเคราะห์เนื้อหาจากภายในประเทศ และต่างประเทศ ศึกษารวบรวมคติชนในชุมชนท้องถิ่น โดยศึกษาจุดประสงค์รายวิชาด้านความรู้ของรายวิชาเป็นกรอบการเลือกเนื้อหา ๖) การวัดผล

---

[๙] พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รศ.ดร., นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์ ,คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (บริษัท รพีปกรณ์ จำกัด : กรุงเทพฯ , ๒๕๕๖), หน้า ๓๗-๔๐.

และประเมินผล ควรต้องใช้การประเมินหลากหลายวิธีตามหลักการของการะประเมินสภาพจริง ยึดกรอบสมรรถนะตามกรอบ TQF และรวบรวมความคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องเพื่อประเมินประสิทธิภาพโปรแกรมด้วย

ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์และข้อคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านคติชนวิทยาผลการสัมภาษณ์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักคติชนวิทยา สรุปผลการศึกษา ดังนี้

๑) แนวคิดขอบข่ายคำว่า คติชนวิทยา ประกอบด้วย 3 เรื่อง คือ การทำมาหากิน ความรู้สึกนึกคิด และความเป็นอยู่ ส่วนคำว่า คติชน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมนั้นเป็นคำที่มีความคล้ายกัน ขึ้นกับมิติการมอง ๒) แนวคิดการศึกษาคติชนวิทยาต้องประกอบด้วย การศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ ตรวจสอบ นำมาเป็นแนวดำงชีวิต ในการศึกษาของนักศึกษาควรศึกษาและนำเสนอผลในรูปการรายงานการศึกษา ๓) ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์ แนวคิด และข้อคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญการสอนรายวิชาคติชนวิทยา[๑๐]

ศรันย์ภัทร์ บุญฮก วิจัยเรื่อง “คติชนในนวนิยายของพงศกร” ผลการวิจัยพบว่า พงศกรประกอบสร้างข้อมูลเชิงคติชนวิทยา จากข้อมูลหลายประเภท ได้แก่ เรื่องเล่าพื้นบ้าน ความเชื่อและขนบธรรมเนียมพื้นบ้าน วรรณคดี และวรรณกรรมไทย ประวัติศาสตร์และข้อมูลเบ็ดเตล็ดอื่นๆ โดยพงศกรใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นฐานแล้วจินตนาการต่อยอดอย่างสมจริง แล้วนำเสนอเป็นเรื่องเล่าเชิงคติชนวิทยาที่แทรกอยู่ในนวนิยาย เรื่องเล่าเชิงคติชนที่แทรกอยู่นี้มีเนื้อหาสัมพันธ์จากการลงโทษที่มาจากการทำผิดของมนุษย์ การบ่งบอกความเป็นมาของคนและชุมชนมนุษย์ และการอยู่ร่วมกับธรรมชาติออย่างกลมกลืน

พงศกรนำเอาข้อมูลเชิงคติชนวิทยามาเป็นองค์ประกอบสำคัญ ในการสร้างนวนิยาย ทั้งในด้านของโครงเรื่องนวนิยาย ตัวละคร ฉาก นวนิยายของพงศกรมีโครงเรื่องหลักที่เน้นการเดินทางเพื่อหาคำตอบของชีวิต โดยความขัดแย้งของเรื่องเล่าเชิงคติชนวิทยาที่แทรกอยู่ในนวนิยายเป็นส่วนสำคัญในการสร้างเป็นความขัดแย้งในโครงเรื่องหลัก ด้านการสร้างตัวประกอบละคร การเดินทางทำให้ตัวละครผู้เดินทางได้เรียนรู้คำตอบจากปฏิสัมพันธ์กับตัวละครผู้อาศัยอยู่ในพื้นที่ โดยตัวละครผู้เดินทางมักกลับชาติมาเกิดจากตัวละครในเรื่องเล่าเชิงคติชนวิทยาที่แทรกอยู่ในเรื่อง ส่วนตัวละครที่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งมีลักษณะลึกลับเหนือธรรมชาติ มักมีที่มาจากเรื่องเล่าเชิงคติชนวิทยาเช่นกัน ด้านการประกอบสร้างฉาก นวนิยายพงศกรมักนำเสนอฉากสถานที่ห่างไกล ซึ่งสร้างจากฉากเชิงคติชนวิทยาที่

---

[๑๐] ชวนพิศ สิริพันธนะ, การพัฒนาโปรแกรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้คติชนวิทยาระดับอุดมศึกษา **“วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร”**, ๒๕๕๗. หน้า ๒๕๖-๒๕๗.

แทรกอยู่ในเรื่องเล่าเชิงคติชนเข้าด้วยกัน นอกจากนี้ โครงสร้างของเรื่องราวในนวนิยายพงศกรยังสะท้อนแบบแผนการเดินทางของวีรบุรุษในโครงเรื่องเล่าปรัมปราด้วย

การนำข้อมูลเชิงคติชนวิทยามาประกอบในการสร้างเรื่องนวนิยายของพงศกร ยังสัมพันธ์กับการนำเสนอแนวคิดหลักสามประการ ประการแรก เกี่ยวกับการลงโทษตลอดจนตัวละครและฉากที่มาจากเรื่องเล่าเชิงคติชนวิทยาที่เป็นสื่อเน้นถึงแนวคิดเกี่ยวกับคำสอนทางศาสนา เรื่องกิเลสเป็นเหตุให้เกิดทุกข์และกรรมเป็นเครื่องนำพาให้ดำเนินไป ประการที่สอง นวนิยายเชิงคติชนวิทยาแสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชนชาติพันธ์ของพศกรได้นำปัญญานั้นมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับวัฒนธรรมพื้นบ้าน และประการสุดท้าย พงศกรใช้แนวคิดเชิงคติชนวิทยาเพื่อเสนอแนวคิดเกี่ยวกับสภาพสังคมปัจจุบันและเสนอทางออกของปัญหาของสังคม[๑๑]

ขนิษฐา สวัสดิรักษ์ วิจัยเรื่อง จิตกรรมฝาผนังในพระวิหารและอุโบสถ วัดน้ำผึ้งนอก จังหวัดสมุทรปราการ งานช่างนอกราชธานีสมัยรัชการที่ ๔ ผลการวิจัยพบว่า ๑) รูปแบบอาคารที่ปรากฏงานจิตกรรม เป็นรูปแบบที่มีมาแล้วตั้งแต่สมันอยุธยาตอนปลายสืบเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒) งานจิตกรรมน่าจะมีอายุอยู่ราวปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ๓) จิตกรรมที่เขียนในฝาผนังพระวิหารและพระอุโบสถ น่าจะเป็นฝีมือของช่างหลวง หรือเป็นช่างท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากช่างหลวง เพราะมีรูปแบบและลักษณะการเขียนที่เหมือนกับช่างหลวง ๔) เนื่องจากวัดบางน้ำผึ้งนอก เป็นวัดที่อยู่นอกราชธานี ทำให้ช่างมีอิสระและไม่เคร่งครัดในระเบียบการเขียนภาพมากนัก และมีการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบและความนิยมที่ช้ากว่างานจิตกรรมในราชธานีที่มีอายุสมัยเดียวกัน

จิตกรรมฝาผนังพระวิหารและอุโบสถน่าจะเป็นการวาดขึ้นในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สันนิษฐานได้จากองค์ประกอบต่าง ๆ ของงานจิตกรรม ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ การปรากฏเครื่องโต๊ะ เครื่องตั้งแบบจีน ซึ่งเป็นภาพที่นิยมวาดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียนภาพทวารบาล และภาพเทพชุมนุมแบบประเพณี ที่ไม่พบแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่ยังปรากฏในวัดบางน้ำผึ้งนอก ช่างได้รับอิทธิพลเรื่องโทนสี การเขียนภาพแบบทัศนียวิทยา ซึ่งน่าจะเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ มาปรับใช้ในงานจิตกรรมฝาผนังพระวิหารและอุโบสถวัดบางน้ำผึ้งนอกนี้[๑๒]

---

[๑๑] ศรันย์ภัทร์ บุญฮก. “คติชนในนวนิยายของพงศกร” วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘. (บทคัดย่อ)

[๑๒] ขนิษฐา สวัสดิรักษ์. จิตกรรมฝาผนังในพระวิหารและอุโบสถ วัดน้ำผึ้งนอก จังหวัดสมุทรปราการ งานช่างนอกราชธานีสมัยรัชการที่ ๔, “**วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**” หน้า ๑๐๒-๑๐๓.

อรรถรัตน์ ฆะสันต์ วิจัยเรื่อง “คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ผังหมู่บ้านและบ้านเรือนของชุมชนชาติพันธ์ลั่ว ในประเทศไทย” ซึ่งผลการวิจัยคือ ชาวลั่วมีทั้งความเป็นอยู่แบบดั่งเดิม และมีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้นเนื่องจากการอพยพหนีการปราบปรามของคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบผังหมู่บ้านนั้น มีผลจากการขยายตัวของหมู่บ้านที่เกิดจากประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ซึ่งลักษณะการขยายตัวของหมู่บ้านมีปัจจัยมาจากสภาพภูมิศาสตร์ พื้นที่ทำการเกษตร การถูกจำกัดพื้นที่และความเชื่อในการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนเป็นปัจจัยสำคัญ ส่วนสถาปัตยกรรมท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสภาพสังคมที่มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ค่านิยม ขนมธรรมเนียมประเพนี ต่าง ๆ ที่ได้หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนลั่ว ส่วนความเชื่อดั่งเดิมนั้นยังคงดำรงอยู่แต่ก็ลดน้อยลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและผสมกลมกลืนกับการนับถือพระพุทธศาสนาที่ชาวชุมชนได้นับถือแล้ว

จากการศึกษาสรุปได้ว่า คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานและผังหมู่บ้านนั้นสามารถนำไปใช้ได้ทุกที่ เพราะเป็นความเชื่อและภูมิปัญญาที่ถือว่าป้องกันภัยอันตรายได้ ที่ถือว่าได้ถ่ายทอดและสืบต่อ ๆ กันมาอย่างรอบคอบและครอบคุมอยู่แล้ว แต่สำหรับคติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนลั่วนั้น เมื่อพื้นที่หมู่บ้านที่ภูมิศาสตร์ต่างกันความเชื่อที่เกี่ยวกับการสร้างเรือนนั้นจึงต่างกัน แต่ความเชื่อแบบดั่งเดิมมีการเฉพาะเจาะจงมากเกินไป ทำให้บางพื้นที่ไม่สามารถปรับให้เข้ากับความเชื่อ จึงทำให้ความเชื่อและภูมิปัญญาในบางเรื่องจึงขัดกับพื้นที่การสร้างเรือน เป็นสาเหตุให้ความเชื่อและภูมิปัญญาดั่งเดิมเสื่อม
และจางหายไปในที่สุด[๑๓]

ทัศน์ไท พลมณี ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนต่อ ปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนต่อ ปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและสภาพปัจจุบันปราสาทวัดพู อีกทั้งความเชื่อต่อปราสาทวัดพูในอดีต จนไปถึงความเชื่อและพิธีกรรมชุมชนต่อปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาวในปัจจุบัน ซึ่งในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่สังเกต สัมภาษณ์ และสนทนากับประชากรในชุมชน ได้แก่ผู้รู้ ผู้นำชุมชน ผู้ปฏิบัติ และกลุ่มผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ในชุมชน ปราสาทหินวัดพู ได้สร้างขึ้นและผ่านการเวลาหลายยุคสมัย ปรากฏเด่นชัดสามยุค เริ่มต้นในยุคของอาณาจักรเจนละ กระทั่งต่อมาในยุคอาณาจักรขอมที่มีบทบาทเป็นศาสนสถานของศาสนาพราหมณ์และช่วงท้ายยุคอาณาจักรล้านช้างที่ได้ปรับเปลี่ยนปราสาทขอมให้เป็นพุทธ

---

[๑๓] อรรถรัตน์ ฆะสันต์. คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ผังหมู่บ้านและบ้านเรือนของชุมชนชาติพันธ์ลั่ว ในประเทศไทย “**วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**” ๒๕๕๓. (บทคัดย่อ)

สถานของนิกายเถรวาทแต่ละช่วงเวลานั้นปรากฏร่องรอยความเชื่อแบ่งตามคติของแต่ละศาสนาที่เข้ามามีอิทธิพลต่อตัวปราสาท ซึ่งความเชื่อต่อปราสาทวัดพูในอดีตนั้นเริ่มจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับอิทธิพลจากอาณาจักรฟูนัน ในยุคสมัยครั้งที่อาณาจักรเจนละยังตกอยู่ภายใต้การปกครองมาถึงช่วงกลางที่ปรากฏความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ในลัทธิไศวะนิกายที่พบหลักฐานเป็นภาพสลักตรีมูรติและศิวะลึงค์ที่อยู่ในบริเวณตัวปราสาท จนถึงช่วงปลายหลังจากขอมเสื่อมอำนาจลงการเข้ามาของพุทธศาสนาจากอาณาล้างช้างเข้ามาทำให้ปราสาทวัดพูเปลี่ยนบทบาทจากเทวะสถานกลายเป็นพุทธสถานได้นำเอาพระพุทธรูปประดิษฐานแทนที่ศิวะลึงค์ในลัทธิไศวะกายบริเวณปรางค์ประธานให้ประชาชนและชุมชนในพื้นที่รอบปราสาทได้กราบไหว้และประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อในทางพุทธศาสนาโดยมีสถานที่เป็นตัวปราสาทวัดพูที่สร้างขึ้นในลัทธิความเชื่อศาสนาพราหมณ์ในลัทธิไศวะนิกายที่นับถือพระศิวะมาจนกระทั่งปัจจุบัน ความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏให้เห็นนั้นจำแนกได้ ๒ ลักษณะ คือ

๑) ความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันทั้งประเทศในทางพุทธศาสนา ที่เป็นศาสนาหลักประจำชาติลาว จากพิธีกรรมสำคัญที่มีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจากทั้งละแวกชุมชนโดยรอบปราสาทอีกทั้งประชาทั้งในและต่างประเทศในงานประเพณีบุญนมัสการวัดพูมีการทำบุญตักบาตรตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

๒) ความเชื่อท้องถิ่น ที่มีการเซ่นสังเวยสัตว์เพื่อเสี่ยงทายบูชาผีบรรพบุรุษผีเจ้านายและเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม ในพิธีกรรมเลี้ยงศาลปู่ตาของชุมชนโดยรอบปราสาท และยังปรากฏความเชื่อที่ถือปฏิบัติส่วนบุคคลซึ่งส่งผลต่อจิตใจ ในด้านการวิงวอนต่ออำนาจเร้นลับพลังเหนือธรรมชาติในสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะคำบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นแทรกตัวอยู่ในความเชื่อหลักทั้ง ๒ ความเชื่อที่กล่าวข้างต้นอีกด้วย ลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏต่างๆ นั้นล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากแต่ละความเชื่อของแต่ละศาสนาที่เข้ามาผลัดเปลี่ยนทับซ้อนกันในช่วงเวลาต่างๆ ส่งผลต่อพื้นที่โดยมีปราสาทวัดพูเป็นจุดเชื่อมโยงให้เห็นการผสมผสาน ความเชื่อก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมของชุมชนต่อปราสาทวัดพูที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตและยังปรากฏให้เห็นสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน[๑๔]

บุรินทร์ เปล่งดีสกุล วิจัยเรื่อง พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสานกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พัฒนาการการจัดวางรูปแบบองค์ประกอบของจิตรกรรมฝาผนังอีสานจากอดีตถึงปัจจุบัน และพัฒนาการของการนำวรรณกรรมมาใช้เขียนจิตรกรรมฝาผนังรวมไปถึงแนวความคิดของช่างเขียนจิตรกรรมฝาผนัง

---

[๑๔] ทัศน์ไท พลมณี บทความวิจัย “ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนต่อ ปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว” วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๑ มกราคม-มิถุนายน ๒๕๖๐

อีสาน จากอดีตจนถึงปัจจุบันโดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีการรวบรวมเอกสาร การเก็บข้อมูลภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ นำ เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงพรรณนา และแบบสำรวจโดยได้ผลการศึกษาดังนี้

จากการศึกษาพบว่าพัฒนาการการเขียนจิตรกรรมฝาผนังในจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ที่สำ รวจพบการเขียนจิตรกรรมฝาผนังตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๐๐ จนถึงปัจจุบัน มีจำ นวน ๒๒ วัด สามารถแบ่งการเขียนจิตรกรรมฝาผนังออกเป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ จิตรกรรมฝาผนังที่สร้างก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ พบมากถึง ๑๕ วัด และจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างหลังปี พ.ศ.๒๕๐๐ พบเพียง ๗ วัด ในด้านการจัดวางองค์ประกอบ จิตรกรรมฝาผนังที่สร้างก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่มีการจัดวางองค์ประกอบอย่างไม่เคร่งครัดเพราะช่างเขียนจะถ่ายทอดผลงานออกมาอย่างเรียบง่ายตามความเข้าใจของตน โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ตามหลักองค์ประกอบทางศิลปะ ผลงานจึงปรากฏอย่างอิสระ เป็นแบบพื้นบ้าน สีที่ใช้เป็นสีจากธรรมชาติ ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาพบว่าจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่นิยมเขียนตามแบบภาพพิมพ์ที่พิมพ์จำ หน่ายโดยนาย สม พ่วงภักดี (ส.ธรรมภักดี) และตามแบบจิตรกรรมไทยแนวประเพณี การจัดวางองค์ประกอบนิยมเขียนเป็นภาพขนาดใหญ่ลงบนฝาผนัง มักเขียนภาพไว้ภายในกรอบภาพจบเป็นตอน ๆ ไป โดยส่วนใหญ่จะเขียนเรียงลำดับตามเรื่องราว ตามกรอบภาพที่กำ หนดเอาไว้อย่างเป็นระเบียบ มีการเน้นจุดเด่นจุดรองของภาพแต่ละช่องเขียนโดยเขียนให้เต็มผนังทุกด้าน ส่วนกลุ่มช่างที่มีฝีมือทางการเขียนจิตรกรรมไทยแนวประเพณี ได้รับอิทธิพลการจัดวางองค์ประกอบจากจิตรกรรมฝาผนังจากภาคกลาง ที่มีการเน้นจุดเด่นของแต่ละเรื่องแต่ละตอน มีการเขียนติดต่อกันเป็นตอน ๆ สามารถดูจากซ้ายไปขวาหรือล่างและบนได้ทั่วทั้งภาพ สีในการเขียน คือสีอะครีลิค และสีน้ำพลาสติกเพราะมีความทนทานกว่า

ในด้านวรรณกรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมที่เขียนก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พบวรรณกรรม กลุ่มเรื่องราวทางศาสนาได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย ไตรภูมิ ทศชาติชาดก พระเวสสันดรชาดก อรรถกถาชาดก ปริศนาธรรม และกลุ่มวรรณกรรมท้องถิ่น ได้แก่ สินไซ พระลักพระลาม ท้าวปาจิตต์นางอรพิมพ์ ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พบกลุ่มวรรณกรรมทางศาสนาได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย พระเวสสันดรชาดก ทศชาติชาดก และประวัติชุมชน ฮีตสิบสองไม่พบวรรณกรรมท้องถิ่นด้านแนวคิดในการเขียนของช่าง สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานประเพณี กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานไทยประเพณี และช่างเขียนแบบไทยประเพณีรัตนโกสินทร์ ช่างที่เขียนในลักษณะอีสานประเพณี จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระด้านการแสดงออกที่เรียบง่าย ไม่เคร่งครัดแสดงออกทางความรู้ ความเข้าใจ ตามรสนิยมและทักษะของช่าง พบในจิตรกรรมฝาผนังก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานไทยประเพณี ซึ่งเป็นช่างชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลางหรือไปเรียนรู้ศิลปะจากภาค

กลาง มีการเขียนผสมผสานเรื่องราวและรูปแบบระหว่างจิตรกรรมไทยกับรูปแบบความเป็นพื้นถิ่นอีสาน พบทั้งจิตรกรรมฝาผนังก่อนและหลังปี พ.ศ.๒๕๐๐ และช่างเขียนแบบไทยประเพณีรัตนโกสินทร์ เป็นช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลาง ซึ่งมีทั้งช่างที่มีพื้นเพเป็นคนในพื้นที่อีสานที่ได้ไปศึกษาเรียนรู้ศิลปะจากภาคกลาง ช่างจากภาคเหนือ และช่างที่มาจากภาคกลางโดยตรง นิยมเขียนตามแบบภาพพิมพ์ ของ ส.ธรรมภักดี และเขียนตามแบบจิตรกรรมไทยแนวประเพณี พบในจิตรกรรมฝาผนังในยุคหลัง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐[๑๕]

[๑๕] บุรินทร์ เปล่งดีสกุล. บทความวิจัย พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสานกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด (วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มิถุนายน ๒๕๕๔.)

บทที่ ๓
วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในเขตจังหวัดอุบลราชธานี” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ๒) เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี และ ๓) เพื่อส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยปฏิบัติการ โดยใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documentary Research) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ เพื่อส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๒ พื้นที่การวิจัย

พื้นที่วิจัย ได้แก่อุโบสถวัด ๓ แห่ง ได้แก่ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

การวิจัยครั้งนี้ ใช้หลักเกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่ศึกษาภาคสนามเกี่ยวกับภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ซึ่งมีความเก่าแก่และทรงคุณค่าของจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัย ๓ ข้อ ดังต่อไปนี้

๑) เป็นพื้นที่ที่ประชาชนให้ความสนใจเกี่ยวกับจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๒) เป็นพื้นที่มีการใช้หลักธรรมในทางพุทธศาสนาแก้ไขปัญหาด้านความเชื่อ และการเผยแพร่หลักธรรมโดยการสื่อความหมายผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๓) เป็นพื้นที่ที่มีภาพจิตกรรมที่เก่าแก่และทรงคุณค่าของจังหวัด

๓.๒.๑ พื้นที่ที่มีความเชื่อในการเผยแพร่หลักธรรม

วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี

๓.๒.๒ พื้นที่ที่มีคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์

วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๒.๓ พื้นที่ที่ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์

วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๓ กลุ่มเป้าหมาย

๓.๓.๑ ขอบเขตประชากรผู้ให้ข้อมูลหลัก

กลุ่มประชากรในงานแผนงานวิจัยนี้ได้กำหนดขอบเขตประชาการเป็นสองกลุ่ม กลุ่มเป้าหมายตามรูปแบบการวิจัยดังนี้

๑) การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research)

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ในการวิจัยเชิงปริมาณ ได้แก่

(๑) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น

(๒) เจ้าอาวาสและพระภิกษุ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

(๓) ปราชญ์ชาวบ้าน และ ผู้เชี่ยวชาญด้านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

(๔) ประชาชนที่เข้าไปสักการะและท่องเที่ยว วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

ในภาพรวมของการวิจัยร่วมกัน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คณะผู้วิจัยได้คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling)

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research)

๓.๓.๒ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยได้กำหนดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งออกเป็น ๓ วัด ๆ ละ ๔ กลุ่ม ได้แก่

๑) นักประวัติศาสตร์ท้อถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น

๒) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๓) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา

๔) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านคติชนวิทยา

๓.๔ เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๓ ชุด ได้แก่ ๑) แบบสอบถาม (Questionnaire) ใช้เก็บข้อมูลในงานวิจัยเชิงปริมาณ ๒) แบบสัมภาษณ์ (Interview) ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative) ๓) การประชุมกลุ่มย่อย เพื่อหาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมาย

๑) แบบสอบถาม (Questionnaire) ผู้วิจัยได้ศึกษา ทบทวนเอกสารวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและได้ประยุกต์แบบสอบถาม เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์และกรอบแนวคิดคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ๒) เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี และ๓) เพื่อส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี โดยแบ่งออกเป็น ๓ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ผลการประเมินสุขภาพ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ แบบสอบถามเป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check List)

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับคติความเชื่อต่อจิตกรรมฝาผนังโดยทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ลักษณะแบบสอบถาม เป็นแบบตรวจสอบรายการ (Check list)

ตอนที่ ๓ คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ประกอบด้วย ๓ ด้าน ได้แก่ พฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับด้านความเชื่อต่อจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ด้านจิตใจ ด้านสังคมและชุมชน เป็นคำถามแบบมาตรฐานค่า (Rating Scale) ของ Likert โดยมีค่าเป็น ๕ ระดับ คือ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย และไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง โดยกำหนดให้ผู้ตอบเลือกตอบได้คำตอบเดียว การกำหนดคะแนนแต่ละช่วงคำตอบโดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ให้เกณฑ์ของความเชื่อต่อจิตกรรมฝาผนังโบสถ์

๒) แบบสัมภาษณ์ (Interview) สำหรับสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย จำแนกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ส่วนที่ ๒ ความเข้าใจเกี่ยวกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

ส่วนที่ ๓ ข้อเสนอแนะทั่วไป เพื่อแสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓) แบบบันทึกการสังเกต แบบบันทึกการสังเกตการณ์การส่งเสริมคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ในส่วนของเครื่องมือเสริมในการวิจัย ผู้วิจัยใช้เทคนิคการถ่ายภาพประกอบการเก็บข้อมูลภาคสนาม

๓.๕ การสร้างและการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

ขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือในงานวิจัย มีขั้นตอนดังนี้

๑) แบบสอบถาม

ผู้วิจัยได้มาจากการทบทวนเอกสาร การศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย และการประยุกต์แบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนดังนี้

(๑) ทบทวนเอกสารงานวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย และสร้างแบบสอบถามให้ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย

(๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

(๓) สร้างแบบสอบถามจากกรอบเนื้อหาในคำนิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย โดยแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๓ ตอน

(๔) นำแบบสอบถามที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ

(๕) เมื่อผู้เชี่ยวชาญตรวจแล้วปรับแก้นำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมาย

๒) แบบสัมภาษณ์

ขั้นตอนการสร้างแบบแบบสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างแบบสัมภาษณ์ในการวิจัยเกี่ยวกับ คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี จากเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) กำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย และสรุปเป็นคำนิยามศัพท์ในการวิจัย

๓) สร้างแบบสัมภาษณ์จากกรอบเนื้อหาเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๓ ตอน ได้แก่

ตอนที่ ๑ ข้อมูลสถานภาพผู้ถูกสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เกี่ยวกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

ตอนที่ ๓ แนวคิดหรือรูปแบบการส่งเสริมคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๔) นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเสนอให้ผู้เชี่ยวชาญ ทำการตรวจเนื้อหา

๕) แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ นำแบบสัมภาษณ์ไปดำเนินการต่อไป

ขั้นตอนการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ

๑) แบบสอบถาม

(๑) ผู้วิจัยทำแบบสอบถามและนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษาจำนวน ๓ ท่าน

(๒) นำแบบสอบถามมาปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

(๓) นำแบบสอบถามที่ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามและนำไปเก็บข้อมูลต่อไป

๒) แบบสัมภาษณ์

นำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วไปหาคุณภาพของแบบสอบถาม ดังนี้

(๑) ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จำนวน ๓ ท่าน

(๒) นำแบบสัมภาษณ์ที่แก้ไขปรับปรุงตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญแล้ว ไปดำเนินการสัมภาษณ์ต่อไป

๓.๖ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น ได้แก่ (๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร (๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ดังนี้

๓.๖.๑ การรวบรวมข้อมูลเอกสาร การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (การวิจัยเชิงสำรวจ) ในส่วนของการศึกษาเอกสาร (Documentary Study) เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลเอกสาร ซึ่งมีรายละเอียดในการศึกษา ดังนี้

๑) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารและหลักฐานจากคัมภีร์ หนังสือตำรา วิทยานิพนธ์ รายงานวิจัย ตลอดจนเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ทั้งภาษาไทยและอังกฤษเกี่ยวกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๒) ศึกษาวิเคราะห์คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓) สรุปผลและการส่งเสริมคุณค่าคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๖.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม เป็นขั้นตอนหลังจากการศึกษาทางเอกสารแล้ว มีวิธีการเก็บข้อมูลตามลักษณะของเครื่องมือการวิจัย ครอบคลุมกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญตามที่ระบุไว้คือ กลุ่มพระสงฆ์ กลุ่มผู้นำท้องถิ่น และกลุ่มประชาชนทั่วไป จำแนกเป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

๒) แบบบันทึกการสังเกต

ในการรวบรวมข้อมูลภาคสนาม มีขั้นตอนดังนี้

๑) สำรวจพื้นที่ที่มีจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๒) กำหนดพื้นที่ในการวิจัย ซึ่งได้แก่ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

๓) ขอหนังสืออนุญาตสัมภาษณ์จาก วิทยาเขตอุบลราชธานี

๔) ออกหนังสือนัดกลุ่มเป้าหมายพร้อมกำหนดวันเวลา และการส่งประเด็นที่ต้องการทราบล่วงหน้า เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายได้มีเวลาเตรียมข้อมูล

๕) เตรียมความพร้อมของเครื่องมือและอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง

๖) ประชุมร่วมกับผู้ช่วยวิจัยและแบ่งหน้าที่ในการเก็บข้อมูล เพื่อความสะดวกรวดเร็ว และได้ข้อมูลครบถ้วนตามที่ต้องการ

๗) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเดินทางไปสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายตามวันเวลาและสถานที่ที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์เชิงลึก และการบันทึกข้อมูลจากหลักฐานเชิงประจักษ์คือ คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๗ การวิเคราะห์ข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลภาคสนามแล้วผู้วิจัยนำประเด็นที่พบจากการศึกษาข้อมูลเอกสาร การสัมภาษณ์ และการบันทึกสังเกตมาวิเคราะห์ตามหลักการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑) การจัดทำข้อมูล ดำเนินการตรวจสอบข้อมูลซ้ำเพื่อหาความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของข้อมูล หลังจากนั้นจึงจำแนกและจัดกลุ่มข้อมูลตามรายประเด็นที่กำหนดไว้

๒) การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร ข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการบันทึกสังเกต ตามหลักอุปนัยวิธี จำแนกประเด็นตามองค์ความรู้ที่ค้นพบ โดยมุ่งวิเคราะห์ให้ได้ชุดความรู้เกี่ยวกับคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานีในพื้นที่วิจัย คือ วัด ๓ แห่ง ได้แก่ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย ตำบลในเมือง อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี และการพัฒนาวัดต้นแบบ ๑ แห่ง คือ วัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี เป็นประเด็นหลักในการวิจัยครั้งนี้

๓.๘ สรุปกระบวนการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน ๔ กลุ่ม ๑) นักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น นักวิจัยท้องถิ่น ๒) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ๓) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านพระพุทธศาสนา ๔) ผู้ทรงคุณวุฒิด้านคติชนวิทยา , เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และแบบบันทึกการสังเกต และใช้เทคนิคการถ่ายภาพประกอบการเก็บข้อมูล, การเก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ๑) การเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสาร ๒) การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ซึ่งใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และแบบบันทึกการสังเกต, การวิเคราะห์ข้อมูล มีวิธีและขั้นตอนดังนี้คือ จัดทำข้อมูล การเปรียบเทียบข้อมูล การตีความ (interpretation) และนำเสนอผลการศึกษาวิจัยโดยการพรรณนาความ (Descriptive Presentation) โดยข้อมูลบางส่วนนำเสนอประกอบภาพถ่ายและแผนภาพ เพื่อแสดงความสัมพันธ์กันแห่งข้อมูล จากนั้นจึงสรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และเสนอแนะในการวิจัย ๓ ด้าน คือ ๑) เชิงนโยบาย ๒) เชิงปฏิบัติการ ๓) การวิจัยครั้งต่อไป

บทที่ ๔
วิเคราะห์คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของในจังหวัดอุบลราชธานี

บทนี้ ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์ถึงเรื่องที่เกี่ยวกับคติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ และส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย อำเภอเมืองอุบลราชธานี และวัดธรรมละ อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งรายละเอียดจะได้วิเคราะห์ดังต่อไปนี้

๔.๑ คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนั่งโบสถ์

การเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผ่านจิตกรรมฝาผนังโบสถ์นั้น เป็นศิลปะความงาม ความดี เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะศิลปะและจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ คือความงาม เมื่อจิตกรรมฝาผนังโบสถ์มีหน้าที่รับใช้พระศาสนา ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดี จิตกรรมจึงสื่อถึงปรัชญาของศาสนาผ่านความงาม ดังนั้น จิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ความงาม และศาสนา จึงใกล้ชิดกันและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน งานจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ก่อให้เกิดความเกษมเบิกบานใจ ก่อให้เกิดความอิ่มเอิบใจ ซึ่งกลั่นเป็นความสุขสงบร่มเย็น จึงอาจกล่าวได้ว่า งานจิตกรรมฝาผนังโบสถ์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำพาความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผังโบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน โดยมีพื้นฐานมาจากความศรัทธาและคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และนิสัยใจคอ ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผนังโบสถ์จึงมีความสำคัญต่อสังคมและเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัดในพระพุทธศาสนาในสังคมชุมชนท้องถิ่นมาโดยตลอด

๔.๑.๑ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

วัดทุ่งศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เป็นวัดเก่าแก่ในเมืองอุบลราชธานี สันนิษฐานกันว่า สร้างขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ ๓ ในสมัยของ พระพรหมราชวงศา (กุทอง) เจ้าเมืองอุบลราชธานีตอนนั้น พระอริยวงศาจารย์ ญาณวิมล อุบลสังฆปาฏิโมกข์ หรือ พระอริยวงศ์ (สุ้ย) หลักคำ หรือเจ้าคณะเมืองอุบลราชธานีในเวลานั้น วัดทุ่งศรีเมืองมีจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ (หอพระพุทธบาท) ที่เก่าแก่ สันนิษฐานว่า อยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๓ จิตรกรรมฝาผนังอุโบสถทั้ง ๔ ด้านนั้นกล่าวถึงพุทธประวัติตอนต่างๆ ภาพชาดก รวมไปถึงสภาพสังคม วิถีชีวิตท้องถิ่น ความเป็นอยู่ การละเล่น พิธีกรรม การดำเนินชีวิตของผู้คนในสมัยนั้น รวมไปถึงการติดต่อค้าขายกับชาวต่างชาติ อาทิ จีน ชาวตะวันตก อินเดีย และญวณ ในสมัยนั้น ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เหล่านั้น เป็นมรดกภูมิปัญญาที่มี

คุณค่าอย่างยิ่ง เรื่องราวที่นำมาวาดนั้น มีทั้งภาพเกี่ยวกับพระเวสสันดรชาดก จากชาดกอื่น ๆ พระมาลัย รวมทั้งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยด้วย

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ด้านหลังพระประธาน เป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ซึ่งปรากฏมีพระแม่ธรณีบีบมวยผมหน้าพระพุทธเจ้าที่ประทับบรรลังก์ใต้ต้นพระ

ศรีมหาโพธิ์ ปรากฏในพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธเจ้าชนะมาร โดยอาศัยพระแม่ธรณีมาเป็นประจักษ์พยานและพระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ครั้งนั้น พราหมณ์หุหุกชาติผู้หนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันและกันแล้วได้ยืน ณ ที่สมควร พราหมณ์นั้นผู้ยืน ณ ที่สมควรแล้วแล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “พระโคดมผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงไรหนอ ก็และธรรมเหล่าไหนที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์”

พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานว่า พราหมณ์ใด ลอยบาปธรรมเสีย ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หึ หึ ไม่มีกิเลสดุจน้ำฝาด สำรวมตนเรียนจบพระเวทอยู่จบพรหมจรรย์ พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้นในอารมณ์ไหน ๆ ในโลก ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม[๑]

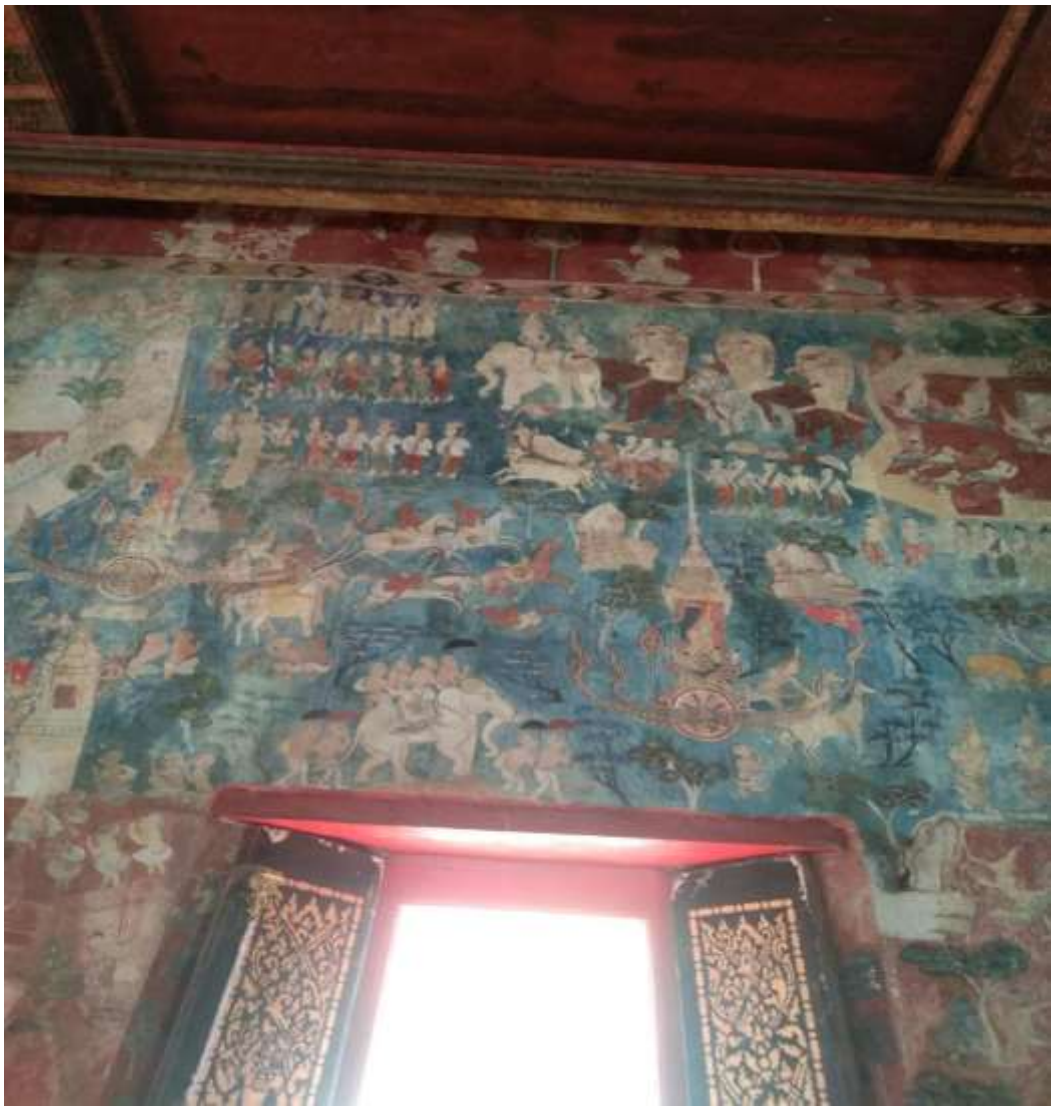

[๑] วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตรกรรมอยู่เหนือประตูด้านทิศตะวันออก เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรบริจาคทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์ทั้ง ๘ ที่มาจากเมืองกลิงครัฐ เมื่อประชาราษฎร์ของพระองค์ทราบข่าวต่างไม่พอใจพากันโกรธแค้นและขับไล่ พระเวสสันดรจึงต้องไปอยู่เขาวงกต ความว่า

พระนางผุสดีทรงครรภ์ถ้วนทศมาสแล้ว เมื่อทรงทำประทักษิณพระนคร ได้ประสูติพระโอรสในท่ามกลางถนนของพวกพ่อค้า ชื่อของเรามิได้เนื่องมาแต่พระมารดาและมิได้เกิดแต่พระบิดา เราเกิดที่ถนนของพวกพ่อค้า ฉะนั้น เราจึงชื่อว่า เวสสันดร เมื่อเรายังเป็นเด็กเล็กเกิดได้ ๘ ขวบ นั่งอยู่บนปราสาท คิดที่จะบริจาคทานว่า เราพึงให้หทัย ดวงตา เนื้อ เลือด และร่างกาย ถ้าว่าจะมีใครมาขอเรา เราก็ยินดีบริจาคให้ เมื่อเราคิดจะบริจาคทานตามสภาพความเป็นจริง ใจก็ไม่หวั่นไหวมุ่งมั่นอยู่ในกาลนั้น เหมือนแผ่นดินมีภูเขาสิเนรุและหมู่ไม้เป็นเครื่องประดับ (พระเวสสันดรตรัสกับพวกพราหมณ์ผู้มาทูลขอช้างว่า) พวกพราหมณ์ผู้มีขนรักแร้ดก และมีเล็บยาว มีขี้ฟันเขรอะ มีธุลีบนศีรษะ เหยียดแขนข้างขวาออก จะขออะไรฉันหรือ (พวกพราหมณ์กราบทูลว่า) ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทั้งหลายทูลขอรัตนะ ที่เป็นเครื่องทำให้แคว้นของชาวกรุงสีพีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช้างตัวประเสริฐ มีงาดุจงอนไถ มีกำลังสามารถเถิด (พระเวสสันดรตรัสว่า) เราจะให้ช้างพลายซับมันตัวประเสริฐ ซึ่งเป็นช้างพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เรามิได้หวั่นไหว พระราชาผู้ทรงผดุงแคว้นให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี มีพระทัยน้อมไปในการบริจาค เสด็จลงจากคอช้าง ทรงให้ทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย (พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) เมื่อพระเจ้ากรุงสีพีพระราชทานช้างตัวประเสริฐแล้วคราวนั้นความน่าสะพรึงกลัวขนพองสยองเกล้าก็ได้เกิดขึ้น แผ่นดินก็กัมปนาทหวั่นไหว เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานช้างตัวประเสริฐแล้ว คราวนั้นความน่าสะพรึงกลัวขนพองสยองเกล้าก็ได้เกิดขึ้นชาวพระนครก็กำเริบเสิบสาน เราไม่พึงประทุษร้ายในพระราชบุตรนั้น เพราะเธอเป็นผู้มีศีลและวัตรอันประเสริฐ แม้คำติเตียนจะพึงมีแก่เรา และเราจะพึงประสบบาปเป็นอันมาก เราจะให้ประหารพระเวสสันดรโอรสของเราด้วยศัสตราได้อย่างไร ชาวเมืองจึงทูลว่า พระองค์อย่าได้รับสั่งให้ประหารพระเวสสันดรนั้น ด้วยท่อนไม้หรือด้วยศัสตรา พระเวสสันดรนั้นไม่ควรแก่เครื่องจองจำ แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้น จากแคว้นไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด พระเจ้ากรุงสีพี พระราชบิดา จึงเนรเทศพระเวสสันดรไปอยู่เขาวงกต[๒]

[๒] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖๗-๑๗๔๓/๔๔๙-๔๖๐.

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถเหนือหน้าต่าง ด้านทิศใต้ เป็นภาพจิตกรรมซึ่อถึง พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตอนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ซึ่งปรากฏเห็นพระเวสสันดรประทับนั่งบนหลังช้างที่

ด้านนอกเมือง และกำลังที่จะเข้าในเมือง โดยมีม้านำหน้าไปก่อน ภายในเมืองก็มีการเฉลิมฉลองด้วยการเล่นดนตรี โดยมีวงมโหรีบรรเลงอยู่ภายในเมือง ซึ่งอยู่ใน กัณฑ์ฉกษัตริย์

พระเวสสันดรได้ทรงสดับเสียงกึกก้องแห่งกองทัพเหล่านั้นก็ตกพระทัยกลัว เสด็จขึ้นภูเขา ทรงหวาดหวั่นพรั่นพรึง ทอดพระเนตรดูกองทัพ ตรัสว่า เชิญดูเถิดมัทรี เสียงกึกก้องเช่นใดในป่าม้า อาชาไนยส่งเสียงแผดร้องก้องสนั่น ปรากฏยอดธงไหว ๆ นายพรานเหล่านี้ได้ขึงข่ายล้อมฝูงเนื้อในป่า ไล่ต้อนให้ตกลงในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทงด้วยหอกอันคมคัดเลือกเอาเนื้อเหล่านั้นตัวอ้วน ๆ ฉันใด เราทั้ง ๒ ก็ฉันนั้น เป็นผู้ไม่มีโทษ ถูกขับไล่จากแคว้นมาอยู่ในป่า จึงตกอยู่ในเงื้อมมือของพวกศัตรูเป็นแน่ จงดูเอาเถิดคนผู้ฆ่าคนที่ไม่มีกำลัง

ลำดับนั้น พระเจ้าเวสสันดรได้เสด็จลงจากภูเขา ประทับนั่งในบรรณศาลา ทรงตั้งพระทัยให้หนักแน่น พระบิดารับสั่งให้ถอยรถกลับ ให้วางกำลังกองทัพไว้แล้ว เสด็จเข้าไปหาพระโอรสผู้ประทับอยู่ในป่าเพียงลำพัง เสด็จลงจากคอช้างพระที่นั่ง ทรงเฉวียงพระอังสา ประนมพระหัตถ์แวดล้อมแห่แหนด้วยหมู่อำมาตย์ เสด็จไปเพื่ออภิเษกพระโอรส ณ ที่นั้น ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสทรงเพศเป็นบรรพชิต ประทับนั่งเข้าฌานอยู่ในบรรณศาลา เป็นสมาธิแน่วแน่ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ทอดพระเนตรเห็นพระบิดา ผู้มีความรักในบุตรกำลังเสด็จมาได้ทรงต้อนรับถวายอภิวาท

ข้าแต่สมมติเทพ พวกหม่อนฉันเป็นอยู่ตามมีตามได้หม่อมฉันทั้งหลายเป็นอยู่อย่างฝืดเคือง ชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยการเที่ยวแสวงหา ข้าแต่มหาราช นายสารถีทรมานม้าให้หมดฤทธิ์ฉันใด หม่อมฉันทั้งหลายก็ถูกทรมานให้หมดฤทธิ์ฉันนั้น ความหมดฤทธิ์ย่อมทรมานหม่อมฉันทั้งหลาย ข้าแต่มหาราช เมื่อหม่อมฉันทั้งหลาย ถูกเนรเทศมามีชีวิตอยู่อย่างหงอยเหงาในป่า หม่อมฉันทั้งหลาย มีเนื้อหนังซูบซีดผอมลง เพราะไม่ได้พบพระบิดาและพระมารดา

ลำดับนั้น พระเจ้าเวสสันดรได้ทรงชำระล้างธุลีและสิ่งโสโครก ครั้นทรงชำระล้างธุลีและสิ่งโสโครกแล้ว ได้ทรงเพศเป็นพระราชา พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ทรงสนานพระเศียรแล้ว ทรงพัสตราภรณ์อันสะอาด ทรงประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่างสอดพระแสงขรรค์ที่ทำให้ราชปัจจามิตรเดือดร้อนเกรงขาม เสด็จขึ้นทรงพญาปัจจยนาค ครั้งนั้น เหล่าทหาร ๖๐,๐๐๐ นายผู้สง่างาม ต่างก็ชื่นชมยินดี แวดล้อมพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ ลำดับนั้น เหล่าพระสนมกำนัลในของพระเจ้ากรุงสีพี มาประชุมพร้อมกัน ทูลเชิญพระนางมัทรีให้สรงสนานแล้ว ถวายพระพรว่า ขอพระเวสสันดรจงทรงอภิบาลรักษาพระเจ้าแม่พ่อชาลีและแม่กัณหาชินาทั้ง ๒ พระองค์ อนึ่ง ขอพระเจ้ากรุงสญชัยมหาราชจงทรงอภิรักษ์พระแม่เจ้าเทอญ พระเวสสันดรบรมกษัตริย์และพระนางมัทรี กลับมาดำรงในสิริราชสมบัติตามเดิมแล้ว ทรงระลึกถึงความลำบากของตนในกาลก่อน จึงรับสั่งให้นำกลองนันทิเภรีไปตีประกาศ ที่คุ้มครองเขาวงกตอันน่ารื่นรมย์ พระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะได้ปัจจัย นี้แล้วทรงระลึกถึงความลำบากของตนในกาลก่อน ครั้นได้พบพระโอรสทั้งหลายก็มีพระทัยปลาบปลื้มโสมนัส

เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับ ฝูงเนื้อประมาณเท่าใดที่มีอยู่ในป่าทั้งปวงที่เขาวงกตนี้ ฝูงเนื้อประมาณเท่านั้นมิได้ส่งเสียงร้องไพเราะเหมือนในกาลก่อน เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับฝูงนกประมาณเท่าใดที่มีอยู่ในป่าทั้งปวงที่เขาวงกตนี้ ฝูงนกประมาณเท่านั้นมิได้ส่งเสียงร้องไพเราะเหมือนในกาลก่อน เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับ ราชมรรควิถีที่จะเสด็จพระราชดำเนินนั้น ประชาราษฎร์ช่วยกันประดับตกแต่งงามตระการตา ลาดด้วยดอกไม้ ตั้งแต่กรุงเชตุดรจนถึงที่ประทับของพระเวสสันดร กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์นั้นเสด็จเข้าสู่พระนครที่รื่นรมย์ ซึ่งมีป้อมปราการและประตูเป็นอันมากประกอบด้วยข้าวน้ำอุดม และการฟ้อนรำและขับร้องทั้ง ๒ ประการ ชาวชนบทและชาวนิคมต่างชื่นชมโสมนัสยินดี พร้อมใจกันมาประชุม ในเมื่อพระเวสสันดร ผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีเสด็จถึงพระนครโดยลำดับ

เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงพระราชทานทรัพย์เสด็จมาถึงแล้ว ชาวชนบทและชาวนิคมต่างก็โบกผ้าสะบัดไปมา พระองค์รับสั่งให้นำกลองนันทิเภรีไปตีประกาศในพระนคร และรับสั่งให้ประกาศปลดปล่อยสัตว์ทั้งปวง จากเครื่องพันธนาการ ขณะที่พระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีเสด็จเข้าพระนคร ท้าวสักกเทวราชก็ทรงบันดาลให้ฝนทองตกลงมา ต่อมา พระเจ้าเวสสันดร ผู้เป็นกษัตริย์ ผู้มีปัญญา ทรงบำเพ็ญทานแล้ว หลังจากสวรรคตแล้ว พระองค์ก็เสด็จเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ฉะนี้แล[๓]

[๓] ขุ.ชา (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕-๒๔๔๐/๔๔๗-๕๖๐.

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

นอกจากเป็นภาพเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีภาพวิถีชีวิตชาวบ้านแทรกเข้ามาให้เห็นด้วย ว่ายุคสมัยที่ภาพวาดเกิดขึ้นนั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านชาวเมืองอุบลเป็นอย่างไรกัน เป็นต้นว่า ชาวบ้านหาปลาอยู่ในแม่น้ำ ในภาพคล้ายๆ กำลังทอดแหอยู่ใกล้ ๆ กันก็มีสาว ๆ ลงอาบน้ำที่ริมท่า ดูเหมือนจิตรกรจะจงใจวาดให้เห็นกุ้ง ปู ตัวโต ๆ แสดงถึงความอุดมสมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำที่นำมาเป็นอาหาร[๔]

๔.๑.๒ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี

วัดบ้านนาควาย อุบลราชธานี ภายในวัดมีโบราณสถานที่สำคัญคือ สิมหรืออุโบสถ สิมวัดบ้านนาควายมีลักษณะเป็นสิมทึบก่ออิฐถือปูน เป็นงานสถาปัตยกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะไทยและพื้นถิ่นอีสาน ผนังทั้งด้านนอกและด้านในของสิมมีงานจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติและวิถีชีวิต สิมวัดบ้านนาควายเป็นโบราณสถานที่ยังคงมีการใช้งานอยู่และได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรจนมีสภาพมั่นคงแข็งแรง ประวัติวัดและประวัติการก่อสร้างเกี่ยวเนื่องกับเมืองอุบลราชธานี ภาพจิตรกรรมด้านนอกบางส่วนเริ่มเลือนลางและมีฝุ่นจับ บริเวณประตูสิมติดตั้งป้ายให้ข้อมูลวัดและป้ายรณรงค์อนุรักษ์ภาพจิตรกรรม

ตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกล่าวว่าวัดบ้านนาควายแห่งนี้ สร้างหลังจากเมืองอุบลราชธานีไม่นานนัก โดยเมื่อ พ.ศ.2325 พระประทุมวรราชสุริยวงศ์ (ท้าวคำผง) ให้สร้างเมืองอุบลราชธานี ชาวบ้านกว่าสิบหลังคาเรือนก็ออกมาหาที่ทำเกษตรกรรมที่ใกล้กับแหล่งน้ำ เช่น บึง หนองต่าง ๆ เมื่ออยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านพอสมควรแล้ว ชาวบ้านก็หาทำเลสร้างวัดขึ้น เรียกว่า “วัดบ้านนาควาย” สร้างกุฏิให้พระสงฆ์อยู่อาศัย มีเจ้าอาวาสรูปแรกคือ หลวงปู่แดง

ต่อมาเจ้าอาวาสรูปที่ ๒ คือ พระอาจารย์ทา หรือชาวบ้านเรียกว่า ญาคูทา ได้ชักชวนชาวบ้านก่อสร้างโบสถ์หรือสิม เป็นสิมทึบที่มีขนาด ๑๑ ศอก ๑ คืบ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยญาคูทาเป็นช่างก่อสร้าง และอาศัยแรงงานจากชาวบ้านทั้งหมด วัสดุในการก่อสร้างส่วนฐานจะก่ออิฐถือปูน แต่ปูนที่ใช้ในสมัยนั้นอาศัยบ่อปูนตามท้องห้วยหลายแห่ง แม้ปูนจะไม่ขาวมากนัก แต่มีคุณภาพดีมาก เสาไม้ใช้ไม้ในท้องถิ่น เช่น ไม้เต็ง ไม้มะค่าแต้ ไม้แดง โครงหลังคาเป็นเครื่องไม้ รวมทั้งเครื่องมุงก็เป็นไม้ ที่เรียกว่า แป้นมุง ใช้เวลาก่อสร้าง 3-4 ปี จึงเสร็จ และได้ใช้งานมาตลอดจนถึงปัจจุบัน ส่วนปีที่สร้างสิมนั้นไม่สามารถระบุแน่ชัดได้[๕]

---

[๔] จิตกรรมฝาผนัง วัดทุ่งศรีเมือง, (https://e-shann.com/%E0%B8% วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๖.)

[๕] ประวัติวัดบ้านนาควาย, (http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=701 วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖.)

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดบ้านนาควาย

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนอยู่เหนือกรอบประตูนั้น เป็นการเขียนภาพบนพื้นขาว ขอบภาพเขียนโดยใช้สีดำ สีเดิมหรือระบายเป็นสีเหลืองนวล เขียว และดำ ลักษณะการเขียนภาพเป็นภาพผสมผสานระหว่างพุทธประวัติและวิถีชีวิต โดยภาพหลักของผนังส่วนบน เป็นภาพพุทธประวัติตอน

มารผจญ จิตรกรเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับปางสมาธิ มีพระแม่ธรณีบีบมวยผม เพื่อให้น้ำมาขับไล่ทั้งยักษ์ มารที่เข้ามาผจญก่อกวนพระพุทธองค์ ก่อนที่พระโพธิสัตย์จะทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์บวชแล้วบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ พรรษา พระองค์ก็บรรลุพระอรหันตผล

พระพุทธองค์ตรัสว่า เราได้บรรลุวิชชาที่ ๓ ในยามที่ ๓ แห่งราตรี ความมืดมิดคือ อวิชชา เรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชชาได้เกิดขึ้นแก่เรา เปรียบเหมือนแสงสว่าง เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ พราหมณ์ นี้คือการเจาะกระเปาะไข่คืออวิชชาออกมาครั้งที่ ๓ ของเราเหมือนการเจาะออกจากกระเปาะไข่ของลูกไก่”[๖] ภายหลังตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ได้กระทำพุทธกิจ ๗ สัปดาห์ คือ

สัปดาห์ที่ ๑) หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระองค์ยังคงประทับทบทวนหลักธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสรู้ตลอดทั้ง ๗ วัน โดยมีหมู่เทพยดามาชื่นชมพระบารมี

สัปดาห์ที่ ๒) พระพุทธองค์ทรงยืนทอดพระเนตรพิจารณาต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา ๗ วันโดยไม่กะพริบพระเนตร ว่ากันว่า เป็นการแสดงความกตัญญูต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่บรรลุผลแห่งบารมีที่ทรงบำเพ็ญมาตลอด

สัปดาห์ที่ ๓) พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ระงับความสงสัยของเหล่าเทวดา ด้วยการนิรมิตพื้นที่สำหรับการเดินจงกรมขึ้น ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับโพธิบัลลังก์จากตะวันออกไปยังตะวันตก จากนั้นจึงทรงเดินจงกรมเป็นเวลา ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๔) พระพุทธองค์เสด็จไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ประทับขัดสมาธิในรัตนฆรเจดีย์หรือเรือนแก้ว (อาคารที่ประดับไปด้วยเพชรพลอย) ซึ่งเทวดาเนรมิตถวาย จากนั้นทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกและสมันตปัฏฐานอนันตนัยเป็นเวลา ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๕) พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นไทร ณ บริเวณซึ่งเป็นที่อาศัยของคนเลี้ยงแพะ ทรงตอบปัญหาของพราหมณ์หุหุกชาติ พร้อมทั้งแสดงธรรมที่ทำให้เป็นสมณะและเป็นพราหมณ์ จากนั้นได้มีธิดาพญามารวสวัตดี คือ นางตัณหา นางอรดี และนางราคา มายั่วยวนด้วยวิธีต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงหนักแน่น ไม่หวั่นไหว และตรัสไล่นางทั้งสามหนีไป

สัปดาห์ที่ ๖) พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นมุจจลินท์หรือต้นจิก ครั้งนั้นได้เกิดพายุฝนตกลงมาตลอดทั้ง ๗ วัน ๗ คืน พญานาคนามว่า “มุจจลินท์” จึงขึ้นจากบาดาลมาขนดล้อมรอบพระวรกายพระพุทธเจ้าถึง ๗ รอบ และแผ่พังพานใหญ่เพื่อปกป้องพระองค์จากพายุฝนและสัตว์ร้าย กระทั่งเมื่ออากาศปลอดโปร่งดีแล้ว พญานาคมุจจลินท์จึงคลายขนดนาคออก แล้วจำแลงตนเป็นชายหนุ่มเข้ามาถวายอัญชลีพระพุทธเจ้า

สัปดาห์ที่ ๗) ตลอด ๗ สัปดาห์ที่ผ่านมานั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ชำระล้างพระพักตร์ ไม่ได้ปฏิบัติพระสรีระ และไม่มีกิจด้วยพระกระยาหาร ด้วยทรงยับยั้งกิจทั้งปวงนี้อยู่ด้วยฌานสุข

---

[๖] วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๔/๗.

มรรคสุข และผลสุข ในสัปดาห์สุดท้ายของการเสวยวิมุตติสุข พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นราชายตนะ (ต้นเกด) พระอินทร์ลงมาถวายผลสมออันเป็นทิพยโอสถ ไม้สีทนต์ชื่อ “นาคลดา” และน้ำบ้วนพระโอษฐ์จากสระอโนดาต จากนั้นตปุสสะและภัลลิกะ สองพ่อค้าหนุ่มได้เข้าเฝ้าพร้อมกับถวายสัตตุผงและสัตตุก้อนเพื่อเป็นภัตตาหาร

ครั้งนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่องค์ได้ถวายบาตรศิลาแด่พระพุทธเจ้าองค์ละ ๑ ใบ พระพุทธเจ้าทรงรับและอธิษฐานให้บาตรทั้งสี่ใบรวมกันเป็นใบเดียว จากนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้บาตรนั้นรับสัตตุผงและสัตตุก้อนที่พ่อค้าสองคนนำมาถวาย ครั้นแล้วพ่อค้าทั้งสองคนจึงได้เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะตลอดชีวิต ทั้งสองจึงกลายเป็น “พุทธมามกะคู่แรก” ของโลก

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

ภาพจิตกรรมนี้ เป็นการเล่าเรื่อง ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่เมืองกุสินาราใต้ต้นรังคู่ พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “มาเถิด อานนท์ เราจะข้ามไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวดี ตรงสาลวันของพวกเจ้ามัลละอันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารากัน” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวดี ตรงสาลวันของพวกเจ้ามัลละ อันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารา แล้วรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอช่วยตั้งเตียง ระหว่างต้นสาละทั้งคู่หันด้านศีรษะไปทางทิศเหนือ เราเหน็ดเหนื่อยจะนอนพัก” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วตั้งเตียงระหว่างต้นสาละทั้งคู่หันด้านพระเศียรไปทางทิศเหนือ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสีหไสยาโดยพระปรัศว์เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ เวลานั้น ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคตดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต จุรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่” อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล

เวลานั้น ท่านพระอุปวาณะยืนถวายงานพัดพระผู้มีพระภาคอยู่ตรงพระพักตร์ ขณะนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งท่านพระอุปวาณะให้ถอยไปด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา” ท่านพระอานนท์มีความดำริดังนี้ว่า “ท่านพระอุปวาณะนี้เคยเป็นอุปัฏฐากเฝ้าใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคมานาน ถึงกระนั้น ในปัจฉิมกาลพระผู้มีพระภาคตรัสสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา’ อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย

ให้พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา”

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอุปวาณะนี้เคยเป็นอุปัฏฐากเฝ้าใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคมานานถึงกระนั้น ในปัจฉิมกาลพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา’ อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุเธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ เทพโดยมากใน ๑๐ โลกธาตุ มาประชุมกันเพื่อจะเยี่ยมตถาคต สวนสาลวันของพวกเจ้ามัลละอันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารานี้ มีเนื้อที่ ๑๒ โยชน์โดยรอบที่ที่พวกเทพผู้มีศักดิ์ใหญ่ ไม่ได้เบียดเสียดกันอยู่แม้เท่าปลายขนเนื้อทรายจดลงได้ก็ไม่มี พวกเทพจะโทษว่า พวกเรามาไกลก็เพื่อจะเห็นพระตถาคต มีเพียงครั้งคราวที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้ พระตถาคตจะปรินิพพาน ภิกษุผู้มีศักดิ์ใหญ่รูปนี้ยืนบังอยู่เบื้องหน้าพระพักตร์พระผู้มีพระภาค (ทำให้) พวกเราไม่ได้เฝ้าพระตถาคตในปัจฉิมกาล” ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกเทวดาเป็นอย่างไร คิดกันอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อานนท์ มีเทวดาบางพวกเป็นผู้กำหนดแผ่นดินขึ้นบนอากาศ สยายผมประคองแขนร้องไห้คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด เพ้อรำพันว่า พระผู้มีพระภาคด่วนปรินิพพาน พระสุคตด่วนปรินิพพานเสียจักษุของโลกจักด่วนอันตรธานไปแล้ว

มีเทวดาบางพวกเป็นผู้กำหนดแผ่นดินขึ้นบนแผ่นดิน สยายผมประคองแขนร้องไห้คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด เพ้อรำพันว่า พระผู้มีพระภาคด่วนปรินิพพาน พระสุคตด่วนปรินิพพานเสีย จักษุของโลกจักด่วนอันตรธานไปแล้ว

ส่วนพวกเทวดาที่ไม่มีราคะ มีสติสัมปชัญญะก็อดกลั้นได้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เหล่าสัตว์จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้

สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ ๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ประสูติในที่นี้ ๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’ ๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’ ๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตร

ผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’ อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

ภาพจิตกรรมนี้ เล่าเรื่องพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตอนที่พระองค์ทรงเสด็จโปรดเบญจวัคคีทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น เราจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ได้เข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ถึงที่อยู่ ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นเราเดินมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันและกันว่า อาวุโส พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมาพวกเราไม่พึงกราบไหว้ ไม่พึงลุกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่จะจัดอาสนะไว้ ถ้าพระองค์ปรารถนาก็จักประทับนั่ง เราเข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ลืมข้อนัดหมายของตน บางพวกต้อนรับเราแล้วรับบาตรและจีวร บางพวกปูลาดอาสนะ บางพวกจัดหาน้ำล้างเท้าแต่ภิกษุปัญจวัคคีย์เรียกเราโดยออกนามและใช้คำว่า ‘อาวุโส‘

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เราจึงห้ามภิกษุปัญญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคตโดยออกชื่อและใช้คำว่า ‘อาวุโส’ ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบเธอทั้งหลายจงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรมเธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ เราสามารถทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว เรากล่าวสอนภิกษุ ๒ รูป ภิกษุ ๓ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉันบิณฑบาตที่ภิกษุ ๓ รูปนำมาเรากล่าวสอนภิกษุ ๓ รูป ภิกษุ ๒ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉันบิณฑบาตที่ภิกษุ ๒ รูปนำมา

ต่อมา ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่เราสั่งสอนและพร่ำสอนอยู่อย่างนี้ เป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว

เป็นผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว อนึ่ง ภิกษุปัญจ

วัคคีย์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นมาว่า วิมุตติของพวกเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

๔.๑.๓ จิตกรรมฝาผนังโบสถ์วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

วัดธรรมละ เป็นวัดเก่าแก่ที่มีสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมท้องถิ่นอีสาน ผสมผสานศิลปกรรมแบบญวนและจีน ที่ออกแบบและสร้างสรรค์โดยช่างญวนที่มีฝีมือในการก่ออิฐถือปูนในสมัยนั้น จนทำให้หอแจกหรือศาลาการเปรียญ และธรรมาสน์ของวัดมีความสวยงาม โดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ที่น่าสนใจและยังคงเหลือไว้ให้ศึกษาเรียนรู้ วัดธรรมละตั้งอยู่ในอำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี

วัดธรรมละ ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จังหวัดอุบลราชธานี ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๕ ปัจจุบันมีพระครูโชติธรรมานุรักษ์ เป็นเจ้าอาวาส ภายในวัดมีศาสนคารที่สำคัญได้แก่ หอแจกหรือศาลาการเปรียญ ของวัดธรรมละ ตั้งอยู่หน้าศาลาการเปรียญหลังใหม่ เป็นอาคารที่มีรูปทรงแปลกตากว่าหอแจกทั่วไป มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ลักษณะเป็นอาคารชั้นเดียวก่ออิฐถือปูน ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า แต่ต่อเติมด้านบนด้วยไม้ เพื่อให้หลังคาและเพดานของโถงด้านในสูงขึ้น ทำให้เห็นว่าเหมือนมีสองชั้น หลังคาชั้นบนเป็นลักษณะจั่วมุงสังกะสี ประดับเชิงชายเป็นไม้ฉลุ ใบระกาและหางหงส์เป็นไม้ หน้าบันเป็นลายตาเวน (ดวงอาทิตย์ส่องแสง) ประกอบกับลายลูกฟัก และประดับให้สวยงามด้วยกระจกวงกลมเล็ก ๆ ตัวเรือนมีช่องหน้าต่าง มีรูปช่องคล้ายหน้าต่าง ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ลักษณะงานช่างแบบญวน ปีกหลังคามุงด้วยสังกะสี ประดับเชิงชายด้วยไม้ฉลุ มีประตูทางเข้า 3 ช่อง ทำด้วยไม้ลูกฟักแบบบานพับคู่ มีหน้าต่างรอบด้านทั้งหมด 15 ช่องทำด้วยไม้ลูกฟักแบบบานพับคู่เช่นกัน จุดเด่นของหอแจกนี้ คือ มีภาพเขียนสีที่ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างทุกบาน มีทั้งรูปมนุษย์ อมนุษย์ สัตว์ และต้นไม้ อาทิ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ เต่า หงส์ เสือ มังกร สิงห์ ม้า ปลา กวาง ราหู ลักษณะศิลปกรรมแบบญวน หย่องหน้าต่างเป็นปูนปั้นนูนต่ำขาสิงห์ประกอบลายดอก ลายเครือเถา ฐานของหอแจกโดยรอบประดับด้วยปูนปั้นนูนต่ำลายกลีบบัว เสาที่เป็นผนังของหอแจกประดับด้วยปูนปั้นนูนต่ำลายประจำยาม บัวหัวเสาเป็นรูปบัวแวง ภายในเป็นห้องโถงหลังคาสูง มีเสาไม้ทรงกลมขนาดใหญ่ ๘ ต้น ปัจจุบันหอแจกนี้อาจจะไม่ถูกใช้งานแล้ว ชั้นบนอยู่ในสภาพที่ไม้ผุพังและทรุดโทรมมาก ส่วนที่ก่ออิฐถือปูนนั้นมีการบำรุงรักษาโดยการทาสีใหม่ แต่สภาพโดยรวมถือว่ายังขาดการดูแลรักษา

ภาพเขียนนูนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่หน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพนูนต่ำนี้ สื่อความหมายให้เห็นถึง พยามังกรมาคุ้มครองรักษาพระพุทธเจ้าโคตมะ ซึ่งเป็นศิลปะของช่างญวนในสมัยนั้น ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ในจิตสำนึกของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์สูงส่งในจินตนาการแต่ภาพลักษณ์ของมังกรกลับมีให้เห็นทั่วไปในชีวิตสังคม ตามความนึกคิดที่มีมาแต่เดิมนานนั้น ชาวเวียดนามถือว่า มังกรเป็นสัตว์นำโชคและฉลาดที่สุดใน 12 นักษัตร มังกรเป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรี อำนาจและความปรีชาสามารถ

ตั้งแต่โบราณกาลนานมาแล้ว ในวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญเป็นพิเศษเพราะถือกันว่า มังกรเป็นสัตว์แห่งสัญลักษณ์ของอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ ดังนั้น ในพระราชวังของกษัตริย์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆจะมีคำนำหน้าว่า ลองคือชื่อเรียกมังกรอีกชื่อหนึ่งอย่างเช่นคำว่า “ลองส่าง” หมายความว่า พระแท่นบรรทม “ลองบ่าว” หมายความว่าฉลองพระองค์ “ลองซา” หมายความว่า รถพระที่นั่ง เป็นต้น ในชีวิตทางจิตวิญญาณของชาวเวียดนาม มังกรได้รับจัดอยู่ในอันดับหนึ่งในสัตว์สูงส่ง 4 ตัวคือ “มังกร กิเลน เต่า หงส์” สำหรับชาวเวียดนาม มังกรคือต้นกำเนิดของประชาชาติที่ผูกพันธ์กับตำนานที่เล่าสืบกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันว่า ในสมัยดึกดำบรรพ์ เทพเจ้า LạcLongQuân (คือมังกร) แต่งงานกับเทพธิดา ÂuCơ (คือนางฟ้า) คลอดออกมาเป็นไข่ 100 ฟองแล้วแตกออกมาเป็นโอรส 100 องค์และประชาชาติเวียดนามจึงมีมาตั้งแต่นั้น โดยถือว่า ตนเป็นลูกหลานของมังกรและนางฟ้า ในช่วงนั้น ภาพลักษณ์ของมังกรได้รับการล่าวถึงในวัฒนธรรม ĐôngSơn และ ÂuLạc ด้วยการตกแต่งรูปมังกรคล้ายตัว S และการบูชาเทพต่างๆเพื่อขอพรให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบุรณ์และรุ่งเรือง ผ่านช่วงต่างๆของประวัติศาสตร์มังกรยังคงได้รับการถือว่า เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังเข้มแข็งและความรุ่งเรืองของประชาชาติ แห่งอำนาจของรัฐศักดินา[๗]

[๗] มังกรชาวญวน (https://vovworld.vn/th-TH/%E0%B8%A7%E0%B8%92% วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๖.)

ภาพเขียนนูนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่หน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพนูนต่ำนี้ สื่อความหมายให้เห็นถึง พยามังกรมาคุ้มครองรักษาพระพุทธเจ้าโคตมะ ซึ่งเป็นศิลปะของช่างญวนในสมัยนั้น วัฒนธรรมความเชื่อและการนับถือผีของชาวเวียดนามนั้นมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยที่เวียดนามมีชื่อว่า “อาณาจักรวันลาง” เมื่อ ๒๓๓๖ ปีก่อนพุทธศักราช ซึ่งมาจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่าชาวเวียดนามเป็นลูกมังกรหลานนางฟ้า ชาวเวียดนามจึงมีความนับถือและเคารพบูชาเทพธิดาเอิวเกอกับเทพมังกรหลากลองกวน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า

หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถบันดาลให้ประสบความสุขหรือความทุกข์ได้และต่อมาเมื่อจีนเข้ามาปกครองเวียดนามได้นำลัทธิขงจื๊อกับลัทธิการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษตามธรรมเนียมจีนเข้ามาเผยแพร่จึงท าให้ชาวเวียดนามรับเอาประเพณีการเซ่นไหว้วิญญาณเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม นอกจากนี้ชาวเวียดนามมีความเชื่อเกี่ยวกับคนที่สามารถแบ่งได้เป็นสองส่วนคือ “ร่างกาย” และ “จิตใจ” สิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้ก็สามารถแยกได้อีกเป็นสองส่วนคือ โห่น (Hồn = วิญญาณ) กับ เวี้ย (Vía = ขวัญ) ทั้ง Hồn และ Vía นั้นคนสมัยโบราณได้อธิบายถึงความสัมพันธ์กับร่างกาย ว่าเมื่อสิ้นลมหายใจ Vía จะลอยหายไปกับดิน ส่วน Hồn นั้นยังเหลืออยู่และจะกลับไปยังต้นธารที่กำเนิดในอีกโลกหนึ่งด้วยเรือที่ถูกสร้างจำลองติดไปกับศพรวมทั้งข้าวของเครื่องใช้จากความเชื่อนี้เองทำให้เชื่อว่าคนที่ตายแล้วไม่ได้ไปไหนแต่ไปอยู่อีกโลกฝั่งหนึ่งที่ยังรับรู้ได้ ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณรวมถึงการนับถือได้ถูกแทรกซึมอยู่ในทุกบริบท แนวคิด วิถีชีวิต ธรรมเนียมปฏิบัติ และพิธีกรรมต่างๆ อย่างมากมาย ปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ในสังคมเวียดนามได้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์และผีจำอยู่ร่วมกันโดยสันติจนกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบสังคมเวียดนามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผีและวิญญาณได้กลายเป็นอีกหนึ่งความเชื่อสำคัญที่ทำให้ชาวเวียดนามตระหนักถึงคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันก่อนที่จะเข้าสู่ชีวิตหลังความตายซึ่งเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทุกคนจะต้องไปเยือนในท้ายที่สุดของชีวิตและนี่เองเป็นพื้นฐานในการเคารพคนที่ตายแล้วและกลายเป็นพื้นฐานของความเชื่อและการบูชาเคารพบรรพบุรุษสืบมาด้วย

ชาวเวียดนามเองก็มีรูปแบบความเชื่อเหมือนกับที่อื่น ๆ บนโลก ในสมัยก่อนชาวเวียดนามโบราณ มีการไหว้บูชาเทพเจ้าต่างๆ มากมาย พวกเขาไหว้และบูชาทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่มีตัวตน โดยเฉพาะความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับธรรมชาติที่ผู้คนในสังคมไม่สามารถหาคำอธิบายได้ในสมัยนั้น ชาวเวียดนามเชื่อกันว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นล้วนแต่มีวิญญาณ (Linh Hon) ด้วยเหตุนี้ ทำให้ผู้คนมีการไหว้บูชาในเทพเจ้าต่างๆ มากมายแตกต่างกัน ชาวเวียดนามมีประเพณีการเซ่นไหว้วิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังนับถือลัทธิเต๋าและศาสนาพุทธนิกายมหายาน แต่ก็ยังมีอีกมากมายที่ยังคงเคารพบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อถือมาแต่ครั้งโบราณกาลจนถึงปัจจุบัน อาทิ การบูชาเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เทพเจ้าแห่งสายน้ำ เทพเจ้าแห่งทะเล เทพเจ้าแห่งฝน ในรูปแบบวัฒนธรรมการเกษตร พวกขาบูชาเทพเจ้าแห่งการเกษตร เพราะเชื่อว่าท่านจะช่วยปกปักรักษาเกี่ยวกับพืชสวนไร่นา บูชาเทพเจ้าแห่งข้าว และเทพเจ้าแห่งข้าวโพด ด้วยความหวังที่ว่าเพื่อที่จะช่วยในเรื่องผลผลิตในยามเก็บเกี่ยว ในระดับหมู่บ้านก็มีการบูชา เทวดาอารักที่คอยปกปักรักษาหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีการบูชาบุคคลที่อยู่ในตำนาน และนิยาย หรือไม่ก็เป็นบุคคลที่มีคุณงามความดีแก่ประเทศชาติ ซึ่งนอกจาก ศาสนาพุทธแล้วยังมีศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู และศาสนาอิสลามที่ชาวเวียดนามนับถือกันมานานแล้ว นอกจากนี้เวียดนามยังมีลัทธิใหม่เกิดขึ้นอีก ๒ ลัทธิคือ ลัทธิกาวได๋ (Cao Dai) และลัทธิฮหว่า หาว (Hoa Hao)

ภาพเขียนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่เหนือประตูเข้าศาลาการเปรียญ

ภาพเขียนนูนต่ำนี้ เป็นพระราหู เฝ้าประตูทางเข้าศาลาการเปรียญ ซึ่งสื่อให้เห็นว่า มนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่งผู้ใดได้ปฏิบัติทำความเคารพสักการะและได้นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ตามพระคัมภีร์นพเคราะห์ จะได้เป็นการต่ออายุหรือเพิ่มอายุให้ยืนยาวนานและเป็นการขอพรเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล รวมทั้งปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายต่างๆ ที่ วัดธรรมละ ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนชาว “ญวน-พุทธ” ใน ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จ.อุบลราชธานี ที่เข้ามาตั้งรกรากในแผ่นดินสยามตั้งแต่เมื่อรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ก็ได้ยึดถือปฏิบัติพิธีการ “บูชาดาว” สืบทอดความเชื่อและปฏิบัติกันมาจากรุ่นสู่รุ่นยาวนานกว่า ๑๘๐ ปี กระทั่งเมื่อปี ๒๕๕๘ การ

ท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เล็งเห็นถึงศักยภาพของพิธีดังกล่าวว่าจะสามารถช่วยส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวให้กับจังหวัดจันทบุรีให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นงานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อความศรัทธา อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับประเทศเวียดนามและสาธารณรัฐประชาชนจีนได้อีกขั้นหนึ่ง จึงเป็นที่มาของการบรรจุกิจกรรม “ขบวนบูชาดาว” และ จัดแสดง “โคมไฟประติมากรรม” เพิ่มเติมขึ้น และในปีนี้ได้กำหนดจัดงานชื่อ “บูชาดาว รับปีวานร มั่งมีพลัง มั่งคั่งความสำเร็จ” ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๘ กุมภาพันธ์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นพรีเซ็นเตอร์พร้อมทั้งร่วมให้เกล็ดความรู้ต่างๆ

พระราหูเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายหรืออัปมงคลเห็นได้จากพิธีกรรมขับไล่พระราหูทั้งเวลาเกิดคราส ตลอดจนพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ส่งพระราหูเมื่อดาวราหูแทรกหรือเสวยอายุตามคติโหราศาสตร์ ทว่าในปัจจุบันสัญลักษณ์พระราหูได้รับการสร้างสรรค์ความหมายใหม่ให้เป็นมงคล ได้แก่ พระราหูเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ พระราหูเป็นสัญลักษณ์ ของโชคลาภ และพระราหู เป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านชีวิตไปสู่ความสมบูรณ์พูนสุข ทั้งนี้เป็นผลมาจากการแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมที่ต้องการแก้ไขวิกฤตในชีวิตอย่างรวดเร็ว โดยมีความคิดเบื้องหลังว่าเมื่อพระราหูเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิต การหันมาบูชาพระราหูก็เป็นเสมือนการอ้อนวอนให้พระราหูพอใจเพื่อที่จะงด การประทานทุกข์ โทษและภัยให้กับมนุษย์และกลับบันดาลสุขสมหวังให้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการสร้างประติมากรรมพระราหูขนาดใหญ่หลากหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่ต้องการจะบูชาพระราหู ในขณะเดียวกันผู้สร้างพระราหูก็ได้ให้ความหมายใหม่กับพระราหู จากสัญลักษณ์ในทางโชคร้ายให้เป็นผู้ประทานความสุขและความสมบูรณ์ให้กับชีวิตมนุษย์

ภาพเขียนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่เหนือหน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพเขียนต่ำนี้ สื่อให้เห็นถึง กิจกรรมของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น ของวัดบ้านธรรมละ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตการเดินทางของพระสงฆ์ในสมัยนั้น

ธรรมาสน์วัดธรรมละ เป็นธรรมาสน์เก่าแก่อายุมากกว่า 80 ปี ตั้งอยู่ถาวรภายในหอแจก ลักษณะเป็นธรรมาสน์ก่ออิฐถือปูนฝีมือช่างญวน รูปทรงสี่เหลี่ยม ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ฐานที่รองรับตัวเรือน ตัวเรือน และยอด เขียนลวดลายต่าง ๆ ด้วยสีน้ำเงิน สีเหลือง สีเขียว สีน้ำตาล สีดำและสีขาว

ส่วนฐานที่รองรับตัวเรือน ก่ออิฐถือปูนเป็นฐานทึบที่ประดับมุมทั้ง 4 ด้วยปั้นปูนเป็นรูปสิงโต ต่อด้วยขาสิงห์เลียนแบบเครื่องไม้ มีบันไดสำหรับขึ้นธรรมาสน์ 5 ขั้น มีการจารึกอักษรไทยไว้ที่ฐาน ว่า “ส,ร,ป, พ,ศ,๒๔๗๘” “ช่าง นา เป็น พู้ ขอ ช่าง ไม่ ให้ บาย ที่ น้ำ สี แต้ม”

ส่วนตัวเรือนธรรมาสน์ ก่ออิฐถือปูน ตัวเรือนมีขนาดเล็กกว่าฐาน มีเสากลมอยู่ในลักษณะค้ำระหว่างฐานกับยอดไว้ทั้ง 4 มุม มีช่องหน้าต่างเป็นรูปวงกลม ตกแต่งด้วยลวดลายเขียนสีแบบศิลปะจีน ลายดอก ลายกอบัว กรอบประตูทางเขียนรูปค้างคาว ด้านในมีอักษรจารึกด้วยภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ ว่า “SIAM 2478 ” “ไท, พ,ศ,๒๔๗๘”

ส่วนยอด ก่ออิฐถือปูนตกแต่งเป็นชั้นหลังคาลดหลั่นกันขึ้นไป แบบบัวเหลี่ยมอีสาน ยอดสูงสุดปั้นเป็นรูปดอกบัว ตกแต่งด้วยเครื่องลำยองและหางหงส์เป็นรูปมังกรและนาค ส่วนหลังคาประดับด้วยลวดลายปูนปั้นนูนต่ำรูปราหู รูปสิงห์ ลายดอก ลายกระจัง ซึ่งเป็นศิลปกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะญวนแบบจีนกับศิลปะพื้นบ้านอีสาน สภาพปัจจุบันของธรรมาสน์ พบว่า ส่วนประกอบและลวดลายต่าง ๆ ค่อนข้างสมบูรณ์ แต่อาจจะไม่ได้ถูกใช้งานและดูแลรักษาเช่นเดียวกับหอแจก[๕]

[๕] (http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=4796 วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๖.)

๔.๒ วิเคราะห์คติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

๔.๒.๑ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ด้านหลังพระประธาน เป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ซึ่งปรากฏมีพระแม่ธรณีบีบมวยผมหน้าพระพุทธเจ้าที่ประทับบรรลังก์ใต้ต้นพระ

ศรีมหาโพธิ์ ปรากฏในพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธเจ้าชนะมาร โดยอาศัยพระแม่ธรณีมาเป็นประจักษ์พยานและพระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ครั้งนั้น พราหมณ์หุหุกชาติผู้หนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันและกันแล้วได้ยืน ณ ที่สมควร พราหมณ์นั้นผู้ยืน ณ ที่สมควรแล้วแล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “พระโคดมผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงไรหนอ ก็และธรรมเหล่าไหนที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์”

พระพุทธองค์ทรงเปล่งอุทานว่า พราหมณ์ใด ลอยบาปธรรมเสีย ไม่ตวาดผู้อื่นว่า หึ หึ ไม่มีกิเลสดุจน้ำฝาด สำรวมตนเรียนจบพระเวทอยู่จบพรหมจรรย์ พราหมณ์นั้น ไม่มีกิเลสเครื่องฟูขึ้นในอารมณ์ไหน ๆ ในโลก ควรกล่าววาทะว่า เราเป็นพราหมณ์โดยธรรม[๙]

วิเคราะห์ เป็นคติความเชื่อ ความศรัทธา ในพระพุทธศาสนาว่า การวาดภาพพุทธประวัติของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการเคารพบูชาอันยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อแก่ชนรุ่นหลัง การวาดภาพพุทธประวัตินั้น เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล ให้มหาชนได้รับทราบ ยังความเลื่อมใสให้แก่ตนเองและบุคคลอื่น มีคติความเชื่อว่า มีอานิสงส์มาก เช่น เป็นผู้มีจิตใจเบิกบาน เป็นผู้มีผิวพรรณดีสวยงาม เป็นผู้บริวารมาก เป็นผู้ได้รับการยกย่องนับถือ เป็นผู้มีชื่อเสียง เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุขติโลกสวรรค์

---

[๙] วิ.ม. (ไทย) ๔/๔/๗.

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตรกรรมอยู่เหนือประตูด้านทิศตะวันออก เรื่องพระเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่พระเวสสันดรบริจาคทานช้างปัจจัยนาเคนทร์ให้แก่พราหมณ์ทั้ง ๘ ที่มาจากเมืองกลิงครัฐ เมื่อประชาราษฎร์ของพระองค์ทราบข่าวต่างไม่พอใจพากันโกรธแค้นและขับไล่ พระเวสสันดรจึงต้องไปอยู่เขาวงกต ความว่าพระนางผุสดีทรงครรภ์ถ้วนทศมาสแล้ว เมื่อทรงทำประทักษิณพระนคร ได้ประสูติพระโอรสในท่ามกลางถนนของพวกพ่อค้า ชื่อของเรามิได้เนื่องมาแต่พระมารดาและมิได้เกิดแต่พระบิดา เราเกิดที่ถนนของพวกพ่อค้า ฉะนั้น เราจึงชื่อว่า เวสสันดร เมื่อเรายังเป็นเด็กเล็กเกิดได้ ๘ ขวบนั่งอยู่บนปราสาท คิดที่จะบริจาคทานว่า เราพึงให้หทัย ดวงตา เนื้อ เลือด และร่างกาย ถ้าว่าจะมีใครมาขอเรา เราก็ยินดีบริจาคให้ เมื่อเราคิดจะบริจาคทานตามสภาพความเป็นจริง ใจก็ไม่หวั่นไหวมุ่งมั่นอยู่ในกาลนั้น เหมือนแผ่นดินมีภูเขาสิเนรุและหมู่ไม้เป็นเครื่องประดับ (พระเวสสันดรตรัสกับพวกพราหมณ์ผู้มาทูลขอช้างว่า) พวกพราหมณ์ผู้มีขนรักแร้ดก และมีเล็บยาว มีขี้ฟันเขรอะ มี

ธุลีบนศีรษะ เหยียดแขนข้างขวาออก จะขออะไรฉันหรือ (พวกพราหมณ์กราบทูลว่า) ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทั้งหลายทูลขอรัตนะ ที่เป็นเครื่องทำให้แคว้นของชาวกรุงสีพีเจริญ ขอได้โปรดพระราชทานช้างตัวประเสริฐ มีงาดุจงอนไถ มีกำลังสามารถเถิด (พระเวสสันดรตรัสว่า) เราจะให้ช้างพลายซับมันตัวประเสริฐ ซึ่งเป็นช้างพาหนะอันสูงสุด ที่พวกพราหมณ์ขอเรา เรามิได้หวั่นไหว พระราชาผู้ทรงผดุงแคว้นให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพี มีพระทัยน้อมไปในการบริจาค เสด็จลงจากคอช้าง ทรงให้ทานแก่พราหมณ์ทั้งหลาย (พระศาสดาเมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น จึงตรัสว่า) เมื่อพระเจ้ากรุงสีพีพระราชทานช้างตัวประเสริฐแล้วคราวนั้นความน่าสะพรึงกลัวขนพองสยองเกล้าก็ได้เกิดขึ้น แผ่นดินก็กัมปนาทหวั่นไหว เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานช้างตัวประเสริฐแล้ว คราวนั้นความน่าสะพรึงกลัวขนพองสยองเกล้าก็ได้เกิดขึ้นชาวพระนครก็กำเริบเสิบสาน เราไม่พึงประทุษร้ายในพระราชบุตรนั้น เพราะเธอเป็นผู้มีศีลและวัตรอันประเสริฐ แม้คำติเตียนจะพึงมีแก่เรา และเราจะพึงประสบบาปเป็นอันมาก เราจะให้ประหารพระเวสสันดรโอรสของเราด้วยศัสตราได้อย่างไร ชาวเมืองจึงทูลว่า พระองค์อย่าได้รับสั่งให้ประหารพระเวสสันดรนั้น ด้วยท่อนไม้หรือด้วยศัสตรา พระเวสสันดรนั้นไม่ควรแก่เครื่องจองจำ แต่จงทรงขับไล่พระเวสสันดรนั้น จากแคว้นไปอยู่ที่เขาวงกตเถิด พระเจ้ากรุงสีพี พระราชบิดา จึงเนรเทศพระเวสสันดรไปอยู่เขาวงกต[๑๐]

วิเคราะห์ ภาพจิตกรรมการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นคติความเชื่อของชาวพุทธว่า การได้เล่าเรื่องพระเวสสันดร ผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนี้ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและได้เล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตกาล สมัยเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระเวสสันดรสามารถให้ทานแม้กระทั้งลูกเมียของพระองค์เอง มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยรู้จักและคุ้ยเคยกับมหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในหลักฐานในจารึกนครชุม และในสมัยอยุธยาก็ได้มีการแต่งและสวดมหาชาติคำหลวงในวันธรรมสวนะ ส่วนการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่สำคัญในทุกท้องถิ่นและมีความเชื่อกันว่า การฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก

การเทศน์มหาชาติ เป็นประเพณีที่มีมาตั้งแต่โบราณกาล มีอยู่ทั่วไปบนแผ่นดินไทยซึ่งเป็นดินแดนแห่งพุทธศาสนา ในวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนมีอยู่ตอนหนึ่งที่กล่าวถึงประเพณีเทศน์มหาชาติซึ่งแสดงให้เห็นว่าดินแดนในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาก็มีการเทศน์มหาชาติกันมานานแล้ว โดยมีความเชื่อว่าผู้ที่มีโอกาสได้รับฟังเทศน์มหาชาติให้จบเพียงวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ประกอบด้วย ๑) กัณฑ์ทศพร ๑๙ พรคาถา ๒) กัณฑ์หิมพานต์ ๑๐๔ พระคาถา ๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๘ พระคาถา ๔) กัณฑ์วนประเวศ ๕๗ พระคาถา ๕) กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา ๖) กัณฑ์จุลพน ๓๕

---

[๑๐] ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๖๗-๑๗๔๓/๔๔๙-๔๖๐.

พระคาถา ๗) กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา ๘) กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา ๙) กัณฑ์มัทรี ๑๐) กัณฑ์สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา ๑๑) กัณฑ์มหาราช ๖๙ พระคาถา ๑๒) กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา และ ๑๓) กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา จะได้รับอานิสงส์การฟังเทศน์มหาชาติ ให้สำเร็จความปรารถนาทุกประการ ดังนี้

๑) เมื่อตายจากโลกนี้แล้ว จะมีโอกาสได้พบพระพุทธเจ้า พระนามว่า ศรีอริยเมตไตย ในอนาคต

๒) เมื่อดับขันธ์ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเสวยทิพยสมบัติมโหฬาร

๓) เมื่อตายไปแล้วจะไม่ตกนรก

๔) เมื่อถึงยุคพระพุทธเจ้าพระนามว่า ศรีอริยเมตไตย จะได้จุติไปเกิดเป็นมนุษย์

๕) ได้ฟังธรรมต่อหน้าพระพักตร์ของพระพุทธองค์ จะได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระอริยบุคคล

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถเหนือหน้าต่าง ด้านทิศใต้ เป็นภาพจิตกรรมซื่อถึง พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตอนแห่พระเวสสันดรเข้าเมือง ซึ่งปรากฏเห็นพระเวสสันดรประทับนั่งบนหลังช้างที่ด้านนอกเมือง และกำลังที่จะเข้าในเมือง โดยมีม้านำหน้าไปก่อน ภายในเมืองก็มีการเฉลิมฉลองด้วยการเล่นดนตรี โดยมีวงมโหรีบรรเลงอยู่ภายในเมือง ซึ่งอยู่ใน กัณฑ์ฉกษัตริย์

พระเวสสันดรได้ทรงสดับเสียงกึกก้องแห่งกองทัพเหล่านั้นก็ตกพระทัยกลัว เสด็จขึ้นภูเขาทรงหวาดหวั่นพรั่นพรึง ทอดพระเนตรดูกองทัพ ตรัสว่า เชิญดูเถิดมัทรี เสียงกึกก้องเช่นใดในป่าม้าอาชาไนยส่งเสียงแผดร้องก้องสนั่น ปรากฏยอดธงไหว ๆ นายพรานเหล่านี้ได้ขึงข่ายล้อมฝูงเนื้อในป่าไล่ต้อนให้ตกลงในหลุมแล้ว ไล่ทิ่มแทงด้วยหอกอันคมคัดเลือกเอาเนื้อเหล่านั้นตัวอ้วน ๆ ฉันใด เราทั้ง ๒ ก็ฉันนั้น เป็นผู้ไม่มีโทษ ถูกขับไล่จากแคว้นมาอยู่ในป่า จึงตกอยู่ในเงื้อมมือของพวกศัตรูเป็นแน่ จงดูเอาเถิดคนผู้ฆ่าคนที่ไม่มีกำลัง

ลำดับนั้น พระเจ้าเวสสันดรได้เสด็จลงจากภูเขา ประทับนั่งในบรรณศาลา ทรงตั้งพระทัยให้หนักแน่น พระบิดารับสั่งให้ถอยรถกลับ ให้วางกำลังกองทัพไว้แล้ว เสด็จเข้าไปหาพระโอรสผู้ประทับอยู่ในป่าเพียงลำพัง เสด็จลงจากคอช้างพระที่นั่ง ทรงเฉวียงพระอังสา ประนมพระหัตถ์แวดล้อมแห่แหนด้วยหมู่อำมาตย์ เสด็จไปเพื่ออภิเษกพระโอรส ณ ที่นั้น ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นพระโอรสทรงเพศเป็นบรรพชิต ประทับนั่งเข้าฌานอยู่ในบรรณศาลา เป็นสมาธิแน่วแน่ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ทอดพระเนตรเห็นพระบิดา ผู้มีความรักในบุตรกำลังเสด็จมาได้ทรงต้อนรับถวายอภิวาท

ข้าแต่สมมติเทพ พวกหม่อนฉันเป็นอยู่ตามมีตามได้หม่อมฉันทั้งหลายเป็นอยู่อย่างฝืดเคืองชีวิตเป็นอยู่ได้ด้วยการเที่ยวแสวงหา ข้าแต่มหาราช นายสารถีทรมานม้าให้หมดฤทธิ์ฉันใด หม่อมฉันทั้งหลายก็ถูกทรมานให้หมดฤทธิ์ฉันนั้น ความหมดฤทธิ์ย่อมทรมานหม่อมฉันทั้งหลาย ข้าแต่มหาราช เมื่อหม่อมฉันทั้งหลาย ถูกเนรเทศมามีชีวิตอยู่อย่างหงอยเหงาในป่า หม่อมฉันทั้งหลาย มีเนื้อหนังซูบซีดผอมลง เพราะไม่ได้พบพระบิดาและพระมารดา

ลำดับนั้น พระเจ้าเวสสันดรได้ทรงชำระล้างธุลีและสิ่งโสโครก ครั้นทรงชำระล้างธุลีและสิ่งโสโครกแล้ว ได้ทรงเพศเป็นพระราชา พระเวสสันดรบรมกษัตริย์ทรงสนานพระเศียรแล้ว ทรงพัสตราภรณ์อันสะอาด ทรงประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่างสอดพระแสงขรรค์ที่ทำให้ราชปัจจามิตรเดือดร้อนเกรงขาม เสด็จขึ้นทรงพญาปัจจยนาค ครั้งนั้น เหล่าทหาร ๖๐,๐๐๐ นายผู้สง่างาม ต่างก็ชื่นชมยินดีแวดล้อมพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นจอมทัพ ลำดับนั้น เหล่าพระสนมกำนัลในของพระเจ้ากรุงสีพี มาประชุมพร้อมกัน ทูลเชิญพระนางมัทรีให้สรงสนานแล้ว ถวายพระพรว่า ขอพระเวสสันดรจงทรงอภิบาลรักษาพระเจ้าแม่พ่อชาลีและแม่กัณหาชินาทั้ง ๒ พระองค์ อนึ่ง ขอพระเจ้ากรุงสญชัยมหาราชจงทรงอภิรักษ์พระแม่เจ้าเทอญ พระเวสสันดรบรมกษัตริย์และพระนางมัทรี กลับมาดำรงในสิริราช

สมบัติตามเดิมแล้ว ทรงระลึกถึงความลำบากของตนในกาลก่อน จึงรับสั่งให้นำกลองนันทิเภรีไปตีประกาศ ที่คุ้มครองเขาวงกตอันน่ารื่นรมย์ พระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะได้ปัจจัย นี้แล้วทรงระลึกถึงความลำบากของตนในกาลก่อน ครั้นได้พบพระโอรสทั้งหลายก็มีพระทัยปลาบปลื้มโสมนัส

เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับ ฝูงเนื้อประมาณเท่าใดที่มีอยู่ในป่าทั้งปวงที่เขาวงกตนี้ ฝูงเนื้อประมาณเท่านั้นมิได้ส่งเสียงร้องไพเราะเหมือนในกาลก่อน เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับฝูงนกประมาณเท่าใดที่มีอยู่ในป่าทั้งปวงที่เขาวงกตนี้ ฝูงนกประมาณเท่านั้นมิได้ส่งเสียงร้องไพเราะเหมือนในกาลก่อน เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีจะเสด็จกลับ ราชมรรควิถีที่จะเสด็จพระราชดำเนินนั้น ประชาราษฎร์ช่วยกันประดับตกแต่งงามตระการตา ลาดด้วยดอกไม้ ตั้งแต่กรุงเชตุดรจนถึงที่ประทับของพระเวสสันดร กษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์นั้นเสด็จเข้าสู่พระนครที่รื่นรมย์ ซึ่งมีป้อมปราการและประตูเป็นอันมากประกอบด้วยข้าวน้ำอุดม และการฟ้อนรำและขับร้องทั้ง ๒ ประการ ชาวชนบทและชาวนิคมต่างชื่นชมโสมนัสยินดี พร้อมใจกันมาประชุม ในเมื่อพระเวสสันดร ผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีเสด็จถึงพระนครโดยลำดับ

เมื่อพระเวสสันดรผู้ทรงพระราชทานทรัพย์เสด็จมาถึงแล้ว ชาวชนบทและชาวนิคมต่างก็โบกผ้าสะบัดไปมา พระองค์รับสั่งให้นำกลองนันทิเภรีไปตีประกาศในพระนคร และรับสั่งให้ประกาศปลดปล่อยสัตว์ทั้งปวง จากเครื่องพันธนาการ ขณะที่พระเวสสันดรผู้ทรงผดุงรัฐให้เจริญแก่ชาวกรุงสีพีเสด็จเข้าพระนคร ท้าวสักกเทวราชก็ทรงบันดาลให้ฝนทองตกลงมา ต่อมา พระเจ้าเวสสันดร ผู้เป็นกษัตริย์ ผู้มีปัญญา ทรงบำเพ็ญทานแล้ว หลังจากสวรรคตแล้ว พระองค์ก็เสด็จเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ฉะนี้แล[๑๑]

วิเคราะห์ ภาพจิตกรรมการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นคติความเชื่อของชาวพุทธว่า การได้เล่าเรื่องพระเวสสันดร ผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนี้ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและได้เล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตกาล สมัยเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระเวสสันดรสามารถให้ทานแม้กระทั้งลูกเมียของพระองค์เอง กัณฑ์นี้ กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา เป็นภาพจิตกรรมที่พระเวสสันดรเดินทางเข้าเมือง ซึ่งภายประตูนอกเมืองจะเห็นพระเวสสันดรกำลังประทับช้างกำลังจะเข้าประตูเมือง ชาวพุทธในภาคอีสานมีความเชื่อและศรัทธาในพระวเสสันดรมาก จะเห็นได้จากประเพณีการทำบุญของชาวอีสาน จะมีประเพณีการทำบุญพระเวส หรือ บุญผะเหวด จะมีการแห่ผ้า ผะเหวด เป็นผ้าที่จิตกรวาดภาพพระเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เข้าวัดสมมุติว่า แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง

---

[๑๑] ขุ.ชา (ไทย) ๒๘/๑๖๕๕-๒๔๔๐/๔๔๗-๕๖๐.

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดทุ่งศรีเมือง

วิเคราะห์ ภาพนี้เป็นภาพที่สื่อถึง พระอินทร์ที่เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ซึ่งมีช้างเป็นพาหนะเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ‘ท่านผู้เจริญทั้งหลายพวกเทพชั้นดาวดึงส์มีพระอินทร์เป็นประธานถวายนมัสการพระตถาคตและความดีของพระธรรม เมื่อเห็นเทพเหล่าใหม่ ผู้มีวรรณะและมียศ ผู้เคยประพฤติพรหมจรรย์ในพระสุคต ซึ่งมา ณ ที่นี้ (ด้วย) ก็พากันบันเทิงใจนักเทพเหล่านั้นเป็นสาวกของพระผู้มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดินทั้งหมดเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษรุ่งเรืองเกินเทพเหล่าอื่นในที่นี้ ด้วยวรรณะ ยศ และอายุ พวกเทพชั้นดาวดึงส์มีพระอินทร์เป็นประธาน ครั้นเห็นเหตุนี้แล้ว พากันเพลิดเพลินถวายนมัสการพระตถาคตและความดีของพระธรรม’ ซึ่งเป็นการเล่าถึงการเข้าเฝ้าของพระอินทร์ ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบความเลื่อมใสของพวกเทพชั้นดาวดึงส์ทรงอนุโมทนาด้วยคาถาเหล่านี้ว่า‘ท่านผู้เจริญทั้งหลายพวกเทพชั้นดาวดึงส์ มีพระอินทร์เป็นประธาน ถวายนมัสการพระตถาคตและความดีของพระธรรม เมื่อเห็นเทพเหล่าใหม่ ผู้มีวรรณะและยศ ผู้เคยประพฤติพรหมจรรย์ในพระสุคต ซึ่งมา ณ ที่นี้ (ด้วย) ก็พากันบันเทิงใจนัก เทพเหล่านั้นเป็นสาวก ของพระผู้มีพระปัญญากว้างขวางดุจแผ่นดิน ทั้งหมดเป็นผู้บรรลุคุณวิเศษ รุ่งเรืองเกินเทพเหล่าอื่นในที่นี้ ด้วยวรรณะ ยศ และอายุ พวกเทพชั้นดาวดึงส์มีพระอินทร์เป็นประธาน ครั้นเห็นเหตุนี้แล้วพากันเพลิดเพลิน ถวายนมัสการพระตถาคตและความดีของพระธรรม’[๑๒]

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นัยว่า เพราะเหตุนั้น พวกเทพชั้นดาวดึงส์จึงมีใจยินดี เบิกบานใจ เกิดปีติและโสมนัส สุดจะประมาณได้ กล่าวว่า ‘ท่านทั้งหลาย หมู่เทพ เจริญเต็มที่ หมู่อสูรเสื่อมถอยลง’ นอกจากเป็นภาพเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีภาพวิถีชีวิตชาวบ้านแทรกเข้ามาให้เห็นด้วย ว่ายุคสมัยที่ภาพวาดเกิดขึ้นนั้น ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านชาวเมืองอุบลเป็นอย่างไรกัน เป็นต้นว่า ชาวบ้านหาปลาอยู่ในแม่น้ำ ในภาพคล้ายๆ กำลังทอดแหอยู่ใกล้ ๆ กันก็มีสาว ๆ ลงอาบน้ำที่ริมท่า ดูเหมือนจิตรกรจะจงใจวาดให้เห็นกุ้ง ปู ตัวโต ๆ แสดงถึงความอุดมสมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำที่นำมาเป็นอาหาร

---

[๑๒] ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๒/๒๑๓.

๔.๒.๒ จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย จังหวัดอุบลราชธานี

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดบ้านนาควาย

จิตรกรรมฝาผนังที่เขียนอยู่เหนือกรอบประตูนั้น เป็นการเขียนภาพบนพื้นขาว ขอบภาพเขียนโดยใช้สีดำ สีเดิมหรือระบายเป็นสีเหลืองนวล เขียว และดำ ลักษณะการเขียนภาพเป็นภาพผสมผสานระหว่างพุทธประวัติและวิถีชีวิต โดยภาพหลักของผนังส่วนบน เป็นภาพพุทธประวัติตอนมารผจญ จิตรกรเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าประทับปางสมาธิ มีพระแม่ธรณีบีบมวยผม เพื่อให้น้ำมาขับไล่ทั้งยักษ์ มารที่เข้ามาผจญก่อกวนพระพุทธองค์ ก่อนที่พระโพธิสัตย์จะทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์บวชแล้วบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ พรรษา พระองค์ก็บรรลุพระอรหันตผล

พระพุทธองค์ตรัสว่า เราได้บรรลุวิชชาที่ ๓ ในยามที่ ๓ แห่งราตรี ความมืดมิดคือ อวิชชา เรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชชาได้เกิดขึ้นแก่เรา เปรียบเหมือนแสงสว่าง เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ พราหมณ์ นี้คือการเจาะกระเปาะไข่คืออวิชชาออกมาครั้งที่ ๓

ของเราเหมือนการเจาะออกจากกระเปาะไข่ของลูกไก่”[๑๓] ภายหลังตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ได้กระทำพุทธกิจ ๗ สัปดาห์ คือ

สัปดาห์ที่ ๑) หลังจากที่พระพุทธองค์ตรัสรู้ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระองค์ยังคงประทับทบทวนหลักธรรมต่าง ๆ ที่ตรัสรู้ตลอดทั้ง ๗ วัน โดยมีหมู่เทพยดามาชื่นชมพระบารมี

สัปดาห์ที่ ๒) พระพุทธองค์ทรงยืนทอดพระเนตรพิจารณาต้นพระศรีมหาโพธิ์เป็นเวลา ๗ วันโดยไม่กะพริบพระเนตร ว่ากันว่า เป็นการแสดงความกตัญญูต่อต้นพระศรีมหาโพธิ์อันเป็นสถานที่บรรลุผลแห่งบารมีที่ทรงบำเพ็ญมาตลอด

สัปดาห์ที่ ๓) พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ระงับความสงสัยของเหล่าเทวดา ด้วยการนิรมิตพื้นที่สำหรับการเดินจงกรมขึ้น ระหว่างต้นพระศรีมหาโพธิ์กับโพธิบัลลังก์จากตะวันออกไปยังตะวันตก จากนั้นจึงทรงเดินจงกรมเป็นเวลา ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๔) พระพุทธองค์เสด็จไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของต้นพระศรีมหาโพธิ์ประทับขัดสมาธิในรัตนฆรเจดีย์หรือเรือนแก้ว (อาคารที่ประดับไปด้วยเพชรพลอย) ซึ่งเทวดาเนรมิตถวาย จากนั้นทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกและสมันตปัฏฐานอนันตนัยเป็นเวลา ๗ วัน

สัปดาห์ที่ ๕) พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นไทร ณ บริเวณซึ่งเป็นที่อาศัยของคนเลี้ยงแพะ ทรงตอบปัญหาของพราหมณ์หุหุกชาติ พร้อมทั้งแสดงธรรมที่ทำให้เป็นสมณะและเป็นพราหมณ์ จากนั้นได้มีธิดาพญามารวสวัตดี คือ นางตัณหา นางอรดี และนางราคา มายั่วยวนด้วยวิธีต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ก็ทรงหนักแน่น ไม่หวั่นไหว และตรัสไล่นางทั้งสามหนีไป

สัปดาห์ที่ ๖) พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นมุจจลินท์หรือต้นจิก ครั้งนั้นได้เกิดพายุฝนตกลงมาตลอดทั้ง ๗ วัน ๗ คืน พญานาคนามว่า “มุจจลินท์” จึงขึ้นจากบาดาลมาขนดล้อมรอบพระวรกายพระพุทธเจ้าถึง ๗ รอบ และแผ่พังพานใหญ่เพื่อปกป้องพระองค์จากพายุฝนและสัตว์ร้าย กระทั่งเมื่ออากาศปลอดโปร่งดีแล้ว พญานาคมุจจลินท์จึงคลายขนดนาคออก แล้วจำแลงตนเป็นชายหนุ่มเข้ามาถวายอัญชลีพระพุทธเจ้า

สัปดาห์ที่ ๗) ตลอด ๗ สัปดาห์ที่ผ่านมานั้น พระพุทธองค์ไม่ได้ชำระล้างพระพักตร์ ไม่ได้ปฏิบัติพระสรีระ และไม่มีกิจด้วยพระกระยาหาร ด้วยทรงยับยั้งกิจทั้งปวงนี้อยู่ด้วยฌานสุข มรรคสุข และผลสุข ในสัปดาห์สุดท้ายของการเสวยวิมุตติสุข พระพุทธองค์ประทับใต้ต้นราชายตนะ (ต้นเกด) พระอินทร์ลงมาถวายผลสมออันเป็นทิพยโอสถ ไม้สีทนต์ชื่อ “นาคลดา” และน้ำบ้วนพระโอษฐ์จากสระอโนดาต จากนั้นตปุสสะและภัลลิกะ สองพ่อค้าหนุ่มได้เข้าเฝ้าพร้อมกับถวายสัตตุผงและสัตตุก้อนเพื่อเป็นภัตตาหาร

ครั้งนั้นท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่องค์ได้ถวายบาตรศิลาแด่พระพุทธเจ้าองค์ละ ๑ ใบ พระพุทธเจ้าทรงรับและอธิษฐานให้บาตรทั้งสี่ใบรวมกันเป็นใบเดียว จากนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้บาตร

---

[๑๓] วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๔/๗.

นั้นรับสัตตุผงและสัตตุก้อนที่พ่อค้าสองคนนำมาถวาย ครั้นแล้วพ่อค้าทั้งสองคนจึงได้เปล่งวาจาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมเป็นสรณะตลอดชีวิต ทั้งสองจึงกลายเป็น “พุทธมามกะคู่แรก” ของโลก

วิเคราะห์ ภาพจิตกรรมนี้ สื่อถึงก่อนที่พระพุทธองค์จะตรัสรู้ ได้มีมารทั้งหลายมาผจญ พระแม่ธรณีได้เข้ามาปกป้องพระพุทธองค์เมื่อมีมารมาผจญ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงผจญกับเหล่าพวกพญามารทั้งหลาย พญามารได้ออกอุบายต่างๆ นานา เพื่อให้พระพุทธองค์ทรงเกิดกิเลสตัณหา แต่พระพุทธองค์ทรงไม่ยินดียินร้าย และในครั้งนั้นเองพระแม่ธรณีทรงแสดงปาฏิหาริย์ปราบเหล่าพญามารโดยทรงบีบมวย ผมให้น้ำไหลออกมาท่วม พวกพญามารทั้งหลายให้พ่ายแพ้ไป

ขณะเดียวกัน ก็มีชื่อ แม่พระธรณี ปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง อาทิ หนังสือเทศน์มหาชาติปฐมสมโพธิกถา ลิลิตตะเลงพ่าย เป็นต้น โดยมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น นางพระธรณี พระแม่วสุนธราพสุธา ซึ่งมีความหมายเหมือนกัน คือผู้ทรงไว้ซึ่งทรัพย์สมบัติ อันหมายถึงแผ่นดินนั่นเอง สำหรับชาวไทยทั่วไปจะเรียกกันติดปากว่า แม่พระธรณี หรือ พระแม่ธรณี

ในคัมภีร์และงานเขียนยุคแรกของศาสนาพุทธ เช่น พระไตรปิฎก, อรรถกถา ไม่มีการระบุถึงบทบาทของพระธรณีในตอนมารวิชัย อย่างไรก็ตามหลักฐานเก่าแก่ที่สุดที่มีการระบุถึงพระธรณีในตอนมารวิชัยคือลลิตวิสตระในนิกายมหายาน แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๘ โดยระบุว่าพระธรณีได้เสด็จมาแสดงความยินดีร่วมกับเทวดาองค์อื่น ๆ หลังพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ในศิลปะอินเดียยุคราชวงศ์คุปตะปรากฏการสร้างพระธรณีในรูปสตรีนั่งอยู่ประกอบฉากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในฐานะของเทพเจ้าแห่งพื้นดิน (ซึ่งอาจหมายถึงพระภูเทวีหรือเทพเจ้าที่คล้ายคลึงกันองค์อื่น ๆ) ในท่าทางพนมมือหรือถือหม้อกลัศ อาจารย์เชษฐ์ ติงสัญชลีได้ให้ความเห็นว่าเป็นหม้อซึ่งบรรจุน้ำทักษิโณทกของพระพุทธเจ้าในชาติต่าง ๆ ก่อนตรัสรู้ คติลักษณะการบีบมวยผมของพระแม่ธรณีนั้นปรากฏพบเฉพาะในภูมิภาคไทย ลาว พม่า และเขมรเท่านั้น อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏชัดเจนว่าเริ่มต้นมีความเชื่อนี้ตั้งแต่เมื่อใด

แม่

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

ภาพจิตกรรมนี้ เป็นการเล่าเรื่อง ตอนพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่เมืองกุสินาราใต้ต้นรังคู่ พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “มาเถิด อานนท์ เราจะข้ามไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวดี ตรงสาลวันของพวกเจ้ามัลละอันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารากัน” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จไปยังฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำหิรัญญวดี ตรงสาลวันของพวกเจ้ามัลละ อันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารา แล้วรับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ เธอช่วยตั้งเตียง ระหว่างต้นสาละทั้งคู่หันด้านศีรษะไปทางทิศเหนือ

เราเหน็ดเหนื่อยจะนอนพัก” ท่านพระอานนท์ทูลรับสนองพระดำรัสแล้วตั้งเตียงระหว่างต้นสาละทั้งคู่หันด้านพระเศียรไปทางทิศเหนือ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงสำเร็จสีหไสยาโดยพระปรัศว์เบื้องขวา ทรงซ้อนพระบาทเหลื่อมพระบาท ทรงมีสติสัมปชัญญะ เวลานั้น ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคตดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต จุรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องพระสรีระของพระตถาคตเพื่อบูชาพระตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาพระตถาคต ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกท่านพระอานนท์มาตรัสว่า “อานนท์ ต้นสาละทั้งคู่ผลิดอกนอกฤดูกาลบานสะพรั่งเต็มต้น ดอกสาละเหล่านั้นร่วงหล่นโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดอกมณฑารพอันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต จุรณแห่งจันทน์อันเป็นทิพย์ก็ร่วงหล่นจากอากาศโปรยปรายตกต้องสรีระของตถาคตเพื่อบูชาตถาคต ดนตรีทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ทั้งสังคีตทิพย์ก็บรรเลงในอากาศเพื่อบูชาตถาคต ตถาคตจะชื่อว่าอันบริษัทสักการะ เคารพ นับถือ บูชานอบน้อมด้วยเครื่องสักการะเพียงเท่านี้ก็หาไม่ ผู้ใดไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก หรืออุบาสิกา เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่าสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม ด้วยการบูชาอย่างยอดเยี่ยม ฉะนั้น อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจะเป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่” อานนท์ เธอทั้งหลายพึงสำเหนียกอย่างนี้แล

เวลานั้น ท่านพระอุปวาณะยืนถวายงานพัดพระผู้มีพระภาคอยู่ตรงพระพักตร์ ขณะนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งท่านพระอุปวาณะให้ถอยไปด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา” ท่านพระอานนท์มีความดำริดังนี้ว่า “ท่านพระอุปวาณะนี้เคยเป็นอุปัฏฐากเฝ้าใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคมานาน ถึงกระนั้น ในปัจฉิมกาลพระผู้มีพระภาคตรัสสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา’ อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา”

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอุปวาณะนี้เคยเป็นอุปัฏฐากเฝ้าใกล้ชิดพระผู้มีพระภาคมานานถึงกระนั้น ในปัจฉิมกาลพระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านพระอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุ เธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา’ อะไรหนอแลเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ท่านอุปวาณะถอยไปด้วยพระดำรัสว่า ‘ภิกษุเธอจงหลบไป อย่ายืนตรงหน้าเรา”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “อานนท์ เทพโดยมากใน ๑๐ โลกธาตุ มาประชุมกันเพื่อจะเยี่ยมตถาคต สวนสาลวันของพวกเจ้ามัลละอันเป็นทางเข้ากรุงกุสินารานี้ มีเนื้อที่ ๑๒ โยชน์โดยรอบที่ที่พวกเทพผู้มีศักดิ์ใหญ่ ไม่ได้เบียดเสียดกันอยู่แม้เท่าปลายขนเนื้อทรายจดลงได้ก็ไม่มี พวกเทพจะโทษว่า พวกเรามาไกลก็เพื่อจะเห็นพระตถาคต มีเพียงครั้งคราวที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในปัจฉิมยามแห่งราตรีวันนี้ พระตถาคตจะปรินิพพาน ภิกษุผู้มีศักดิ์ใหญ่รูปนี้ยืนบังอยู่เบื้องหน้าพระพักตร์พระผู้มีพระภาค (ทำให้) พวกเราไม่ได้เฝ้าพระตถาคตในปัจฉิมกาล” ท่านพระอานนท์ทูลถามว่า “พวกเทวดาเป็นอย่างไร คิดกันอย่างไรพระพุทธเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า อานนท์ มีเทวดาบางพวกเป็นผู้กำหนดแผ่นดินขึ้นบนอากาศ สยายผมประคองแขนร้องไห้คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด เพ้อรำพันว่า พระผู้มีพระภาคด่วนปรินิพพาน พระสุคตด่วนปรินิพพานเสียจักษุของโลกจักด่วนอันตรธานไปแล้ว มีเทวดาบางพวกเป็นผู้กำหนดแผ่นดินขึ้นบนแผ่นดิน สยายผมประคองแขนร้องไห้คร่ำครวญ ล้มกลิ้งเกลือกไปมา เหมือนคนเท้าขาด เพ้อรำพันว่า พระผู้มีพระภาคด่วนปรินิพพาน พระสุคตด่วนปรินิพพานเสีย จักษุของโลกจักด่วนอันตรธานไปแล้ว

ส่วนพวกเทวดาที่ไม่มีราคะ มีสติสัมปชัญญะก็อดกลั้นได้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เหล่าสัตว์จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้

สังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ท่านพระอานนท์กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อก่อนภิกษุทั้งหลายผู้จำพรรษาในทิศทั้งหลายมาเฝ้าพระตถาคต ข้าพระองค์ทั้งหลายย่อมได้พบ ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ ก็เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่วงลับไป ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไม่ได้พบไม่ได้ใกล้ชิดภิกษุทั้งหลายผู้เป็นที่เจริญใจ (อีก)

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ (เป็นศูนย์รวม) ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู สังเวชนียสถาน ๔ แห่ง อะไรบ้าง คือ ๑) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ตถาคต ประสูติในที่นี้ ๒) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดูด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้’ ๓) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตทรงประกาศธรรมจักรอันยอดเยี่ยมในที่นี้’ ๔) สังเวชนียสถานที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู ด้วยระลึกว่า ‘ตถาคตได้เสด็จดับขันธปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้’ อานนท์ สังเวชนียสถาน ๔ แห่งนี้เป็นสถานที่ที่กุลบุตรผู้มีศรัทธาควรไปดู

วิเคราะห์ ภาพจิตกรรมตอนพระพุทธองค์เสด็จดับขันธ์ปรินิพพานนี้ เป็นคติความเชื่อว่าเรื่องพระพุทธเจ้าว่าพระองค์เป็นผู้มีบุญญาธิการที่ยิ่งใหญ่ ทรงอุบัติมาเพื่อโปรดสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาและพุทธกิจเพื่อโปรดสัตว์โลก รวมทั้งชาวอีสานด้วยการแสดงธรรม ปราบยักษ์ ปราบนาค ทำนายเหตุการณ์บ้านเมือง ประทับรอยพระพุทธบาทและประทานเส้นพระเกศาธาตุ ทรงมีพุทธานุภาพเหนือพลังอำนาจลึกลับ นอกจากนั้นยังเชื่อว่า หลังพุทธปรินิพพาน พระพุทธเจ้ายังดำรง

อยู่ด้วยสภาวะที่เป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ การที่ชาวอีสานมีความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าดังกล่าว เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องผี ขวัญ และวิญญาณ ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่หยั่งรากลึกอยู่ในสังคมวัฒนธรรมอีสาน แม้พระพุทธศาสนาจะเผยแผ่เข้ามาจนเจริญรุ่งเรืองแล้วก็ตาม ความเชื่อเหล่านี้ก็ยังไม่สูญไป แต่กลับส่งอิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องพระพุทธเจ้าที่ปรินิพพานไปแล้วให้ดำรงอยู่ในสภาวะที่เป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ยังคงบำเพ็ญพุทธกิจโปรดสัตว์โลกอยู่

จิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

ภาพจิตกรรมนี้ เล่าเรื่องพุทธประวัติของพระพุทธเจ้า ตอนที่พระองค์ทรงเสด็จโปรดเบญจวัคคีทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น เราจาริกไปโดยลำดับ ถึงป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี ได้เข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ถึงที่อยู่ ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นเราเดินมาแต่ไกล จึงนัดหมายกันและกันว่า อาวุโส พระสมณโคดมนี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก กำลังเสด็จมาพวกเราไม่พึงกราบไหว้ ไม่พึงลุกรับ ไม่พึงรับบาตรและจีวรของพระองค์ แต่จะจัดอาสนะไว้ถ้าพระองค์ปรารถนาก็จักประทับนั่ง เราเข้าไปหาภิกษุปัญจวัคคีย์ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ลืมข้อนัดหมายของตน บางพวกต้อนรับเราแล้วรับบาตรและจีวร บางพวกปูลาดอาสนะ บางพวกจัดหาน้ำล้างเท้าแต่ภิกษุปัญจวัคคีย์เรียกเราโดยออกนามและใช้คำว่า ‘อาวุโส‘

เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวอย่างนั้นแล้ว เราจึงห้ามภิกษุปัญญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าเรียกตถาคตโดยออกชื่อและใช้คำว่า ‘อาวุโส’ ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบเธอทั้งหลายจงเงี่ยโสตสดับ เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรมเธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ เราสามารถทำให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมได้แล้ว เรากล่าวสอนภิกษุ ๒ รูป ภิกษุ ๓ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉันบิณฑบาตที่ภิกษุ ๓ รูปนำมาเรากล่าวสอนภิกษุ ๓ รูป ภิกษุ ๒ รูปก็เที่ยวบิณฑบาต เราทั้ง ๖ ฉันบิณฑบาตที่ภิกษุ ๒ รูปนำมา

ต่อมา ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่เราสั่งสอนและพร่ำสอนอยู่อย่างนี้ เป็นผู้มีความเกิดเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความแก่ อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว

เป็นผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา

ด้วยตนแล้ว จึงแสวงหานิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุนิพพานที่ไม่มีความเศร้าหมอง อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว อนึ่ง ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะขึ้นมาว่า วิมุตติของพวกเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป

วิเคราะห์ ภาพจิตกรรมเล่าเรื่องพระพุทธองค์ทรงโปรดเบญจวัคคีทั้ง ๕ ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ซึ่งเคยอุปัฏฐากปรนนิบัติพระองค์มา ทรงพิจารณาด้วยพระญาณจึงทราบว่าบัดนี้เหล่าปัญจวัคคีย์สถิตอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสีแห่งแคว้นกาสี อันอยู่ห่างจากตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเป็นระยะเวลาประมาณ ๑๘ โยชน์ ทรงเห็นว่าเหล่าปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ จะสามารถบรรลุธรรมได้ และเบื้องแรกสมเด็จพระสัพพัญญูจะเหาะเสด็จไปทางอากาศ แต่พิจารณาว่าควรเสด็จพระพุทธดำเนินไปทางปฐมพีเพื่อจะได้สงเคราะห์แก่อุปกาชีวก ซึ่งต่อไปภายหน้าจะได้บรรพชาในพระพุทธศาสนาศึกษาธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งนี้ก็ด้วยพระมหากรุณาธิคุณซึ่งมีต่อมวลมนุษย์และเหล่าสรรพสัตว์อันหาที่สุดมิได้ ซึ่งเป็นคติความเชื่อว่า การได้เผยแผ่การประกาศพระธรรมของพระพุทธเจ้าครั้งแรกนั้น มีอานิสงส์มาก คือ ๑) ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒) ย่อมเข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว ๓) ย่อมบรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔) ย่อมทำความเห็นให้ตรง ๕) จิตของผู้ฟังย่อมเลื่อมใส และเป็นการเคารพบูชาพระพุทธศาสนาด้วยการเผยแผ่พุทธประวัติผ่านจิตกรรมฝาผนัง ส่งต่อไปยังลูกหลานในอนาคตภายภาคหน้า เพื่อให้ลูกหลานได้สืบทอดหลักธรรมและรักษาไว้ ซึ่งภาพจิตกรรมพุทธประวัติที่ทรงคุณค่า และการเล่าเรื่องด้วยภาพจิตกรรมนี้ ทำให้ผู้เห็นได้เข้าใจง่ายและเข้าถึงพระพุทธศาสนาได้ดีขึ้น

ก่อนหน้าและขณะฟังปฐมเทศนา พระปัญจวัคคีย์ ยังไม่ได้บวชเป็นพระภิกษุ มีสถานะเป็นฤๅษี แต่การเรียกพระปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุ” ทั้งก่อนและขณะที่ฟังปฐมเทศนานั้นเป็นค าบอกเล่าของพระอานนท์ที่ทรงจำมาจากพระพุทธเจ้าครั้งปฐมสังคายนาโดยมีคำว่า “เอว เม สุต ” เป็นหลักฐานยืนยัน ซึ่งผู้นิพนธ์งานวิชาการทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่พระอรรถกถาจารย์จนถึงนักวิชาการปัจจุบันก็ยังคงใช้คำบาลีเรียกพระปัญจวัคคีย์ตามแบบที่พระอานนท์ได้กล่าวไว้ อีกนัยหนึ่งคำว่า “ภิกษุ” ที่ใช้เรียกพระปัญจวัคคีย์เป็นคำแสดงภาวะความเป็นภิกษุและการดำรงชีพด้วยการขออาหารจากผู้ที่มีจิตศรัทธา และคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาททุกระดับกล่าวสรุปเป็นนัยเดียวกันว่า พระปัญจวัคคีย์บวชหลังจากฟังปฐมเทศนา ดังนั้น การที่ผู้นิพนธ์งานวิชาการทางพระพุทธศาสนาเรียกพระปัญจวัคคีย์ว่า “ภิกษุ” จึงเป็นการเรียกตามสถานภาพในปัจจุบัน หลักฐานที่ยืนข้อสรุปนี้ก็คือ พุทธศิลป์ตอนปฐมเทศนาที่แสดงสถานภาพเดิมของพระปัญจวัคคีย์ก่อนฟังปฐมเทศนาว่าเป็นฤๅษีและสถานภาพหลังฟังปฐมเทศนาว่าเป็นพระภิกษุไว้คู่กัน

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถวัดนาควาย

๔.๒.๓ จิตกรรมฝาผนังโบสถ์วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

ภาพเขียนนูนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่หน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพนูนต่ำนี้ สื่อความหมายให้เห็นถึง พยามังกรมาคุ้มครองรักษาพระพุทธเจ้าโคตมะ ซึ่งเป็นศิลปะของช่างญวนในสมัยนั้น ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๓๒๘ ในจิตสำนึกของชาวเวียดนาม มังกรเป็น

สัตว์สูงส่งในจินตนาการแต่ภาพลักษณ์ของมังกรกลับมีให้เห็นทั่วไปในชีวิตสังคม ตามความนึกคิดที่มีมาแต่เดิมนานนั้น ชาวเวียดนามถือว่า มังกรเป็นสัตว์นำโชคและฉลาดที่สุดใน 12 นักษัตร มังกรเป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรี อำนาจและความปรีชาสามารถ

ตั้งแต่โบราณกาลนานมาแล้ว ในวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญเป็นพิเศษเพราะถือกันว่า มังกรเป็นสัตว์แห่งสัญลักษณ์ของอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ ดังนั้น ในพระราชวังของกษัตริย์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆจะมีคำนำหน้าว่า ลองคือชื่อเรียกมังกรอีกชื่อหนึ่งอย่างเช่นคำว่า “ลองส่าง” หมายความว่า พระแท่นบรรทม “ลองบ่าว” หมายความว่าฉลองพระองค์ “ลองซา” หมายความว่า รถพระที่นั่ง เป็นต้น ในชีวิตทางจิตวิญญาณของชาวเวียดนาม มังกรได้รับจัดอยู่ในอันดับหนึ่งในสัตว์สูงส่ง 4 ตัวคือ “มังกร กิเลน เต่า หงส์” สำหรับชาวเวียดนาม มังกรคือต้นกำเนิดของประชาชาติที่ผูกพันธ์กับตำนานที่เล่าสืบกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบันว่า ในสมัยดึกดำบรรพ์ เทพเจ้า LạcLongQuân (คือมังกร) แต่งงานกับเทพธิดา ÂuCơ (คือนางฟ้า) คลอดออกมาเป็นไข่ 100 ฟองแล้วแตกออกมาเป็นโอรส 100 องค์และประชาชาติเวียดนามจึงมีมาตั้งแต่นั้น โดยถือว่า ตนเป็นลูกหลานของมังกรและนางฟ้า ในช่วงนั้น ภาพลักษณ์ของมังกรได้รับการล่าวถึงในวัฒนธรรม ĐôngSơn และ ÂuLạc ด้วยการตกแต่งรูปมังกรคล้ายตัว S และการบูชาเทพต่างๆเพื่อขอพรให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบุรณ์และรุ่งเรือง ผ่านช่วงต่างๆของประวัติศาสตร์มังกรยังคงได้รับการถือว่า เป็นสัญลักษณ์แห่งพลังเข้มแข็งและความรุ่งเรืองของประชาชาติ แห่งอำนาจของรัฐศักดินา[๑๔]

วิเคราะห์ ภาพเขียนนูนต่ำนี้ สื่อให้เห็นถึง พยามังกร ได้เฝ้าปกป้องรักษาพระพุทธเจ้า ซึ่งชาวเวียดนามมีคติความเชื่อว่า มังกร เป็นสัตว์ที่สูงส่ง มีอำนาจ มีฤทธิ์เดชเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย ในจิตสำนึกของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์สูงส่งในจินตนาการแต่ภาพลักษณ์ของมังกรกลับมีให้เห็นทั่วไปในชีวิตสังคม ตามความนึกคิดที่มีมาแต่เดิมนานนั้น ชาวเวียดนามถือว่า มังกรเป็นสัตว์นำโชคและฉลาดที่สุดใน ๑๒ นักษัตร มังกรเป็นสัญลักษณ์ของศักดิ์ศรี อำนาจและความปรีชาสามารถ ฉนั้นในตรุษเต๊ตปีมะโรงนี้ ชาวเวียดนามเชื่อว่าเป็นปีนำโชค ตั้งแต่โบราณกาลนานมาแล้ว ในวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญเป็นพิเศษเพราะถือกันว่า มังกรเป็นสัตว์แห่งสัญลักษณ์ของอำนาจสูงสุดของกษัตริย์ ดังนั้น ในพระราชวังของกษัตริย์สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆจะมีคำนำหน้าว่า ลองคือชื่อเรียกมังกรอีกชื่อหนึ่งอย่างเช่นคำว่า “ลองส่าง” หมายความว่า พระแท่นบรรทม “ลองบ่าว” หมายความว่าฉลองพระองค์ “ลองซา” หมายความว่า รถพระที่นั่ง เป็นต้น ในชีวิตทางจิตวิญญาณของชาวเวียดนาม มังกรได้รับจัดอยู่ในอันดับหนึ่งในสัตว์สูงส่ง ๔ ตัวคือ “มังกร กิเลน เต่า หงส์”

---

[๑๔] มังกรชาวญวน (https://vovworld.vn/th-TH/%E0%B8%A7%E0%B8%92% วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๖.)

ภาพเขียนนูนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่หน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพนูนต่ำนี้ สื่อความหมายให้เห็นถึง พยามังกรมาคุ้มครองรักษาพระพุทธเจ้าโคตมะ ซึ่งเป็นศิลปะของช่างญวนในสมัยนั้น วัฒนธรรมความเชื่อและการนับถือผีของชาวเวียดนามนั้นมีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่สมัยที่เวียดนามมีชื่อว่า “อาณาจักรวันลาง” เมื่อ ๒๓๓๖ ปีก่อนพุทธศักราช ซึ่งมาจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่าชาวเวียดนามเป็นลูกมังกรหลานนางฟ้า ชาวเวียดนามจึงมีความนับถือ

และเคารพบูชาเทพธิดาเอิวเกอกับเทพมังกรหลากลองกวน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้าหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งสามารถบันดาลให้ประสบความสุขหรือความทุกข์ได้และต่อมาเมื่อจีนเข้ามาปกครองเวียดนามได้นำลัทธิขงจื๊อกับลัทธิการบูชาวิญญาณบรรพบุรุษตามธรรมเนียมจีนเข้ามาเผยแพร่จึงท าให้ชาวเวียดนามรับเอาประเพณีการเซ่นไหว้วิญญาณเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม

นอกจากนี้ชาวเวียดนามมีความเชื่อเกี่ยวกับคนที่สามารถแบ่งได้เป็นสองส่วนคือ “ร่างกาย” และ“จิตใจ” สิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้ก็สามารถแยกได้อีกเป็นสองส่วนคือ โห่น (Hồn = วิญญาณ) กับ เวี้ย (Vía = ขวัญ) ทั้ง Hồn และ Vía นั้นคนสมัยโบราณได้อธิบายถึงความสัมพันธ์กับร่างกาย ว่าเมื่อสิ้นลมหายใจ Vía จะลอยหายไปกับดิน ส่วน Hồn นั้นยังเหลืออยู่และจะกลับไปยังต้นธารที่กำเนิดในอีกโลก หนึ่งด้วยเรือที่ถูกสร้างจำลองติดไปกับศพรวมทั้งข้าวของเครื่องใช้จากความเชื่อนี้เองทำให้เชื่อว่าคนที่ตายแล้วไม่ได้ไปไหนแต่ไปอยู่อีกโลกฝั่งหนึ่งที่ยังรับรู้ได้ ความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณรวมถึงการนับถือได้ถูกแทรกซึมอยู่ในทุกบริบท แนวคิด วิถีชีวิต ธรรมเนียมปฏิบัติ และพิธีกรรมต่างๆ อย่างมากมายปรากฏการณ์ต่างๆ เหล่านี้ในสังคมเวียดนามได้สะท้อนให้เห็นว่ามนุษย์และผีจำอยู่ร่วมกันโดยสันติจนกลายเป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบสังคมเวียดนามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผีและวิญญาณได้กลายเป็นอีกหนึ่งความเชื่อสำคัญที่ทำให้ชาวเวียดนามตระหนักถึงคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ในโลกปัจจุบันก่อนที่จะเข้าสู่ชีวิตหลังความตายซึ่งเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทุกคนจะต้องไปเยือนในท้ายที่สุดของชีวิตและนี่เองเป็นพื้นฐานในการเคารพคนที่ตายแล้วและกลายเป็นพื้นฐานของความเชื่อและการบูชาเคารพบรรพบุรุษสืบมาด้วย

ชาวเวียดนามเองก็มีรูปแบบความเชื่อเหมือนกับที่อื่น ๆ บนโลก ในสมัยก่อนชาวเวียดนามโบราณ มีการไหว้บูชาเทพเจ้าต่างๆ มากมาย พวกเขาไหว้และบูชาทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่มีตัวตนโดยเฉพาะความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับธรรมชาติที่ผู้คนในสังคมไม่สามารถหาคำอธิบายได้ในสมัยนั้น ชาวเวียดนามเชื่อกันว่าทุกสิ่งทุกอย่างนั้นล้วนแต่มีวิญญาณ (Linh Hon) ด้วยเหตุนี้ ทำให้ผู้คนมีการไหว้บูชาในเทพเจ้าต่างๆ มากมายแตกต่างกัน ชาวเวียดนามมีประเพณีการเซ่นไหว้วิญญาณเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม นอกจากนั้นยังนับถือลัทธิเต๋าและศาสนาพุทธนิกายมหายาน แต่ก็ยังมีอีกมากมายที่ยังคงเคารพบูชาเทพเจ้าตามความเชื่อถือมาแต่ครั้งโบราณกาลจนถึงปัจจุบัน อาทิ การบูชาเทพเจ้าแห่งพระอาทิตย์ เทพเจ้าแห่งสายน้ำ เทพเจ้าแห่งทะเล เทพเจ้าแห่งฝน ในรูปแบบวัฒนธรรมการเกษตร พวกขาบูชาเทพเจ้าแห่งการเกษตร เพราะเชื่อว่าท่านจะช่วยปกปักรักษาเกี่ยวกับพืชสวนไร่นา บูชาเทพเจ้าแห่งข้าว และเทพเจ้าแห่งข้าวโพด ด้วยความหวังที่ว่าเพื่อที่จะช่วยในเรื่องผลผลิตในยามเก็บเกี่ยว ในระดับหมู่บ้านก็มีการบูชา เทวดาอารักที่คอยปกปักรักษาหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีการบูชาบุคคลที่อยู่ในตำนาน และนิยาย หรือไม่ก็เป็นบุคคลที่มีคุณงามความดีแก่ประเทศชาติ ซึ่ง

นอกจาก ศาสนาพุทธแล้วยังมีศาสนาคริสต์ ศาสนาฮินดู และศาสนาอิสลามที่ชาวเวียดนามนับถือกันมานานแล้ว นอกจากนี้เวียดนามยังมีลัทธิใหม่เกิดขึ้นอีก ๒ ลัทธิคือ ลัทธิกาวได๋ (Cao Dai) และลัทธิฮหว่า หาว (Hoa Hao)

วิเคราะห์ ภาพเขียนนูนต่ำนี้ สื่อให้เห็นถึง พยามังกร ได้เฝ้าปกป้องรักษาพระพุทธเจ้า ซึ่งชาวเวียดนามมีคติความเชื่อว่า มังกร เป็นสัตว์ที่สูงส่ง มีอำนาจ มีฤทธิ์เดชเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลาย ในจิตสำนึกของชาวเวียดนาม มังกรเป็นสัตว์สูงส่งในจินตนาการแต่ภาพลักษณ์ของมังกรกลับมีให้เห็นทั่วไปในชีวิตสังคม ตามความนึกคิดที่มีมาแต่เดิมนานนั้น ชาวเวียดนามถือว่า มังกรเป็นสัตว์นำโชคและฉลาดที่สุดใน ๑๒ นักษัตร ฉนั้น ชาวเวียดนามซึ่งเป็นช่างเขียนภาพนูนต่ำนี้ จึงเอาภาพมังกรมาเฝ้าปกป้องรักษาระพุทธเจ้า ซึ่งก็มีความเชื่อคล้าย ๆ กับในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าภายหลังที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ได้เข้าสมาธิพิจารณาหลักธรรมอริยสัจสี่อยู่ พญานาคเจ็ดเศียรได้เข้ามาขนดแผ่พังพานอยู่ ๗ วัน เพื่อปกป้องคุ้มครองพระพุทธเจ้า

ความเชื่อในเรื่องพญานาค หรือ นาคราช ปรากฏทั้งในอินเดีย ไทย และทั่วไปในดินแดนอุษาคเนย์ หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งเกี่ยวข้องกับศาสนาคือ พราหมณ์-ฮินดูและศาสนาพุทธ ความเชื่อเรื่องนาคของแต่ละศาสนาเป็นอย่างไร และนาคในความเชื่อของไทย มีที่มาจากไหน มาติดตามหาความเชื่อนี้ด้วยกัน พรามหณ์-ฮินดู นาค ตามความเชื่อของพราหมณ์-ฮินดู เป็นสิ่งมีชีวิตกึ่งเทพ มีพลังอำนาจวิเศษ รูปลักษณะของนาคเป็นมนุษย์กึ่งมนุษย์กึ่งนาค หรือเป็นลักษณะนาคทั้งหมด นาคอาศัยอยู่ในโลกบาดาล ซึ่งเต็มไปด้วยอัญมณี ทองคำ และสมบัติทางโลกอื่น ๆ นาคมีความเกี่ยวพันกับน้ำ เช่น แม่น้ำ ทะเลสาบ ทะเล หรือแม้แต่บ่อน้ำ และถือว่าเป็นผู้พิทักษ์สมบัติ และในตำนานฮินดู นาค ซึ่งประทับรอบพระศอของพระศิวะได้มาเป็นเชือกสำหรับการกวนน้ำในเกษียรสมุทร พระวิษณุนั้นดั้งเดิมแล้วมีการสร้างรูปเคารพในรูปลักษณะที่ทรงมีนาคเศษะประทับปกคลุม หรือประทับนอนบนนาคเศษะ แต่ประติมานวิทยานี้ในเทพองค์อื่น ๆ ก็ปรากฏเช่นกัน อาทิในพระคเณศซึ่งปรากฏนาคในหลายลักษณะ ทั้งประทับคล้องพระศอของพระคเณศ ใช้เป็นด้ายศักดิ์สิทธิ์ประทับคล้องพระวรกายของพระคเณศ หรือเป็นบัลลังก์ให้พระคเณศประทับ ส่วนพระศิวะมักปรากฏในรูปเคารพพร้อมนาคในลักษณะคล้ายมาลัยเช่นกัน ศาสนาพุทธ นาคในศาสนาพุทธ ปรากฏในรูปของงูขนาดใหญ่ บางตนมีพลังวิเศษแปลงกายเป็นรูปมนุษย์ได้ เชื่อว่านาคอาศัยในบาดาล เช่นเดียวกันกับเทวดาบางส่วน และอาศัยในส่วนต่าง ๆ ของโลกมนุษย์ บางส่วนอาศัยในน้ำ เช่นลำธาร แม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร และบางส่วนอาศัยบนบกเช่นในถ้ำนาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ หนึ่งในโลกบาลผู้พิทักษ์ทิศตะวันตก นาคต่าง ๆ ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์บนเขาพระสุเมรุ เพื่อปกป้องชั้นดาวดึงส์จากอสูร นาคในศาสนาพุทธที่รู้จักกันคือนาคมุจลินท์ ซึ่งปรากฏในมุจจลินทสูตรว่า ระหว่างที่พระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุข เกิดฝนฟ้าคะนองรุนแรง พญามุจลินท์จึงได้ขดรอบพระพุทธองค์แล้วแผ่พังพานปกพระเศียร

ของพระพุทธเจ้าเพื่อมิให้ทรงต้องฝน หลังจากฝนหยุด พญามุจลินท์ได้คลายขดออกและแปลงกายเป็นชายหนุ่มยืนพนมมือถวายความเคารพอยู่เฉพาะพระพักตร์

ภาพเขียนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่เหนือประตูเข้าศาลาการเปรียญ

ภาพเขียนนูนต่ำนี้ เป็นพระราหู เฝ้าประตูทางเข้าศาลาการเปรียญ ซึ่งสื่อให้เห็นว่า มนุษย์ปุถุชนผู้หนึ่งผู้ใดได้ปฏิบัติทำความเคารพสักการะและได้นิมนต์มาเจริญพระพุทธมนต์ตามพระคัมภีร์นพเคราะห์ จะได้เป็นการต่ออายุหรือเพิ่มอายุให้ยืนยาวนานและเป็นการขอพรเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล รวมทั้งปกป้องคุ้มครองจากภัยอันตรายต่างๆ ที่ วัดธรรมละ ซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนชาว “ญวน-

พุทธ” ใน ตำบลโพนเมือง อำเภอเหล่าเสือโก้ก จ.อุบลราชธานี ที่เข้ามาตั้งรกรากในแผ่นดินสยามตั้งแต่เมื่อรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๓) ก็ได้ยึดถือปฏิบัติพิธีการ “บูชาดาว” สืบทอดความเชื่อและปฏิบัติกันมาจากรุ่นสู่รุ่นยาวนานกว่า ๑๘๐ ปี กระทั่งเมื่อปี ๒๕๕๘ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เล็งเห็นถึงศักยภาพของพิธีดังกล่าวว่าจะสามารถช่วยส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวให้กับจังหวัดจันทบุรีให้เป็นที่รู้จักแก่นักท่องเที่ยวได้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากเป็นงานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความเชื่อความศรัทธา อีกทั้งยังสามารถเชื่อมโยงกับประเทศเวียดนามและสาธารณรัฐประชาชนจีนได้อีกขั้นหนึ่ง จึงเป็นที่มาของการบรรจุกิจกรรม “ขบวนบูชาดาว” และ จัดแสดง “โคมไฟประติมากรรม” เพิ่มเติมขึ้น และในปีนี้ได้กำหนดจัดงานชื่อ “บูชาดาว รับปีวานร มั่งมีพลัง มั่งคั่งความสำเร็จ” ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๘ กุมภาพันธ์ โดยมีผู้เชี่ยวชาญด้านการท่องเที่ยวทางศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ ทำหน้าที่เป็นพรีเซ็นเตอร์พร้อมทั้งร่วมให้เกล็ดความรู้ต่างๆ

พระราหูเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้ายหรืออัปมงคลเห็นได้จากพิธีกรรมขับไล่พระราหูทั้งเวลาเกิดคราส ตลอดจนพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ส่งพระราหูเมื่อดาวราหูแทรกหรือเสวยอายุตามคติโหราศาสตร์ ทว่าในปัจจุบันสัญลักษณ์พระราหูได้รับการสร้างสรรค์ความหมายใหม่ให้เป็นมงคล ได้แก่ พระราหูเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ พระราหูเป็นสัญลักษณ์ ของโชคลาภ และพระราหู เป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนผ่านชีวิตไปสู่ความสมบูรณ์พูนสุข ทั้งนี้เป็นผลมาจากการแสวงหาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมที่ต้องการแก้ไขวิกฤตในชีวิตอย่างรวดเร็ว โดยมีความคิดเบื้องหลังว่าเมื่อพระราหูเป็นสาเหตุของความทุกข์ในชีวิต การหันมาบูชาพระราหูก็เป็นเสมือนการอ้อนวอนให้พระราหูพอใจเพื่อที่จะงด การประทานทุกข์ โทษและภัยให้กับมนุษย์และกลับบันดาลสุขสมหวังให้ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดการสร้างประติมากรรมพระราหูขนาดใหญ่หลากหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่ต้องการจะบูชาพระราหู ในขณะเดียวกันผู้สร้างพระราหูก็ได้ให้ความหมายใหม่กับพระราหู จากสัญลักษณ์ในทางโชคร้ายให้เป็นผู้ประทานความสุขและความสมบูรณ์ให้กับชีวิตมนุษย์

วิเคราะห์ ภาพนูนต่ำของ ราหู นี้เป็นคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู พระราหู (สันสกฤต: राहु ราหู) เป็นอสูรและเทวดานพเคราะห์องค์หนึ่งตามคติของศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธ

๑) ในฤคเวท พระราหู เป็นทานพนามว่า สวรรภานุ เกิดรู้สึกอิจฉาพระอาทิตย์ จึงจับพระอาทิตย์กลืนไว้ พระอินทร์จึงใช้จักรตัดหัวสวรรภานุและปลดปล่อยพระอาทิตย์ออกมา

๒) ในพุทธศาสนา พระราหู มีนามว่า พระอสุรินทราหู เป็นอุปราชคู่กับท้าวพรหมทัตตาสูร ยังเป็นโอรสท้าวเวปจิตติอสุรบดินทร์ผู้ครองอสูรพิภพ พระอสุรินทราหูได้ปกครองอสูรทางทิศเหนือ มีพละกำลังกล้าแกร่งมากกว่าอสูรทั้งหมด เป็นเทวดาตระกูลเนวาสิก ที่มีท้าวเวปจิตติเป็นใหญ่ ต่อมาท้าวสักกะได้ยึดอำนาจและขับไล่พวกเทวดาตระกูลเนวาสิก ลงมาจากเขาพระสุเมรุในขณะที่กำลังเมาสุรา ทำให้พวกเทวดาเหล่านี้ประกาศตนใหม่ว่าเป็นพวกอสุรา หรือ อสูร และสร้างเมืองอสูร

ขึ้นในหุบเขาตรีกูฏ ใต้เขาพระสุเมรุ นอกจากและยังเป็นพระโพธิสัตว์ที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตอีกด้วย

๓) ในคติไทย พระศิวะสร้างพระราหูขึ้นมาจากการที่ทรงนำหัวผีโขมด ๑๒ หัว บดป่นเป็นผง ห่อผ้าสีทอง (บางตำราก็ว่า ห่อผ้าสีทองสัมฤทธิ์) แล้วประพรมด้วยน้ำอมฤต เสกได้เป็นพระราหู มีสีวรกายสีนิลออกไปทางทองสัมฤทธิ์ มีวิมานสีนิลอยู่ในอากาศ ประจำอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ (ทิศพายัพ) และแสดงถึงอักษรวรรค ย (ย ร ล ว) เรียกว่า คชนาม

๔) ในคติฮินดู พระราหูเป็นโอรสของท้าววิประจิตติ ราชาแห่งเหล่าทานพ และนางสิงหิกา น้องสาวของราชาแทตย์หิรัณยกศิปุ เมื่อเกิดมามีกายเป็นอสูรและมีหางเป็นนาค

ภาพเขียนต่ำ วัดบ้านธรรมละ อยู่เหนือหน้าต่างศาลาการเปรียญ

ภาพเขียนต่ำนี้ สื่อให้เห็นถึง กิจกรรมของพระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้น ของวัดบ้านธรรมละ ซึ่งเป็นวิถีชีวิตการเดินทางของพระสงฆ์ในสมัยนั้น ในสถานที่ทุรกันดาร การเดินทางลำบาก ไม่มีพาหนะในการเดินทาง พระสงฆ์เลยใช้ม้าเป็นพาหนะ จนถึงปัจจุบันนี้ คือ วัดป่าอาชาทอง จังหวัดเชียงราย จะมีกิจกรรมตามแบบอย่างของพุทธศาสนิกชน หรือที่เรา ๆ เรียกกันว่าทำบุญตักบาตรเพื่อเสริมสิริมงคลในแต่ละวันยามเช้า ด้วยวิถีชีวิตแบบชาวพุทธของเราทำให้มีนักท่องเที่ยวจำนวนไม่น้อยนิยมตื่นเช้า เพราะความเคยชิน และความความรู้สึกเหมือนกับว่าหากไม่ตื่นมาตักบาตร พวกเขาจะมีความรู้สึกเหมือนมีอะไรบางอย่างได้ขาดหายไป ดังนั้นเราจะคุ้นชินและได้เห็นภาพนักท่องเที่ยวหลายคนจำนวนไม่น้อยมักจะชอบตื่นแต่เช้าตรู่ เพื่อมารอคอยเวลาที่จะร่วมใส่บาตรยามเช้า ถึงแม้ว่าวันจะเป็นวันหรือการมาพักผ่อนของพวกเขาก็ตาม ที่เชียงรายเองก็มีไฮไลท์อีกหนึ่งอย่างที่เรียกได้ว่า จังหวัดเชียงรายมีไม่เหมือนใครก็คือ พระขี่ม้าบิณฑบาตร นับว่าเป็นไฮไลท์ของเชียงรายที่ถูกพูดถึง อีกทั้งยังเป็นเรื่องน่าสนใจของนักท่องเที่ยวทั่วไปเป็นอย่างมาก นับตั้งแต่ที่มีสื่อจำนวนมากได้นำเสนอข่าวพระขี่ม้าบิณฑบาตร ที่ จ.เชียงรายออกไป ทำให้ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เป็นจำนวนมากให้ความสนใจโดยมีทั้งผู้ที่มีจิตศรัทธาหรือพุทธศาสนิกชนมาเฝ้าคอยเวลาเพื่อทำบุญตักบาตร และนักท่องเที่ยวทั่วไปก็มาร่วมคอยเก็บภาพประทับใจแปลกตาเหล่านี้กลับไปกันมากมาย

สำหรับที่มาที่ไปของพระขี่ม้าบิณฑบาตรที่จังหวัดเชียงรายนี้ เริ่มมาจากว่าได้มีพระสงฆ์บนเขารูปหนึ่งชาวบ้านทั่วไปเรียกท่านว่า พระครูบาเหนือชัย ได้เดินขึ้นเขาลงเขาเพื่อไปรับบาตรจากญาติโยมและผู้ที่มีจิตศรัทธา แต่ด้วยระยะทางและเส้นทางที่ห่างไกลยากลำบาก ทำให้กว่าท่านจะเดินกลับไปถึงวัดก็เลยเวลาฉันเพล ซึ่งทำให้ท่านได้ฉันบ้างไม่ได้ฉันบ้าง เมื่อเรื่องนี้ได้รู้ไปถึงชาวบ้าน ชาวบ้านจึงได้ถวายม้าเพื่อให้พระครูบาเหนือชัยได้ใช้เป็นพาหนะสำหรับขึ้นลงเขาเพื่อรับบาตรจากบรรดาญาติโยมได้ง่ายขึ้น

นอกจากท่านจะขี่ม้าเพื่อลงมารับบาตรชาวบ้านแล้ว ท่านยังใช้ม้าเป็นพาหนะเดินทางเผยแพร่ธรรมะ และแจกจ่ายอาหารให้กับชาวเขาที่ลำบากและยากจนอีกด้วย นอกจากนี้ท่านยังเป็นแนวร่วมช่วยดูแลรักษาผืนแผ่นดินไทย โดยมีปณิธานตั้งมั่นที่จะช่วยเหลือผู้คนที่เดือดร้อน ผู้คนที่หลงผิดเช่นชาวเขาที่ค้ายาหรือไปรับจ้างขนยา ท่านก็ช่วยอบรมพวกเขาด้วยธรรมะ ช่วยให้พวกเขาหันมาประกอบอาชีพสุจริตเลี้ยงตนเอง โดยไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เรียกได้ว่าพระครูบาเหนือชัย เป็นพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นผู้ให้ ที่น่าเลื่อมใสสูงอีกรูปหนึ่ง ในปัจจุบันนี้อาชาทองและพระครูบาชัยเหนือ แห่งวัดถ้ำป่าอาชาทอง จังหวัดเชียงราย ได้พากันข้ามเขาหลายต่อหลายลูก เพื่อมารับบาตรจากญาติโยมผู้มีจิตศรัทธาโดยนำอาหารที่เหลือจากการบิณฑบาตรแจกจ่ายให้ชาวเขาผู้ยากไร้ และเผยแพร่ธรรมะให้กับผู้คนมากมายมาได้เป็นระยะเวลากว่า๑๓ ปีแล้ว

ธรรมาสน์วัดธรรมละ เป็นธรรมาสน์เก่าแก่อายุมากกว่า 80 ปี ตั้งอยู่ถาวรภายในหอแจก ลักษณะเป็นธรรมาสน์ก่ออิฐถือปูนฝีมือช่างญวน รูปทรงสี่เหลี่ยม ประกอบด้วย 3 ส่วน ได้แก่ ฐานที่รองรับตัวเรือน ตัวเรือน และยอด เขียนลวดลายต่าง ๆ ด้วยสีน้ำเงิน สีเหลือง สีเขียว สีน้ำตาล สีดำและสีขาว

ส่วนฐานที่รองรับตัวเรือน ก่ออิฐถือปูนเป็นฐานทึบที่ประดับมุมทั้ง 4 ด้วยปั้นปูนเป็นรูปสิงโต ต่อด้วยขาสิงห์เลียนแบบเครื่องไม้ มีบันไดสำหรับขึ้นธรรมาสน์ 5 ขั้น มีการจารึกอักษรไทยไว้ที่ฐาน ว่า “ส,ร,ป, พ,ศ,๒๔๗๘” “ช่าง นา เป็น พู้ ขอ ช่าง ไม่ ให้ บาย ที่ น้ำ สี แต้ม”

ส่วนตัวเรือนธรรมาสน์ ก่ออิฐถือปูน ตัวเรือนมีขนาดเล็กกว่าฐาน มีเสากลมอยู่ในลักษณะค้ำระหว่างฐานกับยอดไว้ทั้ง 4 มุม มีช่องหน้าต่างเป็นรูปวงกลม ตกแต่งด้วยลวดลายเขียนสีแบบศิลปะจีน ลายดอก ลายกอบัว กรอบประตูทางเขียนรูปค้างคาว ด้านในมีอักษรจารึกด้วยภาษาไทย ภาษาจีน และภาษาอังกฤษ ว่า “SIAM 2478 ” “ไท, พ,ศ,๒๔๗๘”

ส่วนยอด ก่ออิฐถือปูนตกแต่งเป็นชั้นหลังคาลดหลั่นกันขึ้นไป แบบบัวเหลี่ยมอีสาน ยอดสูงสุดปั้นเป็นรูปดอกบัว ตกแต่งด้วยเครื่องลำยองและหางหงส์เป็นรูปมังกรและนาค ส่วนหลังคาประดับด้วยลวดลายปูนปั้นนูนต่ำรูปราหู รูปสิงห์ ลายดอก ลายกระจัง ซึ่งเป็นศิลปกรรมที่ผสมผสานระหว่างศิลปะญวนแบบจีนกับศิลปะพื้นบ้านอีสาน สภาพปัจจุบันของธรรมาสน์ พบว่า ส่วนประกอบและลวดลายต่าง ๆ ค่อนข้างสมบูรณ์ แต่อาจจะไม่ได้ถูกใช้งานและดูแลรักษาเช่นเดียวกับหอแจก[๑๕]

๔.๓ ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมและคติชนวิทยาในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ

การส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น และแสดงเจตจำนงในการส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านคติความเชื่อทางจิตกรรมฝาผนังอุโบสถของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่นและและเอกชนในฐานที่เป็นผู้ชำนาญการเพื่อหาแนวทางการส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถที่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่

๑) โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ต่างๆ

๒) จิตกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต

๓) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ

๔) ความน่าสนใจทางดนตรี

๕) การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ

๖) ภาษาและวรรณกรรม

๗) ประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และ

---

[๑๕] (http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=4796 วันที่ ๓ เมษายน ๒๕๖๖.)

๘) วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนได้ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ยึดเอาประเด็นเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับจิตกรรมฝาผนังอุโบสถและคติความเชื่อเป็นสำคัญมาเชื่อมโยงกับวัดที่เป็นนามมงคลในเขตอำเภอเมืองจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาแห่งใหม่ต่อไป

บทที่ ๕
สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควายและวัดธรรมละ วิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี

๕.๑.๑ คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ

การเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผ่านจิตกรรมฝาผนังโบสถ์นั้น เป็นศิลปะความงาม ความดี เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะศิลปะและจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ คือความงาม เมื่อจิตกรรมฝาผนังโบสถ์มีหน้าที่รับใช้พระศาสนา ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดี จิตกรรมจึงสื่อถึงปรัชญาของศาสนาผ่านความงาม ดังนั้น จิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ความงาม และศาสนา จึงใกล้ชิดกันและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน งานจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ก่อให้เกิดความเกษมเบิกบานใจ ก่อให้เกิดความอิ่มเอิบใจ ซึ่งกลั่นเป็นความสุขสงบร่มเย็น จึงอาจกล่าวได้ว่า งานจิตกรรมฝาผนังโบสถ์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำพาความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผังโบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน โดยมีพื้นฐานมาจากความศรัทธาและคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และนิสัยใจคอ ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผนังโบสถ์จึงมีความสำคัญต่อสังคมและเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัดในพระพุทธศาสนาในสังคมชุมชนท้องถิ่นมาโดยตลอด

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ด้านหลังพระประธาน เป็นการเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้ ซึ่งปรากฏมีพระแม่ธรณีบีบมวยผมหน้าพระพุทธเจ้าที่ประทับบรรลังก์ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ปรากฏในพุทธประวัติ ตอนที่พระพุทธเจ้าชนะมาร โดยอาศัยพระแม่ธรณีมาเป็นประจักษ์พยานและพระองค์ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควงต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน ครั้งนั้น พราหมณ์หุหุกชาติผู้หนึ่งได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้ว ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค พอเป็นที่บันเทิงใจ พอเป็นที่ระลึกถึงกันและกันแล้วได้ยืน ณ ที่สมควร พราหมณ์นั้นผู้ยืน ณ ที่สมควรแล้วแล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาค ดังนี้ว่า “พระโคดมผู้เจริญ บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุเพียงไรหนอ ก็และธรรมเหล่าไหนที่ทำบุคคลให้เป็นพราหมณ์”

ภาพจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ มีคติความเชื่อว่า เป็นการเคารพบูชาต่อพระพุทธเจ้า และมีอานิสงส์ให้ไปเกิดในสวรรค์ และเป็นการเผยแพร่พุทธประวัติของพระพุทธเจ้าผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ เพื่อความเข้าใจง่าย

๕.๑.๒ วิเคราะห์คติความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ

การวิเคราะห์ความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ คือ เป็นการใช้ศิลปะเพื่อรับใช้พระศาสนา เป็นคติความเชื่อ ความศรัทธา ในพระพุทธศาสนาว่า การวาดภาพพุทธประวัติของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการเคารพบูชาอันยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อแก่ชนรุ่นหลัง การวาดภาพพุทธประวัตินั้น เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล ให้มหาชนได้รับทราบ ยังความเลื่อมใสให้แก่ตนเองและบุคลอื่น มีคติความเชื่อว่า มีอานิสงส์มาก เช่น เป็นผู้มีจิตใจเบิกบาน เป็นผู้มีผิวพรรณดีสวยงาม เป็นผู้บริวารมาก เป็นผู้ได้รับการยกย่องนับถือ เป็นผู้มีชื่อเสียง เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุขติโลกสวรรค์

ภาพจิตกรรมการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นคติความเชื่อของชาวพุทธว่า การได้เล่าเรื่องพระเวสสันดร ผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนี้ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและได้เล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตกาล สมัยเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระเวสสันดรสามารถให้ทานแม้กระทั้งลูกเมียของพระองค์เอง

มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับมหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในหลักฐานในจารึกนครชุม และในสมัยอยุธยาก็ได้มีการแต่งและสวดมหาชาติคำหลวงในวันธรรมสวนะ ส่วนการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่สำคัญในทุกท้องถิ่นและมีความเชื่อกันว่า การฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก

๕.๑.๓ ส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ของวัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย และวัดธรรมละ

การส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น และแสดงเจตจำนงในการส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านคติความเชื่อทางจิตกรรมฝาผนังอุโบสถของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่นและและเอกชนในฐานที่เป็นผู้ชำนาญการเพื่อหาแนวทางการส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถที่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่

๑) โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ๒) จิตกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต ๓) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ ๔) ความน่าสนใจทางดนตรี ๕) การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ ๖) ภาษาและวรรณกรรม ๗) ประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และ ๘) วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนได้ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ยึดเอาประเด็นเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับจิตกรรมฝาผนังอุโบสถและคติความเชื่อเป็นสำคัญมาเชื่อมโยงกับวัดที่เป็นนามมงคลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาแห่งใหม่ต่อไป

๕.๒ อภิปรายผล

การศึกษาข้อมูลคติชน คือการศึกษาวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดตาม แบบประเพณี ปรัมปรา และประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่บรรพบุรุษมอบไว้ให้แก่ชนรุ่นหลังซึ่งประเพณีวัฒนธรรมที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาก็แฝงอยู่ในจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ วัดทุ่งศรีเมือง วัดนาควาย วัดธรรมละ จังหวัดอุบลราชธานี ตามหลักการของคติชนวิทยานักวิชาการได้จำแนกบทบาทหน้าที่ของคติชนในภาพรวมไว้ ๔ ประการ คือ (๑) ใช้อธิบายที่มาและเหตุผลในการทำพิธีกรรม (๒) ทำหน้าที่ให้การศึกษาในสังคมที่ใช้ประเพณีบอกเล่า (๓) รักษามาตรฐานทางพฤติกรรมที่เป็นแบบแผนของสังคม และ (๔) ให้ความเพลิดเพลินและเป็นทางออกให้กบความคับข้องใจของบุคคล **สอดคล้องกับชวนพิศ สิริพันธนะ** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาโปรแกรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้คติชนวิทยาระดับอุดมศึกษา” จากการศึกษาวิจัย พบว่า ๑) การศึกษาทางคติชนวิทยาในอดีตและปัจจุบันช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจวิถีชีวิต การดำรงชีวิต ความเชื่อของคนแต่ละสมัย 2) การศึกษาทางด้านคติชนวิทยาปัจจุบันให้ความสำคัญมากโดยเฉพาะการจัดการศึกษาเพื่อการสืบทอด อนุรักษ์คติชนให้อยู่คู่สังคมไทย ๓) การกำหนดเนื้อหาวิชาของโปรแกรมฯ โดยกำหนดเนื้อหาวิชาคติชนวิทยาจากการวิเคราะห์เนื้อหาในประเทศและต่างประเทศ ศึกษาเอกสารและอินเทอร์เน็ต และศึกษาจากผู้รู้ในชุมชน/ภูมิปัญญา ๔) การกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอน โปรแกรมฯ ออกแบบกิจกรรมโดยออกแบบกิจกรรมที่เสริมสร้างสมรรถนะนักศึกษาตามกรอบ TQF สอดคล้องกับแนวคิด การเรียนรู้ที่นำมาใช้ออกแบบโปรแกรม มีกิจกรรมศึกษาชุมชน บูรณาสมรรถนะและความรู้คติชนวิทยาในกิจกรรม ๕) การเลือกเนื้อหาสาระของโปรแกรม รายวิชาคติชนวิทยามีแนวทางการเลือกเนื้อหาของโปรแกรมโดยสังเคราะห์เนื้อหาจากภายในประเทศ และต่างประเทศ ศึกษารวบรวมคติชนในชุมชนท้องถิ่น โดยศึกษาจุดประสงค์รายวิชาด้านความรู้ของรายวิชาเป็นกรอบการเลือกเนื้อหา ๖) การวัดผลและประเมินผล ควรต้องใช้การประเมินหลากหลายวิธีตามหลักการของการประเมินสภาพจริง ยึด

กรอบสมรรถนะตามกรอบ TQF และรวบรวมความคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เกี่ยวข้องเพื่อประเมินประสิทธิภาพโปรแกรมด้วย

ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์และข้อคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญด้านคติชนวิทยาผลการสัมภาษณ์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นักคติชนวิทยา สรุปผลการศึกษา ดังนี้ ๑) แนวคิดขอบข่ายคำว่า คติชนวิทยา ประกอบด้วย 3 เรื่อง คือ การทำมาหากิน ความรู้สึกนึกคิด และความเป็นอยู่ ส่วนคำว่า คติชน ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมนั้นเป็นคำที่มีความคล้ายกัน ขึ้นกับมิติการมอง ๒) แนวคิดการศึกษาคติชนวิทยาต้องประกอบด้วย การศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ ตรวจสอบ นำมาเป็นแนวดำงชีวิตในการศึกษาของนักศึกษาควรศึกษาและนำเสนอผลในรูปการรายงานการศึกษา ๓) ผลการวิเคราะห์ประสบการณ์ แนวคิด และข้อคิดเห็นเสนอแนะจากผู้เชี่ยวชาญการสอนรายวิชาคติชนวิทยา

การเผยแพร่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผ่านจิตกรรมฝาผนังโบสถ์นั้น เป็นศิลปะความงาม ความดี เป็นสิ่งเดียวกัน เพราะศิลปะและจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ คือความงาม เมื่อจิตกรรมฝาผนังโบสถ์มีหน้าที่รับใช้พระศาสนา ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดี จิตกรรมจึงสื่อถึงปรัชญาของศาสนาผ่านความงาม ดังนั้น จิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ความงาม และศาสนา จึงใกล้ชิดกันและมีความผูกพันซึ่งกันและกัน งานจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ์ก่อให้เกิดผลอันเป็นคุณค่าทางจิตใจ ก่อให้เกิดความเกษมเบิกบานใจ ก่อให้เกิดความอิ่มเอิบใจ ซึ่งกลั่นเป็นความสุขสงบร่มเย็น จึงอาจกล่าวได้ว่า งานจิตกรรมฝาผนังโบสถ์เป็นเสมือนสะพานบุญ หรือเป็นสื่อที่น้อมนำพาความศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนต่อพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผังโบสถ์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคอีสาน โดยมีพื้นฐานมาจากความศรัทธาและคติความเชื่อในพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นจิตกรรมฝาผนังโบสถ์ ประเพณี วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ และนิสัยใจคอ ล้วนมีพื้นฐานมาจากหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา จิตกรรมฝาผนังโบสถ์จึงมีความสำคัญต่อสังคมและเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับวัดในพระพุทธศาสนาในสังคมชุมชนท้องถิ่นมาโดยตลอด **สอดคล้องกับอรรถรัตน์ ฆะสันต์** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ผังหมู่บ้านและบ้านเรือนของชุมชนชาติพันธ์ลั่ว ในประเทศไทย” จากการศึกษาวิจัย พบว่า ชาวลั่วมีทั้งความเป็นอยู่แบบดั่งเดิม และมีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้นเนื่องจากการอพยพหนีการปราบปรามของคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบผังหมู่บ้านนั้น มีผลจากการขยายตัวของหมู่บ้านที่เกิดจากประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ซึ่งลักษณะการขยายตัวของหมู่บ้านมีปัจจัยมาจากสภาพภูมิศาสตร์ พื้นที่ทำการเกษตร การถูกจำกัดพื้นที่และความเชื่อในการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนเป็นปัจจัยสำคัญ ส่วนสถาปัตยกรรมท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสภาพสังคมที่มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ค่านิยม ขนมธรรมเนียมประเพนี ต่าง ๆ ที่ได้หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนลั่ว ส่วนความเชื่อดั่งเดิมนั้นยังคงดำรงอยู่แต่ก็ลดน้อยลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและผสมกลมกลืนกับการนับถือพระพุทธศาสนาที่ชาวชุมชนได้นับถือแล้ว

การวิเคราะห์ความเชื่อการเผยแพร่หลักธรรมในจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ คือ เป็นการใช้ศิลปะเพื่อรับใช้พระศาสนา เป็นคติความเชื่อ ความศรัทธา ในพระพุทธศาสนาว่า การวาดภาพพุทธประวัติของพระพุทธเจ้านั้น เป็นการเคารพบูชาอันยิ่งใหญ่ต่อพระพุทธศาสนา และเป็นการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อแก่ชนรุ่นหลัง การวาดภาพพุทธประวัตินั้น เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล ให้มหาชนได้รับทราบ ยังความเลื่อมใสให้แก่ตนเองและบุคลอื่น มีคติความเชื่อว่า มีอานิสงส์มาก เช่น เป็นผู้มีจิตใจเบิกบาน เป็นผู้มีผิวพรรณดีสวยงาม เป็นผู้บริวารมาก เป็นผู้ได้รับการยกย่องนับถือ เป็นผู้มีชื่อเสียง เมื่อละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุขติโลกสวรรค์ **สอดคล้องกับทัศน์ไท พลมณี** ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนต่อ ปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป.ลาว” จากการศึกษาวิจัย พบว่า ๑) ความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันทั้งประเทศในทางพุทธศาสนา ที่เป็นศาสนาหลักประจำชาติลาว จากพิธีกรรมสำคัญที่มีผู้เข้าร่วมพิธีกรรมจากทั้งละแวกชุมชนโดยรอบปราสาทอีกทั้งประชาทั้งในและต่างประเทศในงานประเพณีบุญนมัสการวัดพูมีการทำบุญตักบาตรตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ๒) ความเชื่อท้องถิ่น ที่มีการเซ่นสังเวยสัตว์เพื่อเสี่ยงทายบูชาผีบรรพบุรุษผีเจ้านายและเทพเจ้าที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตประกอบอาชีพในทางเกษตรกรรม ในพิธีกรรมเลี้ยงศาลปู่ตาของชุมชนโดยรอบปราสาท และยังปรากฏความเชื่อที่ถือปฏิบัติส่วนบุคคลซึ่งส่งผลต่อจิตใจ ในด้านการวิงวอนต่ออำนาจเร้นลับพลังเหนือธรรมชาติในสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในลักษณะคำบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่นแทรกตัวอยู่ในความเชื่อหลักทั้ง ๒ ความเชื่อที่กล่าวข้างต้นอีกด้วย ลักษณะความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏต่างๆ นั้นล้วนแล้วแต่ได้รับอิทธิพลจากแต่ละความเชื่อของแต่ละศาสนาที่เข้ามาผลัดเปลี่ยนทับซ้อนกันในช่วงเวลาต่างๆ ส่งผลต่อพื้นที่โดยมีปราสาทวัดพูเป็นจุดเชื่อมโยงให้เห็นการผสมผสาน ความเชื่อก่อให้เกิดเป็นพิธีกรรมของชุมชนต่อปราสาทวัดพูที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิตและยังปรากฏให้เห็นสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพจิตกรรมการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นคติความเชื่อของชาวพุทธว่า การได้เล่าเรื่องพระเวสสันดร ผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนี้ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและได้เล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตกาล สมัยเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระเวสสันดรสามารถให้ทานแม้กระทั้งลูกเมียของพระองค์เอง มหาชาติ หรือ มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาติที่ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ที่ได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรและเป็นพระชาติสุดท้ายก่อนจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คนไทยรู้จักและคุ้นเคยกับมหาชาติมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังที่ปรากฏในหลักฐานในจารึกนครชุม และในสมัยอยุธยาก็ได้มีการแต่งและสวดมหาชาติคำหลวงในวันธรรมสวนะ ส่วนการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่สำคัญในทุกท้องถิ่นและมีความเชื่อกันว่าการฟังเทศน์มหาชาติจบภายในวันเดียวจะได้รับอานิสงส์มาก **สอดคล้องกับบุรินทร์ เปล่งดีสกุล** ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสานกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด” จากการศึกษาวิจัย พบว่า พัฒนาการการเขียนจิตรกรรมฝาผนังใน

จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ที่สำ รวจพบการเขียนจิตรกรรมฝาผนังตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. ๒๔๐๐ จนถึงปัจจุบัน มีจำ นวน ๒๒ วัด สามารถแบ่งการเขียนจิตรกรรมฝาผนังออกเป็น ๒ ช่วงใหญ่ๆ คือจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างก่อนปี พ.ศ.๒๕๐๐ พบมากถึง ๑๕ วัด และจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างหลังปี พ.ศ.๒๕๐๐ พบเพียง ๗ วัด ในด้านการจัดวางองค์ประกอบ จิตรกรรมฝาผนังที่สร้างก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ ส่วนใหญ่มีการจัดวางองค์ประกอบอย่างไม่เคร่งครัดเพราะช่างเขียนจะถ่ายทอดผลงานออกมาอย่างเรียบง่ายตามความเข้าใจของตน โดยไม่คำนึงถึงกฎเกณฑ์ตามหลักองค์ประกอบทางศิลปะผลงานจึงปรากฏอย่างอิสระ เป็นแบบพื้นบ้าน สีที่ใช้เป็นสีจากธรรมชาติ ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังที่สร้างหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมาพบว่าจิตรกรรมฝาผนังส่วนใหญ่นิยมเขียนตามแบบภาพพิมพ์ที่พิมพ์จำ หน่ายโดยนาย สม พ่วงภักดี (ส.ธรรมภักดี) และตามแบบจิตรกรรมไทยแนวประเพณี การจัดวางองค์ประกอบนิยมเขียนเป็นภาพขนาดใหญ่ลงบนฝาผนัง มักเขียนภาพไว้ภายในกรอบภาพจบเป็นตอน ๆ ไป โดยส่วนใหญ่จะเขียนเรียงลำดับตามเรื่องราว ตามกรอบภาพที่กำหนดเอาไว้อย่างเป็นระเบียบ มีการเน้นจุดเด่นจุดรองของภาพแต่ละช่องเขียนโดยเขียนให้เต็มผนังทุกด้าน ส่วนกลุ่มช่างที่มีฝีมือทางการเขียนจิตรกรรมไทยแนวประเพณี ได้รับอิทธิพลการจัดวางองค์ประกอบจากจิตรกรรมฝาผนังจากภาคกลาง ที่มีการเน้นจุดเด่นของแต่ละเรื่องแต่ละตอน มีการเขียนติดต่อกันเป็นตอน ๆ สามารถดูจากซ้ายไปขวาหรือล่างและบนได้ทั่วทั้งภาพ สีในการเขียน คือ สีอะครีลิค และสีน้ำพลาสติกเพราะมีความทนทานกว่า

ในด้านวรรณกรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนัง จิตรกรรมที่เขียนก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พบวรรณกรรม กลุ่มเรื่องราวทางศาสนาได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย ไตรภูมิ ทศชาติชาดก พระเวสสันดรชาดก อรรถกถาชาดก ปริศนาธรรม และกลุ่มวรรณกรรมท้องถิ่น ได้แก่ สินไซ พระลักพระลาม ท้าวปาจิตต์นางอรพิมพ์ ในส่วนของจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนหลังปี พ.ศ. ๒๕๐๐ พบกลุ่มวรรณกรรมทางศาสนาได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย พระเวสสันดรชาดก ทศชาติชาดก และประวัติชุมชน ฮีตสิบสองไม่พบวรรณกรรมท้องถิ่นด้านแนวคิดในการเขียนของช่าง สามารถจำแนกออกได้เป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานประเพณี กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานไทยประเพณี และช่างเขียนแบบไทยประเพณีรัตนโกสินทร์ ช่างที่เขียนในลักษณะอีสานประเพณี จะแสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระด้านการแสดงออกที่เรียบง่าย ไม่เคร่งครัดแสดงออกทางความรู้ ความเข้าใจ ตามรสนิยมและทักษะของช่าง พบในจิตรกรรมฝาผนังก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๐ กลุ่มช่างเขียนแบบอีสานไทยประเพณี ซึ่งเป็นช่างชาวอีสานที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลางหรือไปเรียนรู้ศิลปะจากภาคกลาง มีการเขียนผสมผสานเรื่องราวและรูปแบบระหว่างจิตรกรรมไทยกับรูปแบบความเป็นพื้นถิ่นอีสาน พบทั้งจิตรกรรมฝาผนังก่อนและหลังปี พ.ศ.๒๕๐๐ และช่างเขียนแบบไทยประเพณีรัตนโกสินทร์ เป็นช่างกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลมาจากช่างหลวงและช่างภาคกลาง ซึ่งมีทั้งช่างที่มีพื้นเพเป็นคนในพื้นที่อีสานที่ได้ไปศึกษาเรียนรู้ศิลปะจากภาคกลาง ช่างจากภาคเหนือ และช่างที่มาจากภาค

กลางโดยตรง นิยมเขียนตามแบบภาพพิมพ์ ของ ส.ธรรมภักดี และเขียนตามแบบจิตรกรรมไทยแนวประเพณี พบในจิตรกรรมฝาผนังในยุคหลัง ปี พ.ศ. ๒๕๐๐

ภาพจิตกรรมการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรโพธิสัตว์นี้ เป็นคติความเชื่อของชาวพุทธว่า การได้เล่าเรื่องพระเวสสันดร ผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนี้ เป็นการบูชาพระพุทธเจ้าและได้เล่าเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตกาล สมัยเมื่อครั้งพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร พระเวสสันดรสามารถให้ทานแม้กระทั้งลูกเมียของพระองค์เอง กัณฑ์นี้ กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา เป็นภาพจิตกรรมที่พระเวสสันดรเดินทางเข้าเมือง ซึ่งภายประตูนอกเมืองจะเห็นพระเวสสันดรกำลังประทับช้างกำลังจะเข้าประตูเมือง ชาวพุทธในภาคอีสานมีความเชื่อและศรัทธาในพระวเสสันดรมาก จะเห็นได้จากประเพณีการทำบุญของชาวอีสาน จะมีประเพณีการทำบุญพระเวสหรือ บุญผะเหวด จะมีการแห่ผ้า ผะเหวด เป็นผ้าที่จิตกรวาดภาพพระเวสสันดรทั้ง ๑๓ กัณฑ์ เข้าวัด สมมุติว่า แห่พระเวสสันดรเข้าเมือง **สอดคล้องกับขนิษฐา สวัสดิรักษ์** ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “จิตกรรมฝาผนังในพระวิหารและอุโบสถ วัดน้ำผึ้งนอก จังหวัดสมุทรปราการ” จากการศึกษาวิจัย พบว่า ๑) รูปแบบอาคารที่ปรากฏงานจิตกรรม เป็นรูปแบบที่มีมาแล้วตั้งแต่สมันอยุธยาตอนปลายสืบเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒) งานจิตกรรมน่าจะมีอายุอยู่ราวปลายสมัยรัชกาลที่ ๓ ถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ๓) จิตกรรมที่เขียนในฝาผนังพระวิหารและพระอุโบสถ น่าจะเป็นฝีมือของช่างหลวง หรือเป็นช่างท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากช่างหลวง เพราะมีรูปแบบและลักษณะการเขียนที่เหมือนกับช่างหลวง ๔) เนื่องจากวัดบางน้ำผึ้งนอก เป็นวัดที่อยู่นอกราชธานี ทำให้ช่างมีอิสระและไม่เคร่งครัดในระเบียบการเขียนภาพมากนัก และมีการเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบและความนิยมที่ช้ากว่างานจิตกรรมในราชธานีที่มีอายุสมัยเดียวกัน

จิตกรรมฝาผนังพระวิหารและอุโบสถน่าจะเป็นการวาดขึ้นในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สันนิษฐานได้จากองค์ประกอบต่าง ๆ ของงานจิตกรรม ตัวอย่างที่เห็นชัดเจน คือ การปรากฏเครื่องโต๊ะ เครื่องตั้งแบบจีน ซึ่งเป็นภาพที่นิยมวาดในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว การเขียนภาพทวารบาล และภาพเทพชุมนุมแบบประเพณี ที่ไม่พบแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่ยังปรากฏในวัดบางน้ำผึ้งนอก ช่างได้รับอิทธิพลเรื่องโทนสี การเขียนภาพแบบทัศนียวิทยา ซึ่งน่าจะเป็นที่นิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ มาปรับใช้ในงานจิตกรรมฝาผนังพระวิหารและอุโบสถวัดบางน้ำผึ้งนอกนี้

การส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านจิตกรรมฝาผนังอุโบสถนั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินการวางแผนส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อแสดงความคิดเห็น และแสดงเจตจำนงในการส่งเสริมคุณค่าการเผยแพร่หลักธรรมผ่านคติความเชื่อทางจิตกรรมฝาผนังอุโบสถของชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังต้องอาศัยความร่วมมือทั้งจากคนในท้องถิ่นและและเอกชนในฐานที่เป็น

ผู้ชำนาญการเพื่อหาแนวทางการส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถที่เหมาะสมกับชุมชน ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ ๑) โบราณคดีและพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ๒) จิตกรรม สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง รวมถึงซากผังเมืองในอดีต ๓) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ ๔) ความน่าสนใจทางดนตรี ๕) การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ ๖) ภาษาและวรรณกรรม ๗) ประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และ ๘) วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย ทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การส่งเสริมคุณค่าของจิตกรรมฝาผนังอุโบสถ ไปสู่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนได้ โดยงานวิจัยชิ้นนี้ได้ยึดเอาประเด็นเกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับจิตกรรมฝาผนังอุโบสถและคติความเชื่อเป็นสำคัญมาเชื่อมโยงกับวัดที่เป็นนามมงคลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี เพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาแห่งใหม่ต่อไป **สอดคล้องกับอรรถรัตน์ ฆะสันต์** ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ผังหมู่บ้านและบ้านเรือนของชุมชนชาติพันธ์ลั่ว ในประเทศไทย” จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวลั่วมีทั้งความเป็นอยู่แบบดั่งเดิม และมีการเปลี่ยนแปลงบางส่วน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานนั้นเนื่องจากการอพยพหนีการปราบปรามของคอมมิวนิสต์ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบผังหมู่บ้านนั้น มีผลจากการขยายตัวของหมู่บ้านที่เกิดจากประชากรในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ซึ่งลักษณะการขยายตัวของหมู่บ้านมีปัจจัยมาจากสภาพภูมิศาสตร์ พื้นที่ทำการเกษตร การถูกจำกัดพื้นที่และความเชื่อในการเลือกพื้นที่ปลูกเรือนเป็นปัจจัยสำคัญ ส่วนสถาปัตยกรรมท้องถิ่นนั้นมีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากสภาพสังคมที่มีการติดต่อกับสังคมภายนอกมากขึ้น ค่านิยม ขนมธรรมเนียมประเพนี ต่าง ๆ ที่ได้หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนลั่ว ส่วนความเชื่อดั่งเดิมนั้นยังคงดำรงอยู่แต่ก็ลดน้อยลง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงและผสมกลมกลืนกับการนับถือพระพุทธศาสนาที่ชาวชุมชนได้นับถือแล้ว

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๑) ควรนำไปจัดทำแผนพัฒนาด้านการอนุรักษ์และส่งเสริมภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถของวัดเพื่อใช้จัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๒) ควรร่วมมือกันระหว่างวัด ส่วนงานราชการ และเอกชนสำรวจวัดที่มีภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถที่มีค่า พร้อมเสนอผู้มีส่วนเกี่ยวข้องขึ้นทะเบียนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นต่อไป

๓) สำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดอุบลราชธานี และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดอุบลราชธานี ควรนำวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ศิลปะวัฒนธรรมเชิงพุทธไปประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั่วไปทราบ

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ควรมีการศึกษาถึงภาพจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถของวัดสมัยโบราณกับวัดสมัยปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อด้านการเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาร่วมสมัย

๒) ควรศึกษาวิเคราะห์เหตุผลการสร้างภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถและผลของการสร้างว่ามีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของพุทธศาสนิกชนอย่างไร

๓) ควรศึกษาแนวทางการส่งเสริมและพัฒนาภาพจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถในพระพุทธศาสนาต่อการพัฒนาชีวิตของคนในสมัยปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. **วิถีไทยการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๐.

ปิยะฉัตร ปีตะวรรณ และสุภัต รักเปี่ยม. **สถาปัตยกรรมอุบลราชธานี**. อุบลราชธานี: สำนักศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๑.

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส และ นางสาวกรรณิการ์ ตั้งตุลานนท์. **คุณค่าและความสำคัญของจิตรกรรมฝาผนังของอุโบสถกลางน้ำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท รพีปกรณ์ จำกัด, ๒๕๕๖.

วิโรฒ ศรีสุโร. **สิมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร: เมฆาเพรส, ๒๕๓๖.

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูอุบลราชธานี. **รายงานการประชุมเสวนาทางวิชาการ “วัดและประเพณีพื้นบ้าน”**. อุบลราชธานี: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูอุบลราชธานี, ๒๕๓๔.

สามพร มณีไมตรีจิต. **บทบาทวัฒนธรรมไทยกับการท่องเที่ยว**. เอกสารประกอบการสัมมนาทาง วิชาการ โครงการสืบเสาะวัฒนธรรมไทย ภูมิไทยนิยมไทย ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

สิทธิพร ภิรมย์รื่น และคณะ. **จิตกรรมฝาผนัง**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. **ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.

สุรชัย ศรีใส และอำนวย วรพงศธร. **หอไตรวัดทุ่งศรีเมือง**. อุบลราชธานี: ยงสวัสดิ์อินเตอร์กรุ๊ป, ๒๕๕๔.

(๒) วิทยานิพนธ์/รายงานวิจัย:

ชวนพิศ สิริพันธนะ. “การพัฒนาโปรแกรมโดยใช้ชุมชนเป็นฐานในการเรียนรู้คติชนวิทยาระดับอุดมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๗.

ขนิษฐา สวัสดิรักษ์. “จิตกรรมฝาผนังในพระวิหารและอุโบสถ วัดน้ำผึ้งนอก จังหวัดสมุทรปราการ งานช่างนอกราชธานีสมัยรัชการที่ ๔”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

ทัศน์ไท พลมณี. “ความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนต่อปราสาทวัดพู แขวงจำปาสัก สปป. ลาว”. **ปริญญาศิลปะกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยศิลปและวัฒนธรรม**. คณะศิลปกรรมศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๖๐.

บุรินทร์ เปล่งดีสกุล. “พัฒนาการของจิตรกรรมฝาผนังอีสานกรณีศึกษาจังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด”. **รายงานวิจัย**. คณะศิลปะศาสตร์: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔.

ภัชรบถ ฤทธิ์เต็ม. “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ศรันย์ภัทร์ บุญฮก. “คติชนในนวนิยายของพงศกร” **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

อรรถรัตน์ ฆะสันต์. “คติความเชื่อและภูมิปัญญาซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน ผังหมู่บ้านและบ้านเรือนของชุมชนชาติพันธ์ลั่วในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๓.

(๓) สื่อออนไลน์

คติชนวิทยา, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://archive.lib.cmu.ac.th/full/T/2555/regio30355jn_ch2.pdf, [๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕]

จิตกรรมฝาผนัง. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://fineart.msu.ac.th/e-documents/myfile/.pdf [๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕]

มะลิวัลย์ สินน้อย (ผู้รวบรวม). **ฐานข้อมูลวัดในจังหวัดอุบลราชธานี**, [ออนไลน์] แหล่งที่มา:

http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/ubon_temple. [๖ พฤษจิกายน ๒๕๖๕]

จิตกรรมฝาผนัง วัดทุ่งศรีเมือง, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://e-shann.com/%E0%B8% [๓ เมษายน ๒๕๖๖]

ประวัติวัดบ้านนาควาย, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: http://www.esanpedia.oar.ubu.ac.th/esaninfo/?p=701 [๒๕ มีนาคม ๒๕๖๖]

มังกรชาวญวน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: https://vovworld.vn/th-TH/%E0%B8%A7%E0%B8%92% [๓ เมษายน ๒๕๖๖]